BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben
von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.
Bd XV

МАТЕРІЯЛИ

до

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛЬОҐІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XV.

Бібліотека Ореста Ковальовского

У ЛЬВОВІ, 1912.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Від редакції.

Приладжуючи отсю книжку до друку, старав ся я вмістити в ній як найбільше таких матеріялів, що своїм змістом сягали би до найдавнійших часів культурного житя нашого народа. Се й удало ся у значній мірі, бо „Народний календар“ А. Онищука та В. Доманицького подає цілий ряд вірувань із передхристіянських часів і вводить нас у релїґійний церемонїял наших предків не вважаючи на його пізнійшу християнську закраску і примішки, які від разу можна відріжнити. У статейці А. Онищука „Баї й ворожіня Андрія Шумиляка“ змальована діяльність старинного маґа, що умів так добре володіти людськими душами і використовувати їх у потрібнім напрямі. Часті повторюваня імени християнського Бога та святих у текстах заклинань, се уступка, зроблена християнству, одначе чисто формального значіня. Оповіданя, зібрані в моїй статейці „Купанє й паленє відьм у Галичині“, відносять ся також до старинного звичаю, що коштував людство численні тисячі жертв та належав до найстрашнійших, й добре, що про нього тепер можна лише згадувати.

Всї отсї статейки дотикають духового житя народа. До матеріяльного житя подає гарні причинки А. Онищук у статї „Останки первісної культури у Гуцулів“. У ній бачимо наглядно, як давав собі раду чоловік, не ткнений іще новітною культурою, та який безмежно великий відступ між тодїшним і теперішним культурним поступом.

Инші статейки відносять ся до теперішного або недавно минулого народнього житя і всї походять із під пера А. Онищука. І сї й згадані вже його статї служать найлїпшим доказом, що й на скромнім становищи сільського народнього учителя можна прислужити ся науцї, коли є в кого до того замилуванє й охота до працї. Моїм горячим бажанєм є, щоб у такій науковій працї знайшло ся як найбільше наслїдувачів А. Онищука між його товаришами та иншими сільськими інтелїґентами.

Володимир Гнатюк.

Народний календар.

Звичаї й віруваня привязані до поодиноких днів у році, записав у 1907—10 р. в Зеленици, Надвірнянського пов.

Антін Онищук, народ. учитель.

Час і його поділ.

»Зеленци,« подібно, як і инші мешканці наших гір[1]), означують усякі важнійші події відповідно до того, серед яких обставин мали вони місце. І так кажуть: »кісних рокіў[2])«, — »за кошуцкої войни«,— »у рік (два, три) по[3]) або перед«, — »як мине покликали[4])«, — »як ло́вінка була[5])«, — »як саранчьи хащу глодала«, — »як ліс горіў«,— »як ліс измерз у сьвикі ниґіли«, — »ше дес из за якихос забігіў[6])«,— »як Доўбуш ходиў«, — »як ходили[7]) ў опришки«, — »за ксьондза (Н. Н.)«, — »*як була тота ве́лика повінь, що* Хаїма забрала«, — »як була тота кишка зима«, — »як тот по́мірь буў«,—»як я вінчьиў сї«, — »як умерь« (той або той), — »як зима[8]) упала у петріх[9])«.

Рік ділить ся на 12 місяців; вони називають ся:

1. »сїчень — січе вітром и морозом;

2. сїчень;

3. марот — ма́рта мусит ше береза замерзнути и теплиці; марта аби брати води до схід сонці и у капусту тро́ньки давати (у бочку), то буде ріска́-пахуча, до́пізна ни буди сї псувати; аби марта имити рибу и їсти, то голова буде здорова цалий рік;

4. бе́резень — береза пукае;

5. май — май, а ти за себи дбай!

---

[1]) Диви: В. Шухевич; М. Зубрицький. [2]) Щось було (якась подія). [3]) Чімсь. [4]) До війська. [5]) Як ловили давно до війська. [6]) Татарських, опришків. [7]) Люди. [8]) Сніг. [9]) Около свята Петра і Павла.

6. бидзень перший — марга бицкае сї, спека приходит;

7. бидзень другий;

8. иливи́й — бо є сьвито Илї; сїнокоси прихоґит; від иливого дуже громи слабо бют;

9. жоўтень — лїси жоўкнуть; рубати би вйиль[1]) на дрйва— добре горит;

10. падо́лист — паде лист у саду и у лїсї;

11. грудень — груда мерзне;

12. просймец — марга́ просит сї на даваньи[2]); — май ве́ликі ночи цего просимцї, то дуже би давати сїна богато: як сї заморит марга просимцї, то уже ї по́правок хиба аж по петріх; просимцї ни вільно снувати, бо воўкіў сї засновує, шо будут сї сплїта́ти по селу«.

Рік[3]) має чотири пори: »ве́сну, лїто, осїнь, зйму«. Місяць має чотири »ниґіли« або »тижнї«; тїждень сїм днїв, а день і ніч, то »доба«.

Після 24-ро годинного протягу часу (доба) відріжняють:

1. »досьвіта — година до зорі;

2. на зорьих — зоріє;

3. рано — як сонце зїйде;

4. ў обіди — коло восьмої години;

5. ў підполудни — одинацята година;

6. полудни — 12 година;

7. по полудни — так коло другої;

8. у великий підвечірок — три години до заходу;

9. малий підвечірок — година до заходу;

10. у вече́ріх (у вечір) — як смеркни сї;

11. у за́ўльиги — як польцгают спати, коло 10. г.;

12. опіўніч — 12 година;

13. по ў піўночи — друга година«.

Коли »на сьвікі красно́«, себто небо ясне-погідне, »шо видно сонцї«, тодї найлїпшим годинником є само сонце; »по сонци« пізнасть усякий, котра година »менче-білше«, а декотрі — звичайно старі — означують »чьис« навіть дуже точно.

Дехто орієнтуеть ся по тїни; запамятае собі, де »паде кіна« в полудне і, відповідно до сего, чи вона звернена в сей або той бік означеного місця, означує години перед або пополудневі.

---

[1]) Сего місяця настинають дерева (вільхового, букового) і воно лежить на місци та вяне і схне аж до пізної осени. [2]) Від тепер худоба вже не пасе, але годують її сїном: вона »на даваню«. [3]) Кажуть: »У нас 8 місьциїў зими, а решта — усе лїто«.

»Як на сьвікі нигода, мрачно, а віўчьир ни знае, котра година« — чи уже вечеріє — то зараз дивит сї віўцьим або козам по очех: чоловічок (зїниця) у очех круглий, то уже вечеріє, уже чьис ти ит кошьирі. Рано мают віўцї и кози чоловічок доўґоватий[1])«. (Петро Дирда).

Як »у днину« відгадують час по сонцї, так у погідну-ясну пізнають »по косарьих[2])«. Кажуть: »Уже зійшли косарі, — обіди[3]), — у полудни, — у великий (малий) підвечірок, — уже косарі — захоґит, зараз буде зорьити«.

В ночи пізнають час »по кугукі[4])«; кажуть: »перший кугут« (= 12 год.), — »другий кугут« (= 2—3 год.), — »третий кугут« (= перед зоремн).

»У мени такий, куме, кугут — шо як запіє перший раз, то пунтом 12 година; а за тим піє уже шо години аж до днини«.

»Вечірь[5]) пізнают по ватрі, по пóловіни: як вечеріє, то половінь біла, а так то чирвона«.

»Як піўніч, то віз на небі обернений віем долї рікоў, а як зараз днинэ, то наверне сї віем т сонцю[6])«.

Ніч.

»Ніч мае свое право«.

»У вечір ни годит сї віносити сміки ис хати, бо уже нисе — аби ніс, шо сонци зайшло — то нисе сї на зустрік місїцеви[7])«.

»Як иде сї у вечірь ис поперед христа, то сї ни éрстит и сї ни вдоймае крисані, бо Сус Христос тогди спочивае, то сї его ни буджеї«.

Вéчером також не здоровкають ся — як у день — словами: »Слава Сусу Христу!«, але кажуть: »Добрий вечірь!« Роблять се задля висше наведеної причини.

»Як доїт у вечірь корови, то тот, шо иде, каже: Спори Боже у короў богато молока! А вона уже відказуе: Спори Боже у короў богато молока, а вам дай Боже здороўльи тай віка«.

»У вечірь нигійрь дивити сї у зеркало, бо робит сї вітак поганий на очи«.

»Ни годит сї пити у вечір (воду), бо ласуе узети сї хрискинина така — преч би сї казала — титьоха[8]). То страшна бола! То так тепе чоловіком, шо би Бі' борониў; и вісїм неґіль буде сї мучити на то.

---

[1]) Кажуть також: »Уже зараз вечірь, бо кури идут на сїдало« (се як мрачно). [2]) Назва звізд. [3]) Косарі. [4]) По піяню когута. [5]) Як мрачно. [6]) На схід. [7]) І рано не несуть на »передні« двері, бо мовляв »на зустріть сонцю, — гріх«. [8]) Пропасниця.

Та як би уже дуже хрискинин хокіў пити, то аби три рази хухнуў на воду, то ни шкодит".

В ночи не вільно вінчаній жінці виходити на двір без хустки:

1. »Вібігла одна жóна — не до вас чесних кажучи — мочити на двірь тай вібігла так простоволоса, без хустки, у вечірь. Тай як вібігла и — не дивуйте — причьикла, а то лиш разом кличе из дороги... Таки було простоволосе, як вона, лицьи тому ни було знати ніц, и так було гей у мокру рубатку завите тай кивае на неї палцем... Але вона, ирщена, назадгусь... назадгусь... тай у хату... То жóні у вечірь гріх ити простóволос на двірь«.

»У ночи, як дужи темно, ни годит сї бігти, бо буде пужіло«. »Свистати и співати ни мож, бо мож собі такі шос прикликати[1])«.

Ідучи на спочинок, відмовляють »очинаші«, старі-ж до звичайних додають іще такі:

2. »На горі неньскі, на долині одиленьскі спала присьвита Ґіва під оцем Николаем, під чудоўним образом.

Прийшоў ид ні сам Сус Христос: Спиш, Мамко? Заснулам, Синку! Синку мій озлюблений, сниў ми сї на кі сон страшненький: Шо Тибе три дні на хрест розбивано; тиче Твоя кроўця долїў труною, відпадае твое кіло як кора від дерива. — Ни еск то, мамко, сон, — то е воістина праўда, котрого часу у мени буде. — Узьила присвита Ґіва свого Синка за руку, звилá Єго на утриньи, из утриньи на ўсеночне, из ўсиночного на шпори, из шпори на сине мори. На синім мори білий камінь, на тім камини стоїт циркоўці, у ті циркоўці стоя' пристоли, за тими пристолами сидит сам Сус Христос — голоўку склониў, руки роскрілиў, за нас грішних муки приймаў.

Прийшли д нему Петро-Паўло: То ми кі жиль твеї муки... — Ни жьилуйти меї муки, але узміт золотий хрест у руки и золоту паличку, иґіт по ўсему світу и кажіт малому, старому, слутому[2]), хромому, глухому, сліпому — хто буди сисю молитву знати говорити, тому сї буди царство-рай допирати, пекло на віки замикати. Амінь[3]).

(Катерина Осташук).

Павло Курчук відмовляе сю молитву так:

3. На горі ангельскі, на долині одиленскі спала присв. Ґіва під оцем Николаем, під чудоўним образом. Прийшоў ид ні сам Сус Хрис-

---

[1]) Диви: Матеріяли до укр. етнол. т. XI ст. 2 і 92 »Планети«. [2]) Слутий = без руки. [3]) До сеї молитви е варіянт, що кінчить ся: »Хто буде сисю молитву говорити у петниньку до напісниченьку (диви низше), у суботу до схід сонінька, у ниґілю до служби божої, тому буди сї рай домикати, а пекло запирати«.

тос: Мамко моя, прийшоў-ем кі побужати. — Синку мій милий, сноў ми сї на теби сон страшний: шо кі на хрест розбивано, кроў твою розливано, вітпадае твое кіло, як кора від дерива; ў пирста бют, на Сусову голоў тирновий вінец кладут.

Колиш то буди на мньи, мамко?

У пйитноньку до постóньку, у суботоньку до схід сонейка, у нитілиньку до служби божої.

Водит присвита Ґіва свого Синка по небі. Извела его на спори, на ўсе сине мори. На кім мори ремез, на кім ремези циркоўцьи, а у кі циркоўци столи-пристоли; за тими столами сидит сам Сус Христос сумний-нивиселий, ручиньки розіпньиў, головóчку склониў. Сїмдисьит-рем сотворених сотвориў, из живущого кіла кроўцю пустиў, за вас грішних муким приймаў.

Приходит Питро, Паўло: Божи мій! Божи, то ми жиль твеї муки. Беріт-же и собі-ж хрест у руки, хрест и ясну паличку[1]) у праву ручéчку и иґіт у здоўж світа и ў поперек и, читаючи, проповідайте: Хто буде причистої Ґіви сон говорити, буде му сї рай допирати, пекло замикати о віки віком. Амінь«.

4. »Очинашик дибулецкий, Суси Христи сотворецкий до Грабіўцьи приналожний. Маленьки, чорненьки у скрипочки играе — душка сї радуе, мушка сї йойкае. Господи! Господи! А! Господи Божи нї прости. Олукавого сотворих. Амінь«.

5. »В однім кутї хрест свитий зитворящий (†)[2]);
в другім » » » » ;
в третім » » » » ;
в четвертім кутї » » » ;

Серед хати Козьма-Єлия стоят собі збрійнї из новим мечем, из кирвавим серцем, боят сї лихого...

Ми сї лихого-злого ни біймо! Коло нашого двора камйина гора, осиковий кіл, огненна ріка; хто бўди ити, на гору сї ўбе, на кіл сї прібе, ў огневій ріцї изгорит.

Обійшла-ж тота молитвонька наўкруги нашого дворонька, сіла собі на ворота: хто добрий — пускае, а хто лихий, стинае«.

(П. Курчук).

6. Otczenasz[3]) I-szyj staroświecki Zełeński, któren niżey podpisany na pamiątkę wieczną zanotował.

---

[1]) Дехто каже: »свічéчку«. [2]) Вимовляючи сї слова хрестять ся і, звертаючись у кождий кут (хати), кланяють ся; пор. Матер. до укр. етнол. т. XI, ст. 78, ч. 30 і 31. — [3]) Молитви сї відписав я з парох. книг у Зеленій.

Na hori neński, na zemły oddałeński Stała Preświataja Diwa, pid Otcem Nykołajom spała, pid czudownym obrazom, pryjszow yd ni Chrystos: Mamko moja, pryjszow jem tia pobużaty. Synku mij małeńkyy, son my sia snyw na tia straszneńkyy, szczoś na Chreski rozbywany, szczoś na Chreski zwieszany, tecze twoja krowa doli krestom, tiło twoje widpadaje, jak kora wid derewa, derewa wszelakiy u persty bije, ternowy wineć na hołowu kłade, a w nediłeńku do obidońku, a w Sobotońku koły soneńko schodyt, tohdy Susa Chrysta za ruczeńku wodyt, zwela jeho na Utrenie, z Utrenie na Wsenoczne, z Wsenocznoho na Służbu Bożu, z służby Bożoji na Szympory, z Szimporiw na syne more, za tym synym morem stoły, prestoły, za tymy stołamy Isus Chrystos łeżyt, hołowka spuszczenie, ruczki izłożinie, niżky rozprosterynie za nas hrisznych muku pryjmaw.

Pryyszow Pawło z Petrom: Hospody Isuse Chryste, szczo ty dumajesz? szczo ty za nas 5 razy muku pryymajesz i swoju krowciu proływajesz? — Koły wam żyl moi muki, wozmit że wy chrest w ruki i pidit powzdowż swita, koho zdybłete, czy stare, czy małe, czy ślipe, czy chrome, czy durne, nauczajte, chto toj pryświatoj Diwy (сон) bude umity howoryty, za chrystowu matier zhaduwaty, szczo za nas muki pryjmała, swoju krowciu proływała, to bude wid P. Boha łasku maty i tomu sia bude ray dopyraty, a pekło zamykaty.

Budy imia Hospodne błahosłowenno od nyni i do wika. Amiń.

7. Druhyj Otczenasz.

Oy tam more, a sered mora cerkowci z troma werchamy, a w ti cerkowcy Chrystos sumyrneńki, kotoriy nas 7 raz widkupyw, 7 raz prośwityw. Idy, Petre, na kray świta, propowiday Ewanhełyje po świtu, a chto bude toj (otczenasz) howoryty, tomu bude pekło zamknene, a nebo otworene.

Te Otczenaszy podpisany, gdy przybył do Zielony, zastał i z wielką trudnością prawdziwego Oyczenaszu mógł nauczyć swych parafian.

Halikowski[1])
Paroch Zielony.

Помолившись[2]) Богу лягають »спочивати« перехрестивши вперед тричи рукою »підголóўє[3])«.

Днї.

Кождий день у тижни мае для Зеленцїв свое значіне і до кождого привязані якісь віруваня та заборони.

---

[1]) Помер около 1867 р. [2]) Не всї молять ся, бо богато ще таких, що жадних молитов не вміють цїлком. [3]) Місце, де покладе голову.

1. »Як Сус Христос ходиў ще из апостолами по світу, то робили ґлгій днини обрахунок, ніби — як она сі називае и шо і належит; як прийшли на ниґілю, питают сі апостоли:

А сесь день?

А, се — каже Сус Христос — се я сам!

Ниґіле май старша днина«. *(П. Курчук).*

2. Неділя — »значит ни ґілай нічого«.

»Їхаў якис фурман у ниґілю віньми; дес то він їхаў, можи високі, можи як — тай маў бакіг у руках доўгий. Сидит він собі в фірі тай усе батогом по зимли: фак! фак! Так собі из играшки. Він далі до́дивиў сі, шо де ударив — там на зимли знак и вітіў роў иде... Тай тогди изжихнуў сі, на́баг собі уже, шо то е ниґільи ай шо він робит, шо землю бе. Али такі у той раз розболіў сі. Приїхаў на то місци, де їхаў, а там питают: А ви ж чо такі слабі? — Він уже приказуе, як то було... Али та́м буў один такий розумний и каже ему: Абис знаў, нибожи, шо ниґільи можи, абис и другого приказуваў. У ниґілю, кажи, де фацниш по зимли, то так, як бис сам себе ударив. Возмиш ніж у ниґілю, стружиш—шос туди майштруеш— то так вигльидае, як бис свої руки стругаў. Тай за тим кажи: Скажи, кажи, мині, чоловічи, шо е ниґілі? — А, кажи, шо то е ниґільи? Свито тай уже... — Но, кажи тот чоловік, то я тобі скажу: Ниґільи, значит, ни ґілай нічого... Имйи ґлятого ниґільи, бо у ниґілю шо зробиш, то ни годин тобі ксьондз дати покуту; ти сам повинен знати, шо то е ниґілі«. *(Петро Попович, Он.).*

3. Раз одна жінка робила у ниґілю у вечірь сукно при світлі. Але дивит сі она — а то лізе крузь каглу якас чельидина; дивит сі, а тота така обідрана, кирвава, шпильками та еглами обколена, порубана та побита, шо льично сі дивити.

А тота жінка питае сі: А ти-ж чого така?

А, каже, я у таке упала; я е ниґільи, а люди робе, мине ни шінуют-збиткуют...

Але ті жиль сі изробило, пішла у комору, унесла масла та ти рани вімастила добри. Тай мала за ту прислугу цалий рік масла статком«. *(Ів. Крамарчук).*

4. »Одні жінці казали, шо бошка (гріх) у ниґілю робити. Але і то не ў голові, она ткала полотно як цалий тиждень, так и у ниґілю.

Тай так бу́ло, шо прийшла ниґіле до неї тай каже: А ти тчеш, каже, тчеш, небого? Ануко, каже, може и я буду помагати?

— А, я бідна — каже та жінка — я не маю шо їсти, я робити мушу, абим жила.

— Роби — роби, каже, я зараз принесу кі їсти! Тай пішла.

Через чис приходит ниґіле зноў під вікно ит кі жінці, доперла вікно и пометала у хату кінцькі голови и хрискинцкі туші[1]) мертвецкі. — На, каже, їж, колис голодна. Тай пішла. Тота изжихла сї и покаяла сї«. *(Катерина Осташук).*

5. »Одна жінка прела усе на петницю и на ниґілю. Раз прела из суботи на ниґілю, а то приходит жінка суха, чорна и просит сї у хату. — Пустила. Каже тота жінка — то була ниґіле — абис ми цих верекін деўек на заўтра запрьила, бо як не зопредеш, то погинеш.

Тота сї спудила, побігла до сусїди. Каже сусїда: Біжи, небого, борше та преди, але лиш по одноў ниткоў увивай веретена тай до піўночи збудеш сї роботи.

Другої днини, у ниґілю, прийшла жо́на, та сама, шо була учера и каже: Ну, шукай нї, каже, роботу, най виджу, як ти зробила.

Уносит она веретена

А тота узела и каже: Чикай! буду я знати, хто то тебе на се порадиў.

Тай та жо́на изжихла сї и уже не прела у ниґілю и у петницю. А тота, шо і порадила — уніміла до смерти«. *(Андрій Перожук).*

6. Неділя — то Матка Божа.

»Матка Божа хокіла припочети, хокіла бути засвичена. Прийшла она до понеґілка и просит го, аби її приймиў. Але понеґілнок каже: Я є робітний, суя́тний[2]), у мене не припочинете.

Прийшла до вівтірка — а віўторок так само; се́реда так само; читвер — такі так; петниці — такі; субота — так само... Але прийшла до тої днини, шо сема тай каже: Прийми мене припочьити...

Тай ниґіле приймила. Так стано́вит, шо ниґіле приймила Матку Божу тай є під і опікоў«. *(Сем. Попович).*

В неділю не можна робити тяжкого нічого, а понад все: »Хліба печи ни вільно, пирогіў ліпити, кісто місити — то, шо сї місит, то у ниґілю за то гріх ве́ликий«.

»Страву варити можна, али то, шо кончи на тот день потрібне; так, аби сї облишило, то ни вілно, бо тої ниґілної страви у пониґілнок ни вілно дати псови, анї котови, анї безрозї, анї нікому, бо то грішне, тої днини свитої сї робило«.

Дехто справдї »не то́пит« в неділю цілком, гріхуючись — а »споживают« тодї страву приладжену в суботу; инші палять у печах і варять, аж коли вернуть з церкви і у »великий підвечірок«.

---

[1]) Туш = тулів. [2]) Неспокійний.

»Води принести можна, али не з далекої кирнички — то рахує сї лехка робота; али як сї облишит вода из ниґілї, то ни вільно у понигілнок — анї лице хрискинцки умити, анї худобі дати, анї там висипати, де маржина ходит, хиба би висипаў під плїт, у кут, де нїхто ни ходит — бо то шкодит ниґілне«.

»Котрий би писаў шо у ниґілю, то и гріх мае нипрощений за то, шо то ниґільи и дужи »тому« — оссина! — допомагае, бо »він« — пураха му! — хоўле сї під ту ниґілну тріску и Илий свитий ни може »го« — пек му! — убити«.

»Той воўк, шо лїтае, шо мае пащéку замкнену, то він лїтае и шукае тої трісочки ниґілної — шо аби лиш хто раз цьóкнуў ножем у ниґілю; — та як найде тої трісочки, то докине сї її нюркоў[1]) тай єму сї пащека зараз дотворит«.

»Из худобоў ни вільно рушити у ниґілю из місцї буґь-де, ци у полонину, ци у ярмарок, або як«.

»У ниґілю гріх спати до служби (Божої). То сї мае и хорого здоймити, аби сиґіў, як сї служба правит; а як е, шо би ни хокіў, то солому під ним запали, аби сї изжихнуў тай аби сї підньиў, бо гріх лижьити«.

В недїлю також не вільно чесати ся, бо »то вéликий гріх! Котре чеше голову у ниґілю, то як умре, то голова и волос ни зігние нїколи«.

Всї чешуть ся в суботу і то перед заходом сонця[2]).

Тут наведу ще три оповіданя про недїлю записані від Петра Федоришина з Пасїчної, Надв. повіта:

7. Як неґіле покішае.

»Була дуже цїкава ґіўчина, шо так цїлий тиждень робила, шо могла, а у неґілю — або за ришками, або грибами, або за ягодами, така була дбала.

Пішла она одної неґілї, ци уже за грибами, ци за чим і лиш увійшла у лїс — а то зимле сї проступила і она упала у присподню.

Переночувала она там, просит понеґілнок, аби її віратуваў. Відповів понеґілнок: Не маю власти...

Так она просила кожду днинку, аж до другої неґілї; кожда днина відповідала, шо власти не мае. Як прийшла неґілї, она просит: Неґіле сьвита! віратуй мене відци.

Ниґілї промовила до неї: А будеш нї шанувати?

Буду! каже.

І зробила сї она на земли. А неґілї каже: Паметай і у кужґій

---

[1]) Писком. [2]) Також бритять ся в суботу перед заходом сонця; по заході гріх.

робокі бись ні шінувала, бись нічого не робила; а коли буде тобі найгірше, абис так весела була, як коли ти найліпше.

Даў Біг, она сі віддала за ксьондза. Но, так они ґаздували ци рік, ци два, ци три — шо уже була меже ними дитинка; але дитина така була, шо ше не уміла добре сиґіти, учила сі лишень.

Приїхали до них госкі і пішли у неґілю разом з ксьондзом до церкви. Але слуги лагоґет їсти для гостий і для домашних. Видит їмоскь, шо тоти слуги мают захід великий, поклала дитинку на скіл і поклала ніж і цибульку, а сама пішла у кухню узети кружок, аби ту цибульку покраяти; ніби помочи служницям.

Вернула сі она із кружком ід столови — дити́на як узьмила[1]) ніж, так кінцем у гору і як гойдала сі, так пробила сі на ніж у смеркь.

А она той ніж віхопила з дитини і вісунула шуфляду із стола і поклала там — дитину, ніж і цибульку; засунула вітак стіл і замкла, аби ніхто не виґіў. Потому такі обернула сі до служниці і жертуе-спасуе, ніц еі до голови не приходит, шо сі стало.

Але недалеко мешкаў пан, шо они до него ходили поговорити. Віхоґі з церкви ксьондз по набоженцьтві, із тими госкіми і питают — де дитина.

Каже їмоскь: Я ходила, каже, до того пана і там лишила.

Но, байдуже!

Госкі побули, погостили сі і — поіхали.

Але каже ксьондз: По дитину би піти, бо вечір.

Е, каже їмоскь, там дитині ради, най буде до рані. І полегали. Перед дниноў встала їмоскь, питае сі ксьондза: Ци те неґілі?

Ксьондз каже: Іди на двір, як видно маржечого сліду від днини, то уже понеґілнок, а як не видно, то ше неґілі.

Тай віходила она три рази; за третим разом уздріла слід. Іде она з надворку і: Дитинко моя! каже, дитинко... том сі, каже, не доўго тобоў кішила!.. Голосит.

Ксьондз сі зірваў — шо такого?

Але она каже: Будеш зараз виґіти. Домкла шуфляду і вікигае відти — диве сі — дитина сидит собі тай бавит сі тоў цибулькоў.

Ксьондз питае сі, шо то е.

Так і так, каже їмоскь, хокілам помочи службі, а дитинка узьмила ніж і як похилила сі тай пробила сі.

А ти, каже ксьондз, забула, яку ти згоду мала з неґілеў?

Каже: Я знаю, алем забула; якем собі пригадала, то заразим так робила, як неґіля приказувала.

---

[1]) В Пасічній всі кажуть: »узьмила«.

Каже ксьондз: То і неґілї тебе покішила.

У тої дитинки буў лиш відтак знак такий на грудех, як у Суса Христа, але рани не було«.

8. Чого не вільно в неділю.

»Раз у мени ночуваў один чоловік з Калуше, тай приказуваў, що у них там умер якис чоловік. Як звичай третої днини ховати, йшли кіло до церкви, з церкви на цвинтар і хотят пускати у яму.

Але чути, а то зачело у труны шкробокіти... Они докрили, а той живий; питае сї він, чого він там. І кажут єму люди: Та видиш, шось мер, та тї до гробу пускаемо. Тай він устаў і пішоў з народом ід хатї; потому ще жиў пятнайцїть рокіў.

І казав він три слова: Люльку нам не вільно курити так, як Жидови у суботу, а нам у ниґілю; за бійку великий гріх; християнська нога аби поріг до Жида не переступила у неґілю«.

9. А, проклятий чоловіче!

»Раз ішоў Венґер[1]) понад воду дорогоў тай наґійшли три люди пині і шось із тим чоловіком зачели говорити.

А той Венґер пôдивит сї на одного пеного і каже: А, проклятий чоловіче!

А тот пений чоловік ударив сї у груди і каже: Я проклятий?! Таж я старший брат[2])! — Тай за ним! Але тот Венґер укік гет.

А то пріто, він єму сказаў »проклятий«, бо на Веньґрах у неґілю горіўку не пют; у неґілю уже его нога у коршму не ступит. Пріто він єму каже: А, проклетий! шось нинї у ниґілю пений«.

»Пониґілнок — говіют у нас из за худоби; як шос туди не поведе сї, то обрікне сї тай уже такі тот день говіє«. »Коби ни сварити сї у пониґілнок, бо цалий тиждень буде сварка«.

»Віўторок — коби не благовісна[3]) днина, то усе добре робити, хиба снувати не вілно, бо у віўторок світ сї засновуваў«.

»Середа — бошка[4]) кроїти и шити сорочку, буде гризти — не дивуйте — вуши сї мечут[5])«.

»У піст (великий) ни вільно у середу продати яйце від курки, бо вітак половик ласуе убити курьку; хиба аби клаў яйце на землю, то так можна продати — аби собі из зимлї узьиў, але из рук нї«.

---

[1]) Так звуть угорських Русинів. [2]) Церковний, [3]) Диви низше: »Благовісна днина«. [4]) Гріх, невільно. [5]) Дехто мовляв: »сорочка скоро підре сї«.

»Мали Жиди змову Христа зловити у середу, то длятого она варка«.

В сей день не можна також золити біля, а се ось чому:

1. »Трафило сї дес то, шо жінка зробила у середу золу; зробила золу, хоче прати тай уходит у хату якас баба и каже: Шо ти там зробила, небого?

А, шом, каже, зробила, там золу зробила.

Нидобрись, каже, зробила! Типерь, каже, як хочеш, аби ти добре було, аби сї ти, каже, увійшло, то мусиш брати ту золу и пити; а як нї, то прийду заўтра у вечірь, у цесь чьис тай ту золу скипеню и у ту кі золу вержу горьичу... И пішла собі гет.

Тота напудила сї туди дужи, шо робити — але була дес блисько баба така розумна[1]) и она сї поскаржила, шо из неў є. А баба каже до неї: Ей, небого-небого, треба ти до заўтра напристи девйитеро верекін на віґлї тай ти веретена поставити на вікно, то буде добре.

Тай она так зробила. У вечірь — другої днини — приходит баба зноў тота, шо була сночи — а то була сéреда — глипне сї на вікно и каже: Ба, хто кі порадиў? Але узьила из вікна ті веретена и каже: Сими нитками будут дияволи путати душі и будут кигнути до пекла... Тай пішла гет«. *(Петро Попович, Он.).*

2. »Одна жінка усе у середу золила. Тай раз робит золу, а то уходит у хату дуже суха жінка тай сіла у кут и сидит. А тота сї спудила — хто знае, шо се буде!

Але побігла она до куми свеї тай каже: Йой, кумко! прийшла онди якас така лечна жінка, дуже суха якас, тай сидит у кутї.

А сусїда була »розумна« така тай каже: То Середа, каже, прийшла, бо ти усе золу робиш у середу — а то є гріх.

— Тай шо я бідна знаю ґіяти?

— Иди тай оберни, каже, двері на вівороть; возьми та издойми из завісїў хатнї двері и оберни тими завісами, шо ишли у гору, у долину тай так кажи: Йой! шо сї ў сьвікі зробило? Середини ґіти горе!

Тай та так изробила, як ї сусїда порадила; обернула ти двері и каже: Йой! шо сї ў сьвікі зробило? — Середини ґіти горе?

А та из кута, та далї; и каже ше: Чикай, каже, попаметаеш нї! Ба хто кі порадиў!?...« *(Семен Попович).*

А Крамарчук Іван так про се оповів:

3. »Була одна жінка, шо у середи золила. Та раз, як так у середу золила прийша у хату якас чужа жінка. А у печи були окропи. А та жінка каже: Ба на що ти окропи у печи кіпет?

---

[1]) Знахірка.

— А, каже, хочу якес полотно золити.

— А ти не знаєш, каже, шо то не вільно у середу золити? Сохтуй[1]), каже, окропи, аби швидко кіпіли тай клади свої ґіти у цеберь...

Але та спудила сї тай каже: Зараз, каже, зараз, але иду шеунести дроў.

Але побігла она на двір, шось туди, крунула сї сюди не туди, а далї убігає и каже: Жінко! Горет гори и долини и ґіти середини!

А тота изхопила сї из кута и вібігла у сїни, а далї из сїний каже: Але й мудрас, каже, бестийо! Тай пішла«.

Четвер — »можна усе робити. У нас, ніби, предут у читверьок докіў повечеріют, а по вечери то уже ни гірь доторкати сї ид кудели, бо уже заходит петнице«.

Петницї — »пісна днинка«.

»Прести не вільно такі жадної петницї цїлий день, аж повечеріє сї. Як би котра прела у читвер по вечери, або у петницю до вечери — то прийде Петницї и принесе деветеро верекін, и покладе на вікно, аби тото запрести тої ночи«.

»У петницю ни преде сї, бо дріб (вівцї) крутит сї вітак; ухопит сї дробети такий дур, шо о так (показує рукою) млинцьи иде«.

Також шити того дня не можна всїм жінкам, лишень хиба дївчата можуть.

»Кажут у нас, шо лис и половик кури буде брати, як жінка шие у петницю«.

»Як аби у петницю шиў або преў, то віттак колодьба име хрискенина за тото«.

1. »Раз сиґіла одна жінка на припічку и прела куделю. А то було из четверга на петницю у вечірь; а кагла була не заткана.

Але разом то улазит крузь каглу ґіўка — Петницї тай подала і ногу з мирце; най сї ни приказує — от туй (показує) гомілку саму, тай каже: На, каже, меш мати на страву, коли нинї предеш...

Тай пішла гет«. (*Микитиха Попович*).

2. »Була одна, шо прела як ніч, так день — навіть у петницю. Тай раз прела у петницю, а то приходит ид нї жінка, каже: На шо предеш?

— Ой, я, каже, бідна; мушу заробити.

А та поклала на вікно (она у хату не ішла) деветеро веретїн тай одну хрискенцьку руку на вечерю; тай каже: На оцих деветеро верекін, абис їх до ранї зопрела; а це, каже, твоя вечері.

---

[1]) Пильнуй.

Але, каже, абис так не запредала веретена, аби ледви конец у руці можна держети.

Але тота жінка так прела, шо до рані такі напрела тих деветеро верекін, тай поклала назад на вікно.

Рано приходит Петниці и узела собі ти веретена и ту руку и каже: Алесь мудра! Диви сї, не преди у петницю, бо кі нагодую«...

(*Іван Крамарчук*).

»Приказуют, як би постиў дванацять петниць, то би буў »Віжлуном« — шо би знаў усьо на перед«.

Подібно як у середу, не вільно робити золи також і в пятницю.

»Кажут, як би котра робила у петницю золу і прала, то би ї у лікі бурі прала; буде ити буґь-де тай бурі зáхопит і спере до чиста«.

»Як котра аби робила золу у петницю, то по смерти ти Осинаўци будут ї наповати золоў«.

В петницю також мовкне всяка пісня, бо »то дуже наказуют за то, шо гріх, шо петниці пісна и она за ўсіх Бога просит«.

Лиш мати приголублюючи свої діти-квіти, чи люляючи піснею приспати хоче, звертаеть ся »найперше до Петниньки« словами:

»Петнонько-ґівонько, прости мою душу,
Бо я свої дитиночці заспівати мушу«.
»Петнонько-ґівонько, прости мою душу,
Хокь я маю гріх великий, заспівати мушу«.

Ось так перепросивши Петницю сьпівають вже дальше инші пісоньки, поки дитя усне.

Дівчата-ж троха інакше. Вони передом упрошують прощеня, що, колишучи дитинку, мусять співати:

»Петнонько-ґівонько, прости мене нині,
Бо я мушу заспівати маленькій дитині!

опісляж просять благословеня для себе:

»Петнонько-ґівонько прости мня, прости мня,
А з ким я сї закохала, з тим благослови мня«.

Всї про те обходять пятницю пісно і тихенько—без співу і музики.

»Приказуют также, шо из петниці на суботу не годит сї їсти чісник, бо будут сї мерці снити«.

»Субота — не можна золи робити, задля померших. Аби не обтинати ніхтий, бо сї вітак задирают; чьисом як сї зáдре, то аж до живого«.

В сей день »не вільно дублива робити (вивар з вільхової кори), бо то задушна днина; душі ждут, аби їх запіменити, а то їм приходит туди зола и дубливо«.

Як через цілий тиждень більшість не мисть си цілком, так у суботу робить се кождий. Лиш сонце зійде, кличе мати: »Ґалоў! уставайти мити лице, бо нинї субота«.

»Гріх у суботу ни умивати сї, є приповідка, що — кажи и мидвіґь у суботу умивае сї и кажи очипаш (якис, видите, придиниў сї на то). У суботу як чоловік сї умие и помолит, то ангіль збирае из него гріхи тай законює хрискипина, а гріхи нисе не перед Бога«.

Кажуть: »Як бис сї ксьондзови сповідаў, шос у суботу сї ни ўмиваў, а ў петницю сціваў, а ў нигілю свідаў — то би кі ксьондз ни даў пукуту«.

»Аби сї не ўмиваў и не ерстиў через деўень субокіў, то би сї єму показаў »т о т« — цураха му!«

»У суботу нигійрь дера́ти л и н и п у[1]), бо мусит хтос у кі хакі умирати и мусит сї єму тоў лининоў сьвітити«.

Рокові свята[2]) й звичаї та віруваня привязані до них.

I. Різдво.

Остатного тижня перед сим святом всюди рух великий. Ґазди,— де-хто пішки, закинувши на плече »т а й о т р у«, у кого конї, той саньми, ще й сусід набере чимало, — спішать до міста, щоб »п о о р у д у в а т и н а с в и т и́«. Купують: муки (пшенична, житна, мила́йна), пшеницї, меду, рибу (суху), сливок, перцю, ладану, свічок, олію, горнець, миску і ложку (до пшеницї); де-хто справляє де що нового з одежі:

»Бо то светинька́ раз у рік; Богу ґикувати, шо Пан-бі' помі' ґіждати«.

Наші не трудять ся по все аж до міста, вони дістають, що лиш потребують (навіть тютюну), або у свого »к и р о н а« на відробок, або у місцевих склепарів »н а б о р г«.

Ґазди ладять дров на цілі свята, рубають для »м а р г и« »г а ч у ґ и«, »аби мала сї чим чирез сьвита загурьити«; — »то то сї прилагоджує маржинї, як собі, аби оно було кунтетне, аби не кльило«. Ґаздинї собі-ж порають ся коло хати: перуть біле, — »пуцують у хакі« (себ то миють стїни, лави, стіл), »м а́ с к и т« піч та вимітають з кождого кута смітя. На таких приготованях минає цілий тиждень і врешті надходить день »С в е т - в е́ ч е р а«.

---

[1]) Трїски до освітлювання хат. [2]) Попри церковні свята обходять Зеленцї іще богато т. зв. »свитцїў« (також: »мале сьвито«) — »ангіли худоби, проти звіри, бурі, вітру«.

»Того дньи дужи би уважьити — як нивінчьиний ше (леґінь) — аби ни увійшоў перший рано до тої хати, де є ґіўки, бо ґіўка сумуют дужи и кленут. То коби перший увійшоў такий, що вінчьиний — то раґіськь! А як леґінь увійди, то уже ґіўка того року сї ни віддаськь«.

Ґаздині прилагоджують того дня всячини »на страву«, щоб на вечеру подати ріжної в числї 12. — »Голубцї робе и варе, так само пшеницю, горох тай біб май уперед, бо то хоче чьису та страва (себ то довше варить ся); варе ще кулешу, капусту, ріпу (бульбу), борщ зі сливок — як хто, то підбивае крупами або рижом, — пироги из сливуками и с капустоў, галушки из тертої ріпи та зарьижені олїем и рибу[1])«. Де-хто робить сего дня лиш до полудня, — »бо Христос на свйитвечірь, від полудні, научьиў Апостоли, аби ни віговорили нікому, бо то буде тайна вечерьи, аби ніхто ни знаў за то, лиш хиба Христос и Апостоли. Але Юда такі пофалиў сї Жидам, що ми — кажи — сего вечері будемо мали тайну вечеру — тай Жиди так имили Христа«.

Вечера доварюеть ся, а ґаздині тимчасом миють діти та вбирають у чисту одїж[2]). В хатї приберае все поволи святочний вигляд. На стіл кладуть отави та накривають его скатертею. По сїм кладе ґаздиня на столї хлїби, які в сї свята звуть ся »настільниками«, у верхний бохонець заправляе свічку, а по при те »ґурман« соли і у фляшочцї меду. Під столом, на отаву, кладуть усяку »сарсаму« (сокири, пили, коси і т. и.), »аби залїзо цалий рік ни ржьивіло, аби иржьи ни їла залїзайк«.

»Як сонїчко западе за ґрунї«, бере ґазда з ґаздинею (сином, донькою) хлїб зі свічкою, ложку меду, пшеницї, грани й ладану на черепок і виходять на двір. »Йдут за сонцим, обийдут хату три рази, а так идут до худоби[3]). И худобу обходит сї три рази и говорит сї очинаш за худібку, за здороўле, аби миром ховала сї цалий рік. Потому приступае сї ит кожґі штуцї и робит сї на чолї, межи рогами хрест медом[4]), вітак на одвіркови від стайнї де худоба е, робит сї хрест медом и иде сї у хату. Як увійдут у хату, то каже: Добрий вечірь! А ті, що е у хакі уже відповідают: Добре здороўле!«

Обійшовши так домівство вертають у хату і вносять тодї »кольидника« — себ то снопок вівса, а в браку, того, сніп бобиня —

---

[1]) Раби не варять окремо, лиш вкидають до капусти. [2]) Одїж вбирають тепер »завсїдну«, але чисту; е ще т. з. »коштівна« одїж, яку вбирають лиш до церкви йдучи (все майже нове). [3]) Є такі, що йдучи ударяють косою об каміне (»дзенькают«); инші знов острить тодї косу — »аби при кісьбі ни порубаў сї«. [4]) Аби худоба любила ся, не билась між собою.

і кладуть його за столом у куті. Хліб з яким »робили обхід«, ставлять на столі[1]), а черепок з ладаном під столом[2])«.

Дехто робить трохи інакше: »Бере ґазда або ґаздині під праве плече хліб, у руку (праву) лишку из медом, а в ліву бере коноўку и иде по воду. Набере води и обходит три рази (дехто раз лишень) кругом доміўство, иде у стайню и робит кожгій худобині межи очима медом хрестик. Через тот чьис говорит сі молитви«.

Инші знов: Бере ґазда хліб ис овічкоў и ладану и иде до худоби; як вже обийде худобу и погодуе, то аж тогди иде. Приходит и кужду штуку доторкне три рази хлібом и каже: Сину (ци уже хто из ним иде), типерь цирез цілі сьвита ни вільно казати маржині по имйи, али — »святьоха«, бо то сі ни годат. Вітак обийдут три рази хату и сідают до вечері«.

Є такі врешті, шо обійшовши худобу з хлібом, медом і ладаном, замикають стайню і тоді зарубують у поріг сокиру, »то ніби тим воўка замикае від марґи«.

Тому, що жінці (вінчаній) не годить ся вечером виходити без покритя голови, проте, — »на сьвитвечірь беро жона на голову чоловічу шьипку, як робит сі обхід, аби потому будьколи у вечірь могла виходити на двірь простоволоса«.

В хаті робить кождому медом (почавши від себе) хрестик на чолі промовляючи: »Аби сес сьвитий хрест віздороўеў нас и помагаў нам, аби нам було так солотко через увес рік, як сес мід е солоткий«.

Або инші: »Абис такий (а) солоткий, куди сі повернеш, як сес мід«.

Відтак намазуе такий хрестик на столі (на бічній його стороні від дверий), на »драґари« і на одвіркови: »то проти урокіў«.

Коли на св. вечір іде до воду і здибае кого по дорозі в »порожні«, то він цілїський рік не буде мати щастя; колиж противно, здибае кого »у повні«, тоді »цалий рік буде коло него весоло, буде мати щіски; як уже здибае кого ис поўними коноўками, то так ґекуе весоло, каже: Дай Боже здороўле, аби цалий рік було у вас поўно добра«.

Як вечера вже готова, ґазда звязуе »лаби« від стола перевеслом[3]) і приповідае: »Як ни може сі стіў розчьихнути, так аби не міг вітерь або фае розчьихнути деревину у саду«.

У кого е леґіні, то ґазда звязуе волічкою ножиці, »аби лиґіні ни постригли до воська«.

---

[1]) Декотрі увійшовши в хату ударяють кождого хлібом у голову промовляючи: »Абис такий величний, як хліб пшеничний«. [2]) Ладан — проти відьми. [3]) Де-хто ланцом.

Ґаздині уважають, щоб тепер що не висіло на клинках і на жердках, »аби яка жура не висіла над хрискинином цілий рік: аби яка придобашка не висіла над худобиноў«.

»Перед вечероў ждут у зьвір[1]) и нóсі до трох раз води иртом у хату и шпуют у шпари по скінах — аби блощиць ни було«.

»Аби пішоў на св. веч. до вечері, поки ще ни їў, до кирнички, або у зворину, и намочиў ноги, то нічо цілий рік ни прокини сі на ногах (бубашка ніяка) и палці не пріют«.

При сім кождий памятае, що »на сей день на мак ни казати би »мак«, але »дверньита« — аби, не дивуйте, блихи не плодили сі«.

»Як сьидут до вечері, то одно абк инло три рази круг хати и усе аби питало крузь застілне вікно: Шо робите?

— Ти кажут: Вечеріемо!

— А блощиці шо робе?

— Сами себе їґет!

Най так буде«.

»Перед вечероў кладут голу ногу на косу — аби ни було струпіў і приповідают: Яка сесе коса тверда, аби моя нога така була, аби нічо сі і не брало, бола ніяка«.

»Хто хоче мати добру пушку (стрільбу), то постить цілий день и моўчит — ни відзивае сі ані слова цілий день — аж уже перед вечероў бéре пушку у руки и каже до неї: Абис ми, каже, така була слушна на цалий рік, як я собі погадаў за теби так, як я буў нині слушний заґля теби. И тогди ту пушку набивае и стрілеї та прачит: На віват!«

Котрий знае се, то так, а котрий ні, то стріляе на знак, що сідае до вечері.

»Перед вечероў бере кождий — хто сокиру, хто кóсу, а хто ніж и чворокне три рази брусом, аби не ласуваў порубати сі дес так у робокі; а по другім аби и він буў дес так у праві, хоть буґь-де острий, аби не буў плохий, мйикий«.

Дехто робить се в иншій цїли: »До вечері бéре сі брус и по косі або по сокири поострит сі два-три рази, аби вілно було потому острати дес у таки мале сьвитце або у суботу. Тото заґля померших. Як чоловік косит, або сокироў робит у таки мале сьвєтце або у суботу, то як остри брусом сарсану, то робит сі зола[2]). А »тоти«, осина, напувают тоў золоў дупі на кім сьвікі. А як зроби се на св. вечір, то уже ни шкодит«.

---

[1]) Потік. [2]) Вода змішана з частинками — піском бруса і ржою.

»На свйитвечірь поострит сокиру и зарубає у підвалину и каже: Не ў підвалину забиваю, али панам и ворогам своїм у зуби«.

»У кого є пасіка, то він не віходит на св. вечір за межу, аби пчоли — як сї рое, — не кікали«.

Загально вірать тут, що в кожду середу і пятницю, або в піст (взагалї в »бошкову днину«) не вільно дати, нї продати »скороми« (нець, молока і т. і.), бо потому »звір ласує убити худобину, а половик курку«. Длятого ґаздинї дає у сьвятвечерову днину скороми (прошакови, бідному сусїдови), щоби відтак і в бошкову днину могла се зробити без нараженя худоби.

Хто думає правувати ся (вести процес,) »сукає мбтуз крузь вікно.

»Сьвитвечірь[1]) має бути у спокою, мирности, аби цалий рік буў супокій«.

»Ґазда віходит на двірь и кличе (злагодит собі на миску усеї страви и там собі погадає ци бурю, ци звір, ци віґьму): Кличу тебе на сю свйиту тайну вечерю! Так три рази; а як нима то каже: Як тебе не виджу нинї коло сеї свйитої тайної вечері, як ти не була слушна приходити, так абим кі не виґіў цалий рік у свеї кошьирі, межи коровами, у грьидцї, у капускі, бо кі буду заклинати усим свйитим, божим словом«.

»Голоўні стрілцї, Баїлники, Віґьми, Знахарі як мают сїдати до вечері, то уперед лїзе на під драбиноў. Стане на перший щебель і каже: Як підвалина вища від землї..., стане на другий, каже: Як щебель вищий від підвалини..., стане на третий: Як скіна вища від підвалини..., стане ще вище, каже: Як дах вищий від хати, так аби я ирщений буў май голоўний стрілец (Баїлник, Відьма, Знахір) над усїма стрілцьими (Баїл., чи хто він вже є) у цалїм свікі«.

»Треба постити до вечері. Перед вечероў уломит собі лїсковий однолїтец и иде кругом свого лольи и фацкає тим однолїтцем по земли и каже: Киртице, киртице! не точи ми поле, бо то тобі буде, шо ті жінцї, шо до служби (божої) у ниґілю пмаки тачьиї... Киртице, киртице! не точи ми поле; бо то тобі буде, шо ті жінцї, шо сіль сілю тоўче...

Киртице, киртице! не точи ми поле, бо то тобі буде, шо тому, шо ногоў ногу мие...

Тай она уже не буди митати купини, бо та, шо є на моїм поли, то угане, а та, шо є на чужім, то уже не піди за межу«.

---

[1]) »Сороку, як би убиў на сьвитвечірь — то до стрілецтва дужи добре: звірка иде дуже на ту пушку; але то трудно на сьвитвечір убити, бо она сї ховде«.

Опісля сідають до вечері. Ґаздиня кладе на стіл миску з пшеницею, всі молять ся і ґазда (як не жие, то хтось найстарший) бере ложку пшениці, покушае трича і промовляе: »Дай Боже, абим усі ирщені ґіждали від цеї святої вечері до Василї, а від Василї до Відорщі, а від Відорщіў аж нарік«. Присутні відказують: »Позволь, Господи, усім ирщеним и нам«. Ґазда подае відтак ложку ґаздини, а она, покушавши пшениці, подае найстаршій дитині і т. д. по черзї іде аж до наймолодшого[1]).

»Ґаздині бере на лишку пшениці и мече ў усі штири кути и приповідае: Аби сі, каже, так ни брало нічо наших овец, ні марги, як сі пшениці скіни не бере«.

Або в иншій хаті: »Бере (ґазда) лишку пшениці и мече уперед до стелї, а так в усі штири кути и приповідае: Аби наші ягниці, телиці и кізлиці такі дужі були, аби сі так бицкали, як се пшениці весоло скаче«.

»Ґаздиня дае пшениці куркам и каже: Аби сі мої кури так несли сі, аби було тілько яец, як е споро цеї пшениці у цалім світі«.

Або (инші): »Зажигае липину и вигонит усі кури ис під печи, сипле пшениці ў обруч и кажи: Їшти, курочки! Кілко туй дверенец, абисти знесли тілко яец«.

»Як сідают до вечері, то попускают на собі римені, аби віўці, як будут котити сі, аби лехко мали«.

»Як упаде пшениці на землю, то той, що пастушит, то швитко издойме и хоўле у римінь — то, кажут, що як у лікі згубит віўцю або козу, то швитко найди«.

По пшеници дае ґаздиня другі страви, а ґазда частуе домашних горівкою.

Дехто обходить ся без горівки, »бо то е тайна вечері, то як би сі опровадиў без горіўки, то добре сі поводит«.

На послідку дае ґаздиня рибу.

»То риба мусит бути, бо то великий ўстид вечеріти без риби«.

Ости з риби бережуть старанно, — »бо оно здале до ўсього«.

»Оста из риби прьиче сі на купку під скатерть; она стоіт так аж до других сьвит[2]), то заґли вітічки добре«.

»Як кольида їст рибу тай зложит на стіў оста тоти, то — як би хто не украў ис кольиди — добре ті оста запхати у ті купини, що

---

[1]) Не всі так роблять; декотрі виложать усі страви на стіл, сідають і — їдять, часом перехрестившись уперед. [2]) Диви низше (»свйитвеч. водохрестний«).

киртина мóче; она сї гет відтїў уступит за межу; але то крадут до усякого дїла«.

»Оста из сьвит-вечерової риби хоўле сї цалий рік. То як е та слабіскь, задаўка[1]), то пáле ти оста на спудзу и дают у воду тай полочуг горло«.

»Ости з риби на св. вечір хоўле сї и дае сї марзї у соли (тоўченої), аби була жвава на пашу«.

»Коло вечері ни вільно пити воду, бо у лїкі будут мухарицї дужи кусати«.

Ґаздиня, подаючи страви на стіл відкладае з кождої потрошки в одну миску. По вечері іде хтось з домашних по дрова. Набирае, не рахуючи ї, коли по перечисленю покаже ся, що удалось йому взяти до пари, то кажуть: »Буде щьисливе цїлий рік! Инші кажуть: »Як дроў до пари, то и пáрік буде нас до пари; а як унесе не до пари, то хтось умре«.

У инших: »По вечери идут усїмá до дривітнї по тріски. Як унéсут, то кажут: Аби так дрóбега ишли ит кошьирі, як сї взгубст, як ма ирщененькі усїма вернули из сими трісками у хату«.

Опісля накладають з принесених дров ватру, а ґаздиня, замісивши з відкиненої страви і муки тїсто, пече колач. Сей колач кладе відтак під скатерть; він стоїть там через усї свята.

»Того колачьи дае сї вітак у такі великі свяґа[2]) марзї у солй; то сї так засвйичуе прокіў віґьми«.

Инші знов не так роблять. Вони вечеряють і тодї лишають кождої страви потрошка. Відтак печуть з того колач і дають маржинї у »східнї петиці«. (»Одна петиці у місеци е східна, що місець уже слабне, уже другий мае наставати«). »То дае сї подлуґ того, аби сї корови бігали. То могла би ґаздинї перед вечероў відобрати кождої страви, а то бо нї — але облишеї йри їґі, пріто то сї робит — аби корови вітак облиньили молоко від тилети, аби тиле усьо ни віспавало«.

»По вичери аби класти ватру тай тої спудзи ховати и тим посипати росаду (капусту) у лїкі — то мошка тота, що е (земна блоха) ни їсть«.

Давнїйше був звичай — тепер рідко практикований — що: »кум до кума, сусід до ближнього сусіда, брат до брата несе вечерю. Як обійшоў доміўку, бóре усего, що Бог туди даў, збирают сї усїма, що е у хакі и идут з вечероў. Там уже вечеріют, госкéт сї, а за тим забирают сї тоти и ухоґьит до сих, що принесли вечерю и туй госкит

---

[1]) В горлї задавить. [2]) Дехто дае на те, щоби корови (вівцї, кози) мали самі телицї (ягницї, кізлицї).

сї зноў. То є дужи здало, бо то є Христова споминка; то є »тот« — цураха му! — майстарший Оссиновец на ланцу прикований у Аду. Тай »він« — цураха му! — усе на свитвечір питає сї товариства: Чи нисе, кажи, кум до кума вечерю? Та як скажут: Нисе!... то ланци не попускают сї, але ще поміцне сї«. (*Онуфрій Попович*).

Тепер »статні[1])« ґазди посилають вечерю до »біднаків«, але ґазда до ґазди то нї.

»Отаву, що є під столом и на столї, ховают, бо она є подібна ґля тої худобини, що має тиле, чи ягньи, чи що. Як так є, то аби дати троха тої отави — то є така заправа ґля худобини, бо то у той чьис може дужи лехко збавити яка — ни дивуйти — чиригілницьи. А зноў ту солому, що під столом кладе сї трошка, то добре верéчи під ту худобину, що має сї положити, то лехко має и нїчо уже приступу не буди мати на то місци«.

»Осу аби дати псови у страві на свйитий вечірь, то буди такий лютий, як оса«.

Через різдвяні свята не можна називати збіжа по імени (пшениця, жито, овес і т. і.), лишень казатиб тодї — »дзерно«.

Третої днини Різдва, на »Штефáна«, вимітають хату і палять смітя або серед хати, або в сїнях та ґріють над тим руки: »Аби руки цирев цалий рік ни розвивали сї, ни боліли«.

»Від Різдва до Ардану ни вілно їсти нїц на дворі, бо вітак усяка ґáлиці[2]) вою ў гороґі«.

»По свйитáх, того першого тижні, ни їсти би на дворі, бо то звір ласує убити маргу та здвїсти«.

»Одинацьитого и петнацьитого тижні по Різдві, хоць замле слобідна (від снїгу), то коби ни класти насїньи нїяки у землю, бо то одинацьитий и петнацьитий тиждень порожний; то ни ўродит сї нїц«.

По вечері збирають ся хлопцї, за кресані покладуть усякого зїля, і спішать хата від хати колядувати. Се т. зв. »мала кольида« Йдучи дорогою співають весело, бо — »то веселїсь — раґісь велика, що Бог изволили ґіждати такої днинкі«.

»Прихоґит під двері (не під вікно) и кольядуют. Як ґазґі ґика пустити, то просит ў хату и гостит, а нї — то подась у вікно ґрейцирь тай идут далї«.

На другий день, на Різдво, починає ходити т. зв. »велика кольида«. Се збереть ся кілька ґаздів і леґінів, доберуть собі »Березу«

---

[1]) Богатії. [2]) Миши, гусеницї, птацї.

(»Шчиналника«), наймуть музику і ходять хата від хати колядуючи т. зв. »вéлікі кольиди«.

Прийшовши перед хату співають:

»Ой у цего ґосподарьи пшеничка ў подвірю,
Ци позволит погуляти на своїм подвірю«.

Або:

»Фала Богу, товаришу, шом кольиди ґіждали,
Ми би цему ґосподарю закольидували«.

Або:

»Та співаймо, приятелю, до цеї доміўки,
Чей сї ґазди здогадают та дадут горіўки«.

Або:

»Ци спиш, брати товаришу, та ци відиш с хати,
Ци изволиш товариству закольидувати«?

Ґазда виходить і просить: »Прошу! як вашьи ласка«.

Тоді входять до хати, сідають докола стола, музика грає, береза відспівує коляду стрічками, а решта колядників по кождій стрічці співає хором припів.

Наперед співають ґазді, опісля ґаздини, а далї дітям по старшині аж до наймолодшого. За кожду коляду платить ся чотири сотики а гроші »кольида« пропиває. Як у хаті численна родина, то колядники сидять там і цїлий день, де їх гостять та де вони при музиці забавляють ся й танцюють. В 1908 р. поучив священник, що церква не позволяє на Різдво танцювати, тож від того часу і »кольида« перестала ходити[1]).

Василї — Новий Рік.

Зеленці вірять загально, що в ночи з Миланії на Василї отвирає ся небо і тоді вода в кирничках переміняє ся на вино, всї звірята говорять, а піч іде в танець.

1. »На Василї ше малї хлопці докінчуют кольиду. Та ишли хлопці торік у ночи та виґіли, як через небо так, як-би прут, як-би пояс такий прокиґнуў по небі огненний. А потому слизло«.

2. »То так, як-би заўтра Василї, а то нинї у вечірь — то сиґи ґіти (майбільше ґітвора), сиґи коло вікна и уважиют, як буде сї небо допиратя. И то як сї дóпре, то сї просит, що би уже ховіў — ци здороўлї, ци що-би ховіў. Але то ни кождий хрискинин буде то виґіти: котре грішне, то ни додивит сї[2])«.

---

[1]) Тепер колядують або на церкву, або на читальню. [2]) »Аби виґіў, як сї небо буде дотворьити, то треба стояти на току на колїнках и Бога просити«.

3. »Раз на Василї одна жінка молила ся аж до опіўночи, а вітак доперло сї небо, а она кажи: Господи! Дай ми постіл грошний! Рано устае тота жона, дотворьвї двері, дивит сї — а то під порогом постіл грошай«.

4. »Один сказаў раз, як сї небо дотворило: Господи! Дай нї, каже, »бу-ме«; нїби хокіў »бу« — то корову, а »ме« — то віўцї. Але він хокіў скоро вімовити, аби Бог дали одно и друге тай каже: »буме«. А Бог угнївали сї и нїчого ни дали«.

5. »Якас не мала постоліў и холошень, а чула, що на Василї буде сї небо домикати тай мож віпросити. Сїла она коло вікна и сидит цалу ніч. Але то і гірко було ис тим, бо то лиш би одно просити, або постоли, або холошнї, обое нараз ни мож. Але она так над тим гадае, як би то Бога допросити, аби Бог даў и постоли и холошнї. Але як сї небо дотворило, а она каже: Боже, дай ми постолóшнї! Тай рано, як вішла на двірь, а то е и постоли и холошнї«.

(Іван Остапчук).

6. „Раз один чоловік вартуваў, як буде сї небо дотворьити, аби уже доконати сї, ци то е якурат праўда. И той чоловік сидит собі коло вікна и чикае аж до тої міри. Али якурат дес так у вопіўночи доперло сї небо, а він крикнуў бóржі: Боже! Дай нї голоў як циберь! Тай Бог дали ему то, що просиў. Маў голову якурат таку, як циберь за вóлику«. *(Дм. Крамарчук).*

7. »Одна жінка бояла сї дужи, що буди умирати шватко тай усе каже: Господи-Господи! Так ми лечно умирати, що кара; кобим жила поки світа...

Але хтось і порадиў, що: На Василї, каже, як сї ме небо допирати — ти уже вартуй — то віпросиш собі, що твоя ґика, лиш щире Бога проси. Тай она уже то робила. На Миланії у вечірь сиґіла коло вікна и дивила сї, а як сї небо допирало, а она каже: Боже! Дай ми доўгай вік! Та вітак жила до тої міри, що так униґіла, що лиш уже у кошели і носили, така мацьоцька стала, — зі староста, уважьиете. Вісім-сто роківў жила тай дужи просила Бога и Бог і забраў«.

(Петро Попович).

»Як сї небо допирае, то піч тогди танцюе. Пріто гріх сиґіти на печи, бо і кишко танцювати. А усї ріки, кілко їх е, то стают тогди вином«.

»На Василї мече сї овес на піч (під вечір) и нїхто най не спит на нї — тілко най спочине она (піч) так. Она цалий рік робит службу, а на Василї иде у танец, она сї віддае. Овес сї дае на коровай такі у нас на вісїлью, и і сї дае віуса, як сї віддае«.

»Ни лягати би па Василї на піч, бо Василь приходит того вечері из Маланкоў танцювати; та аби їм ни перешкоджети«.

»На Милянки файно вімаски піч, бо она тої ночи буде їхала у місто та аби ни клела, шо ни мащена; так кладут віўса на піч, аби мала чим коне погодувати, бо она їди на гирц«.

»У вечірь на Миланиї мечут у кожду судину — який судник станóвит — по троньки дзерна: аби було поўно ўсегó цáлий рік«.

»На Василї — як сї небо дóпре — говорит уся живина, уся твар божа[1])«.

»Усюди, де є клáжі у земли, то на Василї гроші тоти горьи, очищьиют сї«.

»На Василї у вечірь ти, шо орудуют ис пушкоў, то пуцуют собі пушки так, аби кужде зелїско блищело сї. То пріто, аби цалий рік ни ржевіло«.

»У вечірь є перед Василї утинают первістці · корові кінчик рога и проверчуют ґирку и запускают туди живого срібла; ис того кінчика, шо укили, затеоуют кілочок и заднє ту ґирку. То из такоў коровоў — ни дивуйти — відьма ни уґіє нічого, бо она уже запраўхена«.

»На Василї мечут три рази грани из печи у тюшку и обхоґі сазаш и маргу три рази и приповідают:

Аби так не могло лихи ид марзї приступити,
Як не може нічо ид косї приступити.

Але кажут, шо то не годит сї робити, бо ласо сї косоў обтети у лїкі«.

»На Василї як з дóлу ясно — то буде урожайливе лїто, а як из дóлу хмарно, а з гóри ясно, то буде негодяне«.

»На Новий Рік, коби умиў ноги у потóчині, то би ни умера нїколи«.

8. »На Миланки иде ґіўка дорогоў рахуючи кільи від прьисел; рахуе до деўеськ, али на віґлї и иде зажмурена. Як дорахуе до дивйитого, то дивйитий кагни из землї, тай бере его назад себи и кигни го т хакі и кладе під вікно. Вітак рано уже давит сї, який вікігнула — як новий кіл, то каже: Ади, який молодий буде нї сватати, який здоровий; а як кіл старий, оброслий мохом, то кажи: Ади, який богацький прийде, який убраний; а як кіл кривий, то каже: Піду за хромого«. (*Никола Попович*).

9. »А зноў ґіўки так ворожьи. Робе такі кукуци из кіста и кладут тоти кукуци на маґлїўники у кождий карбок по два — один рьид

---

[1]) Длятого то всякий годуе дріб і худобу лїпше, як инших днїв бо мовляв: »Аби ни клыйло«.

ґіўки, а другий рьид то лиґінї — и пімйиньйт кождий, хто то є. Погому нагодуют добри кота, аби він ни годин уже їсти, лиш аби тото браў у вуби (тоти кукуци). Тай кладут кота є перед тої маґлїўницї и дивуе сї, котрі кукуци він озме; кажут, що він буде брати лиш тоти, що будут сї сих мйиовйц вінчьити. Як кіт озме один кукуц из тих, що ґіўки, а один из лиґінїў, то кажут: Ади, цї зійдут сї;... як озме один лиш з межи ґівок, то кажут: Війди за оґіўце;... а як озме один лиш з лиґінїў, то кажут: Пристане д'якіо удовиці...

(*Юрко Остапюк Ів.*).

10. »Ґіўки[1]) схоґит сї так, як би ўчера на Миланки и робе такі кукуци из кіста пшиничного и кладут на маґлїўници у кождий карбок за одну ґіўку (али то лиш за ґіўки) и кличут кота (али наперед нагудуют го добри, аби ни їў ти кукуци). Як кіт озме кукуц и литит на двірь — то тота віддаст сї; як литит під лаву, то та умре; а як озме и иде під піч, то тота ґіўка — ни дивуйте — скопиличит сї«.

(*Павло Курчук*).

»На Василї ранеонько бере ґіўка (чи лиґінь) хлїб зі сьвічкоў (тот хлїб, що стояў на сьвитвечірь на столї) и бере ладану у черепок и приходит до води и каже: Добрий день! Тай так и відповідае: Добре здоровле! Начирае у коноўку води и иде у хату. У хакі каже: Добрий день! А ті, що е у хакі, кажут: Добре здоровле! Вітак тої води сиплют у миску, крой того свитвечерового хлїба ис трох бокіў и мечут у воду, мечут вітак гроший, васильку и кладут у то віўсене кропильце тай усї по старшинї умивают сї у ті водї. Потому идут и пускают из стайнїў худобу тай кропе тоў водоў и приповідают: Аби Василий сьвитий заваруваў люцьку худобу и нашу через цалий рік. Тоти гроші, що метали у миску, то дают на службу за худобу, або купуют сьвічку є перед Николае за худобу. Потому уводит сї у хату віўцю и каже сї: Славайсу! (Ніби, що то віўце кажи). А ті відповідають: На віки слава! Та гостет ужа віўцю: дают і віўса из »кольидника«, хлїба, соли — усечини. То ніби гостит сї і за усю худобу, аби худоба сї тримала ґаздіўства[2])«.

»На Новий Рік ранеонько бере жінка шьипку хлопську на голов, бере хлїб и иде по воду; як зачирае, то приповідае: Водице-арданице, даю тобі хлїб (и тогди обкачьці три рази тот хлїб у воґі), а ти, каже, дай мині вино. Потому уходит у хату и качьці хлїбом и каже: Аби так бринала наша худоба и конї, як сесь хлїб нинї«.

---

[1]) Дівчата роблять се також на св. Андрея. [2]) Инші, як начерають води, то занурюють хлїб тричи у воду. Вівцю беруть у хату все ту, що йде на самім переді.

»На Василї иде ґіўка на лотоки — де є млин або ступа умиває сї и каже: Як сї туй вода бе на колесї, так аби сї лиґінї на ді мноў били«.

»Ґіўки миют сї рано у солї тай приповідают: Як без соли ни мож бути, так аби без мени лиґінї ни могли бути«.

»На Новий Рік уносит ґіўка води и мéче васильку, шкрепче срібла трошки и у тім сї умиває — аби така приємна була, як та вода и то зїле«.

Йордан (Ардан, другі сьвитá, Відóрщі).

В день перед Йорданом усї »и май менча дитина« говіють очікуючи, аж хтось з домашних принесе з церкви свяченої води; воду того дня святить священник у церкві в т. зв. »хрескільници«.

Ґаздиня тимчасом ладить »тайну вечеру« так, як і на перший Свят-вечер. Як принесуть свяченої води, тодї ґазда робить з вівса кропильце, мачає в св. воду і »сьвитит« »кольидника« — що стояв аж до тепер від Різдва; — а скрутивши опісля з него стілько перевесел, кілько є овочевих дерев в його садї, обвязує ними кожде на те, »аби го вітерь ни розщехнуў«. (Також: »Аби родило так рісно, як овес[1])«.)

Ґаздиня-ж бере пшеничної муки, зароблює її зі свяченою водою на рідоньке тїсто і сим намазує хрестики — в хатї: на »застїлній« стїнї, над дверима, на бічній стїнцї стола; в сїнях: на дверях хатних і від комори та на т. зв. »задних« дверях; на дворі: на дверях, на одвірку на всїх трох сторонах, на стїнї між вікнами і над вікнами. Потім:

»На Сьвитвечірь водохресний робит ґазда з дерева хрестик и убирає васильком, калинкоў, зїлем ружним[2]) и прибиває на воротах — або будь-де на таки видне місце — то уже, як хтос иде (аби який чоловік поганий), то упоред глипне сї на хрестик, то уже нікому він ни зашкодит«.

Тепер бере ґазда ости зі сьвитвечерової риби і покропивши їх свяченою водою, іде на город та втикає по однїй що-кілька кроків у межу (так кругом города), щоби тим забезпечити його перед кертицями.

Стрільцї роблять інакше:

»Стрілец сьвитит остá из риби, а вітак набиває тими остами пушку и иде д' воґі. Як сї дóдивит у воґі яку рибку, пáлит у то из

[1]) »То сї завязує заяцеви пащеку, аби не гриз деревину«.
[2]) Опісля кропить се свяченою водою.

пушки и приповідає: Аби так риба не могла бути без мени цалий рік, як у нас сором без риби на сьвитий вечірь«.

По сім обходять худобу, як і першого св. вечера і сідають до вечері; сей вечір зове ся »Сьвитвечірь водохресний«.

Другого дня рано ідуть усі до церкви на »водосвятие«. Кождий бере судину, щоби набрати з ріки свяченої води[1]). З церкви виходить процесія над ріку, де біля хреста, зробленого з леду, стоїть вівтар і тут продовжає ся »відправа«. Коли священник освятить воду, починаєть ся велика метушня. — Нарід, перейше спокійний, нараз заворушить ся і кождий стараєть ся другого випередити, щоб набрати в судину води[2]), то знов, щоб умити лице, голову, руки то що[3]). Многі старають ся вхопити чим скорше хоч троха соломи, на котрій стояв священник у часі відправи при вівтари:

»Соломи аби як найборши ухопиў на Йордан ксьондзови пс під ніг. То є добре проти ярмарку: обчерают маржину тоў соломоў, дают їсти, а хоть би лиш попахала, то добре дужи — куцї берут сї дужи«.

Як принесуть свяченої води домів, кушають усї і тодї сїдають »обідати«.

»По Арданї ни вільно прати у ріцї[4]), аби бурі село ни била«.

»Буде тому до 25 рік. На Ордан вішли ми на місци, де є вітправа. То диўлю сї, а то ни один заліз у воду по колїна и так стоїт цалу вітправу. Але диўлю сї, а то один ґідо — він буў на войнї сплиїзирований — заліз у ріку и прикльик у воду и держит у руках свічку; так кльичіў цалу вітправу. А то такий мороз, шо я заложую губу долонеў, шо кишко дихати — а той заліз у воду и прикльик... Но, ґадаю, шо из сего буде?

Дес я сї сходжу из ним: А шо, ґіду, нога? — Ой, каже, болит, течé... Ну, а то, кажу, не помогло, шос-те робили на Ардан? — Ай, на разу, каже, виґіло сї, шо помогло, а далї заболїло зноў тай тицерь шо раз гірше тай гірше...

И вітак — палцї відпали, так нога розболїла сї и умер«.

(*А. Борисюк*, дяк).

Трох Святих.

»На трох Свйитих купує сї нову свічку и кладе сї пс перед Николає у церкви свічку ту, то — кажут — шо три Свйикі будут за него Вога просити. Дес так у чімос, як шос му прийде гірко у маєтку, ци буґь у чім, то 3 Свйикі за него упімне сї«.

---

[1]) »Трійцї« не беруть. [2]) »Вода зразу свичена, а вітак свиньскь кікає гет«. [3]) »Аби бола жадна ни брала сї«. [4]) Тиждень не можна.

Стрітене.

»Як на Стрікіне тепло, то перемагає літо, а як би нїґде ни капнула стріха, то зима мусит ще додержувати. Бо то у тот день стрічьиї сї зима из лїтом и моцуют сї, котре котрого переможе«.

Того дня приберуть воскову свічку вілем і несуть у церкву, де священник »свйитит« її. »Стрітелна свічка добра підкурувати сї, як якас така бола озме сї хрискинина або марги. То дуже паніўне буґь до чого, коби и 10 раз свйичена«.

»Коби котра[1]) мала першої гоґіўлї уцерькати[2]), то держит до Стрікіне и на то свйито наловит ис стріхи, аби накапало води и ше наловит тих жьиріўниціў[3]) и у то намече; тої гоґіўлї и тої води и ти жьиріўниці разом змішьиї у флещинї и то держит до ярмарку: тим кропит маргу, то дуже добре продаст«.

Говіне.

»То старі люди нам приказували, шо піст мае ціла Русь дужи твердо диржети. Типерь то духоўнї віби изволеют скоромити сї, але то цирез то ни добре яа свікі, то уже рахуе сї, шо ми идемо за Поляками. Старі ґазди казали так: Як піст, то піст, а як е загалнице, то и на смітю — ни дивуйте — найдеш кістку, то гризи, за то гріху ни меш мати; а як нима посту, то раз у гору, раз у долину — раз пісно, раз скоромно. И ми того сї маемо диржети«.

»Великий піст« попереджають »мйисниці«. В той час лиш в »бошкові дни« (понеділок, середа, пятниця) не можна їсти »скоромі (мяса, набілу), а в часї великого посту »говіют« всї від »пущіня« і то деякі навіть »раскуют« (себ то їдять лиш раз на день в понеділки, середи і пятниці, а тоді їда ся зоветь ся не »полудинок«, але »напісник«) і »зарікают« ся (через піст) не вживати алькоголїв і тютюну.

Мясниці вінчать ся »пўщінем« (мйисне і велике). Від першого перестають їсти мясо, а від »великого« навіть і набіл. На велике пущене варять: яєць (кождому хоч по одному), пирогів зі сиром або бриндзею, молочну кашу і »бамуж[4])«. Повечеравши гаразд лягають усї спати, пригадуючи, що хто не буде спати, то обовязком його буде збудити всїх, щоби доїли, що остало, бо по півночи вже не можна (скоромне).

В понеділок, першого дня посту, спішили давно всї (старші) до коршми і там »полокали зуби« горівкою; нинї однак сего звичаю вже нема, а робить се хиба налоговий пяниця — котрий піст, чи не піст, все »полоче«...

---

[1]) Жінка. [2]) »Ис цьйцьки«. [3]) Святойванський червачок. [4]) Кулеша варена на сметанї«.

»Сирного тижні (тиждень перед вел. постом) ни вілно шити, бо чирвяки — не дивуйте — мечут сї у молоці, маслї, у капускі, ў усім«.

Федоріў тиждень (федоровиця).

Таку назву мае перший тиждень вел. посту.

»У сесь тиждень ни гійрь прьисти, бо — кажут — шо Феґірь спалит сорочку и буде фурлети коло вуха. То чельиґь радит собі так: Бере пралник, або тачіўку, або буґь який кімак и зйўют тото у яку гандру[1]) и кладут тото у кут коло печі (від постелї) тай уже тогди предут — уже можна. Так робет цалий тиждень: усе у вечірь завют Федора, а рано розівют; як уже завют, то предут и сміют сї, кажут: Ужем Федора завили, аби ни виґіў, як будемо прести«.

»Як бя не завиў Федора, то би ни ўродили колопні и лен, то би ни було шмати«.

Дехто, як »заве Федора« в неділю, то не розвивае аж до другого понеділка, ще й коритом прикрие.

40-Свйитих.

»На 40-Свйитих кажут, як буде мороз, то уже 40 день ни буди, бо уже усї тих 40 на один сї зложьит«. »На 40-Свйитих як бя полічиў яйцї, то буде на Великдень у ті хакі 40 яец«.

»На 40-Свйитих вібирают усякого дзерна на насїнє, то—кажут — шо вітак ис каждого дзерні 40 сї уродит«.

Як погостило двох, шо робили на 40 Светих.

»Оден робиў на 40 св., а другий питае сї: А ти, каже, нинї робиш?

А шо-ж нинї?

Та нинї, каже, 40-Светих!

Е, каже, я, каже, буду Бога просити тай буду, каже, робити, бо я, каже, бідна́к: колим ґістаў плуга, мушу тогди орати.

А тот, шо из ним говориў, уже собі думае: Ба шо, каже, цему буде за то, шо він на 40-Свйитих оре?

Прийшло сї, а Бог тому уродиў 40 кірціў пшиницї... Але тот, шо казаў, шо гріх робити на 40 св., ледви уже чикае другого року. Як сї дочекаў, тогди на 40-Светих узеў и двома плугами ораў. Але наґійшоў и третий чоловік тай питае сї: А ти-ж нинї орешь?

А шо-ж? каже.

Та нинї 40-Светих!

Но, то, каже, як 40-св., то менї Бог уродит 40 кірціў збіжа.

И як вішоў ит хакі, тот, шо ораў, и вісипало сї на его кілї 40 болінок — раніў таких — и він лижьиў цалий рік. То ніби — тамтой

---

[1]) Шмата, драна сорочка.

ни говориў ніц супротиў Бога, то му сї ўродило 40 кірціў пшениці, а сесь так говорив и ґістаў хоробу«. *(Петро Цапей).*

Теплого Олекси.

»На теплого Олекси, як видно червоного мотиле, то буде весна красна«.

»Як на теплого Олекси тепло, то буде цалий рік тепло.

На Олекси не можна стричьи волосе, бо би не росло.

У сесь день не вілно ити рубати дроў (у ліс), бо би сї порубаў«.

»На теплого Олекси, як додиве сї дві жаби у купі, та аби узети два однолїтки и тими однолїтками розїгнати їх, то ти однолїтки добрі до короў. Як корова хоче — не дивуйте — до бика, то сї і тими однолїтками жине, то зарас сї заваґітит. Бо то є киразъ корова західлива, шо и рік и два не лїтит сї тай нима из неї прихоўку«.

»На теплого Олекси віносн сї пчоли, аби хоть сонцї виґіли на мінуту, то дужи добри«.

Благовіщене.

Благовіщене обходять дуже святочко. »Того дня благословит Бог землю и усека живина, шо є у земли вилазит на верх; то є дужи варки свето«. (До Бл. не починають робіт у городах — »бо земля ще не благословлена«).

»Від Благовіщена мож уже усьо класти у землю: не змерзне. То є приповідка у нас: По Благовіщеню не ворож, лиш хлїб у землю полóж, а Бог уродит. Дес то раз було, шо зійшли сї люди до вороха и ворожі; одни ворожі, а други кажут: Е, хто — кажи — ворожит, а не працює, тому Бог ни дáрує... А Циган тáкі там буў тай кажи: Кажіт ви, людоньки, свóє, а я знаю свóє; кажи: Бога хоть проси, то Бог одно знає; я — кажи — від кóлим сї ўрóдиў, то Бога прошу, а бамужу-м ще ни їў!«.

На Благовіщене всї відьми старають ся відобрати у коров манну. Длятого днем перед сим святом забезпечують люди корови, як можуть і вміють. В тій цїли препарують »мавяло« зі всякої нечистости і »текучки[1])« та мажуть хрестики коровам на чолї, ребрах і »миринді[2])« та на крижах; мажуть також хрести такі на одвірках і дверях стаєн. Вечером беруть »курило[3])« і сим підкурюють усї корови. Рано-ж, на Благовіщене, отворивши стайню, кладуть під порогом у черепочку грани, віруючи, що як маржина перейде через то, — вже забезпечена перед відьмами.

---

[1]) Кипячка. [2]) Миринде = вимпя. [3]) На черепок грани, ладану і зїля.

1. На Благовіщене не вільно робити.

»Війшоў один чоловік у полонину и вішоў на нидею. Али вішоў другий чоловік из другого боку: Славайсу! — На віки! Посідали они, закурили люльки и каже оден до другого: Шо у вас доброго чувати? — А шо у вас?

Цей из нашого боку каже: Ой, у нас зле чувати; уже сім рокіў як град вібивае городнину — и на один обід ни лишае!...

А тот чоловік каже: Ой! А то шо такого?

Ни знаю. Бог свитий знае.

І, каже тот ис того боку: Одно ні, каже, чоловічку, пораджу; може то поможе, а як то ни поможи, то пропало. Як Бі' поможе, каже, ґіждати Великодні, то кождий ґазда из нашої громади най приїде ит церкві так, як иде орати: ис плугом. И кождий таміньки най рубае свій скиж[1]) — и як найдети шо у кім, то добре, а ни найдети, то пропало.

Так він то слово заніс до урьйду, до віта, и віт даў росказ тото испо́ўнити.

Тай так було. Ци то як посьвитили паски, ци може перед тим — ни знаю — досьвь, шо ґісталя у сусіда сокиру и дали першому: Рубай ужеўку! Тот закиў — пусте: суха ужеўка тай уже. Та' другий, так третий — нима ніц!

Але уже читвертий ци би петий закиў у свою ужеўку: — потекла кроў!... Та', як би укиў ногу або руку, так потекла кроў из тої ужеўки. Тай застановили тоту роботу, обступили того чоловіка: Кажи, шо то є?

Він каже: Ни знаю...

Е, кажут, мем знати; теперь буде ні сі просити...

Як зачьнў він думати—и додумаў собі. Ишоў я, каже, раз через ліс на само Благовіщене и, каже, так ми сі один прут уподобаў, шом мусіў укити го на скиж. Но, укиў я, скрутиў-ем и поклаў на плуг и — тота ужеўка служит мині уже сім рокіў, а така здорова, як би нині поклідена...

Тай від тогди, як він сі исповіў, уже більше граду не було«,

(Павло Курчук).

2. Як люди забули за Благовіщене.

»Було раз Благовіщене на самий Великдень. Пішли ксьондз ранеько, ще темно було, до церкви на відправу тай відправеют Воскресеніе, а Благовіщене забули... Ну, тай відпраўлеют тай відпраўлеют, а то шось восьма чи девета година, а то ніч темна... Оў! Ану — до

[1]) Ужевка при плугови.

книжок, диве сї — а то нинї Благовіщене. Тогди заспівали Благовіщению — а то сї зробиў день; уже сонце високо«.

(Петро Попович).

Рано скоро ўстане, то бере рьимок[1]) и запалит один конец, аби горіў и бере у руку и кигне за собоў три рази кругом хати (за сонцем)[2]) то, аби нічо лихи не мало моци приступити и аби гад не улїз у салаті. Вітак замете хату и бере ту мітлу, шо замітаў и тот рьимок и то сміни и несе то усьо за межу и там мече у скалу. То сї усьо лихи вімітае ис хати«.

»На Благовіщене рано, як иде ит церкві, то кигне від хати гилю аж на дорогу. Як би то ни зробиў, то може перейти хрискинина таки лукаве, шо заболит вітак чоловіка або нога або рука, шо буде бідати«.

»Ра́ненько бе́рут тоту штряпу обгризену — звичайна тота гачуґа, шо сї кигне худобі на да́ване — и кигне тоту штряпу у скалу; та як ме́че то у скалу, то каже: Най Бог благословит! Ни кигну штряпу, але усю біду штрапату від хати«.

»На Благовіщене рано біжит голий три раз докруг хати из дзвінком и приповідае: Як дилеко чути сего дзвінка, аби так звірка за дилеко ни сьміла приступити до меї худоби«.

»На Благовіщене — ни вільно, ни до вас чесних кажучи, піти ид кубіті..., бо була би яка відміна; так само ни вільно вести тої днини корови до бика«.

Між Зеленцями удержала ся також віра, що з яйця, котре знесе курка на Благовіщене, може вилїзти »Осинавец« (чорт), треба лиш те яйце носити девять діб під лївою пахою. Длятого то кожда ґаздиня викидала всї яйцї, які на Бл. знесли кури, в ріку. (Тепер значать углем (хрестик) і дають вбогому або священникови).

Про гадину таке приказують:

»Як ни прогрішена, то зимувала у земли и на Благовіщене вілазит перший раз на верх«.

»На Благовіщене рано, як найде гадину, то відіба і голову и держит (голову) до Великодні. На Велиґдень, до служби ше, бере чисник лук и кладе зубец у ту голову и так садит у грьидку. Як тото зийде, то на Ивана рано бере голий одно перо из того чиснику — и як тото удаст сї, то як вітак покладе того чиснику на чоло (дехто каже — за капелюх), то де піде, то его нїхто виґіти ни може«.

»Як би на Благовіщене прикигнуў відки гилю ит хакі, то би сї зробила из того »доўга« (гад) и сиґіла би на приспі«.

---

[1]) Шмата (»феца«). [2]) Проти сонця — гріх.

»Як би на Благов. приніс відки палицю я верг у пасіку між »вулиці«, то би ни гієрь сокотити пасіки, бо ис тої палиці зробит сі тот »зимльиний чирвак« и буде вартувати«.

В вінци приповідають: »Як худоба бицкае сі до Благовіщеня, то буде ще сніг«.

»Як на німецьки[1]) Благовіщене роби, то звір ласуе худобу убити«.

»Як хто мае на другого заўзьиток, то аби укиў на Благовіщене сигльичку (мала смерічка) и скрутиў ис того гужеўку и поклаў тому під порі' там, де віўці перехоґит — то усі віўці подуріют и поздохают«.

Благовісна днина.

Кождий день у році, в який припадало (того року) Благовіщене — се »благовісна днина«.

В такий день не можна: зачинати будову хати, рушати з худобою в полонину або на ярмарок, садити будь-що в городі, зачинати орку — »бо то не провóдит сі«.

»Як корова політит сі у благовісну днину, то из того не буде нічого — мусит перебігати сі«.

»Як не дай соли марзі на Благовіщене, то не вільно давати цілий рік у благовісну днину, бо то пошкодит«.

»Яйце як не дай ис хати на Благовіщене, то и у благовісну днину не можна дати, бо сі пімстит на курці[2])«.

Благовістник.

Другого дня по Благовіщеню обходять »Благовістника«.

1. »Благовістника, то дуже варки сьвито; як би робиў, то ласо погоріти або умерти. Один чоловік пішоў раз так у сесь день рубати ужеўки и погоріў до чиста«.

2. »Раз пішли два лиґіні у дрива на Благовісника тай рубали буки. Тай так було, шо бук упаў и їх обох прислопиў на місци, шо погибли«. (*А. Перожук*).

Шуткова неділя.

Сеї неділі дістае кождий, хто е в церкві, »шýтку«, то е ловову галузку, котру переховують старанно цілий рік[3]).

»Коби тої шутки ґістати, шо сі лишила у церкви — шо уже усім даст духоўний, а ше сі лишит — та там аби ударати маргу, як иде у ярмарок, то буде купец дужи хапати; чьисом ше на дорозі купит«.

»Шутка е добра, як сі заводит на вéлику бурю[4]), то сі поломит

---

[1]) Латинське Благовіщене. [2]) Так само масло і сир (»бо звір ласуе убити корову«). [3]) Проганяють нею худобу, як іде в полонину. [4]) Як пічне падати град, то зараз викидають на двір кочергу, лопату

на кавалки и обтикае сї своє поле — то усюди бурі вібе, а там не рушит«.

Великий тиждень.

Так зветь ся тиждень перед Великоднем. У великий тиждень стараеть ся кождий »роздобути, відки голова« мука на »паску«. І так два-три днї бачить ся, як »нарід« купками спішить дорогою, а у кождого на плечах мішок із мукою.

Чорна середа.

В сю середу не вільно »ґардзювати[1])« деревину, бо — »у чорну середу лиш плитоў вержи у дерево тай усхне«.

»Як є на ґрункі такі корчики, шо непотрібні, то сї їх рубае у чорну середу, то сї не відновлеют; як сї у инчий чьис рубае, то сї обновит, а та (середа) як їх почорнит, то уже нї«.

Живний четвер.

»У живний четверь, як війдут люди у вечірь из церкви, то прихоґит мирцї на вітправу«.

Де-хто запалюе сего дня »живу ватру«, а огень розложений так піддержують аж до часу, коли марга иде у полонини«.

Велика пятниця.

»Велика петнице — дуже варки свето. Ни годит сї пти на тот день на рыбу и так само на польовіне: ни годит сї кроў пускати из жадної живини, бо усека звір клине вітак цалий рік и то ни проводит сї и у диўекім поколїню. То у петницю Христос уже не жили, уже кроў не пила — то прі то гріх кроў проливати«.

Паска.

Давнїйшими лїтами (20—30 лїт) не вмів тут нїхто упекти паски, але кождий купував у містї, в Надвірній, у тамошних міщанок. Нинї бере ґаздиня »8—20 кварт муки« (»по зможности«) і »причиньиї« паску. Як »рошчина« підкисне, додае муки, яєць, молока коріня і »місит«. При сїй роботї заняті майже всї домашнї — ті місять, те »віроблеї« прикраси на верх паски, инше приладжуе коріне. Не одна ґаздиня не вміє ще й нинї сеї штуки[2]).

Є много ґаздів, що печуть паску самі, инші знов наймають собі »кекарів[3])« або пекарок і платять за упечене по 60 сотиків. Як тїсто виросло, виробляють із нього паску і кладуть у »велику бльиху«;

(на вхрест), граблї, борону (горі зубцями), бо кажуть: »То сї бурі шибіе на то«.

[1]) Сокирою — ножем. [2]) »Цего року тікі опекли у... таку (паску), шо на Велиґдень брали та лїчили из тої паски пироги и варили«. [3]) Місцеві господарі.

кругом (верх паски) кладуть з тіста »обруч«; відтак виробляють (з тіста) хрест[1]) і ставлять його верх паски; на середині хреста і на його чотирох кінцях кладуть пять »плащів« (се є паланичок краєм покроєних ножем), а на кождий з тих плащів кладуть по »гусці« (малі булочки з дзюбками), врешті біля кождої гуски кладуть по дві »долоні[2])« з пальцями (з тіста). Виробивши так паску, зачиняють двері, приказують усім стояти[3]) і всаджують її в піч. По сім умиває ґаздиня руки і мокрими іще »гладит на віґлї кожду дитину по лици і приповідає: »Абис такий величний, як хліб пшеничний; а ґіўчьити: Абис така велична, як паска пшенична«.

Всім ходить про те дуже, щоби паска »удала сї«.

»Як сї трафит, що кавалок паски відлетит, то хтось не діжде другого Великодні. У нас самих раз сї трафило, що відросла одна ґуска и відкачьяла сї гет — то умер ґітвах«.

»Паска, як так віросте, що краї віростут, а середина сї западе, то то шос нидобре«.

Як сї паска перепукне через середину, то кажут, що буде щіски, угай буде хліб у хакі цілий рік«.

»Аби закопаў у купину шкаралущі тоти, що сї на Велиґдень бе у паску яйці — то киртина не буди митати землю (купини)«.

Писанки.

На сім полї народня штука іще під сю пору не далеко поступила; вона лише силкуєть ся найти спосіб, яким найлекше і найкрасше булоб виконати орнамент на білім яйци. Отже в цілій Зеленій нема й одної »писарки« — як в инших ґуцульських громадах — тож і писанок так гарних, як там, нема також. Дівчата вкидають яйці в теплу, червону краску і так повстають »галунки«. Декотра кладе опісля галунки в купину муравлїв; муравлї бігаючи по червонім яйци, обводять його своїм квасом та з того повстають на яйци всякі »стежечки і кривульки« і, се — »писанки«.

Инші-ж роблять писанки так: Сучуть із воску тоненькі ниточки і обліплюють ними білі ще яйці[4]), опісля вкидають се в горнець із теплою, червоною краскою; вибравши яйце з краски і висушивши його, нагрівають над гранию, обтирають платком віск і писанка готова.

Дехто »пише« яйці ріжнобарвними сїрниками, помоченими у воді«.

1. »Як Христос воскрес та Мати божа закрасила галунку и дала ґіўчьити-Жидівочці. А ґіўчьи каже из радости: Шо я, каже, вам дам

---

[1]) »Аби файно росла«. [2]) »То божа рука, аби сї паска удала«. [3]) »Аби паска не запала сї, аби росла у гору«. [4]) Виліплюють дуже примітивні ґеом. орнаменти.

за се, за сю галунку? Не хочу, каже, від кі нічо, лиш біжи пс тоў галункоў тай кричи, що Христос воскрес.

А ґіучьи побігло и кричит. А Жиди повідиўели сі и кажут: Що ти говориш? Як Христос міг воскреснути, як ми Христа погребли и каминем привалили? — Але прийшли они ит гробови — камінь уже відтручений, а тоти, що вартували, що виґіли, коли Христос воскресаў, то зо страхи попадали до зимлі и там задубіли.

Приповідают, що и до нині там они вартуют, а прийде чоловік вд вім, питае сі, колисти прийшли — кажут, що учера; бо они заклеті, що сі їм дни не наукимчют. Они до суду божого будут там вартувати.

Тай царез тото и до нині робе люди тоти галунки«.

(Петро Попович Он.).

2. »Сус Христос родиў сі у Кармавині межи руськоў віроў. Як научьили тай пішли відтіў до Русалима. Але Жиди ни злюбили Суса и хокіли їх убити. Они збігли сі, а — ни до вас чесних кажучи — курва ногоў показала на Суса; Сус сховали сі из перед Жиґіў, а тота — не дивуйте — паскуда показує; бо то чьириґілниці увьила тай вергла на ватру ґрису тай стаў дим, що гет закриў, де що було, що Жиди ни виґіли Суса Христа. Потому Бог зіслали свого ангіла и каже: Ни бій сі Суси, Ти будеш мій майстарший товариш; ни бій сі смерти, я кі оскрешу назад.

Тай Жиди піткупили якогось — не дивуйте — безсребренника, аби Христа показаў. А він кажи: Нині, кажи, будемо вечеріти у товаристві и усі будемо сі кланьити Сусови. Тай прийшло сі, кланьиют сі, а Сус так сі росплакали, що аж гірко було дивити сі...

Жиди, як увиґіли, котре то Сус Христос и увьили тай спіймали и розбили на хрест.

Али Христос третої днини оскрес. А Матка Божа списала писанки, дала Жиґіўчьити (на мньи і було Катирина-первомучиниці, бо і Жади вітак замучили), аби то Жиґіўчьи бігло казати, що Христос оскрес. А Жиди сиґіли тай їли тогди яйці варені и когута. Тай як Катерина прийшла и каже тото, а Жади сьміют сі и кажут: Тогди Марич устани, коли сесь когут устани тай из сих яец куріта сі вілупйи...

А то когут лиш разом исхопит сі тай зібе крильми и озлекіў на вікно и запіяў; и куріта из тих яец вілізли до чйста.

Тимой гріх сі збиткувати над когутом«. *(А. Перожук).*

Варіянт до сього оповіданя кінчить ся так:

за усьикоў звіркоў! — То як так зробит, то де сї поверне за звіркоў то буде і мати«.

»Як на Велиґдень вітправйиї ксьондз службу и каже: Христос оскрес! та аби тогди узьиў прутик и три рази аби тогди удариў Христа, та аби казаў потихо: Брешиш! (ксьондзови яїби відповідае), та у карти ни найди сї старшого, аби играў над того. То тоти пани, що маетки віграют у ти карти, то куждий так робит«.

Як священник посвятить паски, народ заворушить ся як муравлї – всякий бере чим скорше »сьвикість«, сїдае на віз або на коня і далї на перегони поспішати домів... Кінні »утискают шкапета«, піші-ж, щоб не остати позаду, біжуть що сил — усїх жене віра: »хто борше буде в хатї, той скорше зробит лїто«...

»Кінь аби який бідний, то летит як може, май борше! бо его сьвикіскь пече[1])«.

Богатші ґазди не забувають того дня і про бідних, а дають їм (біля церкви) всего по трошки — »за померші душі«.

Прийшовши зі светістю домів, обходять тричи домівство, не вступаючи в хату, і входять до стайнї. Там стае хтось із домашних коло кождої штуки худоби і коли той зі светістю доторкнеть ся худобини бесагами і каже: »Христос воскрес!« — відповідае сей (за худобину): »Воістину воскрес!«

Відтак промовляе той зі светістю: »Аби сї так нїчо ни брало віўцї (кози, корови), як нїчого не озме сї сьвиченої паски«.

»У кого е мудрий сад, то вітак иде и обходит три рази сад тай приповідае: Як сего сьвиченого нїчо ни бере сї, так аби и сї диривинї нїчого ни могло пошкодити[2])«.

По сїм входить у хату, стае на простелений під порогом петек[3]) і каже тричи: Христос воскрес! — Присутні відповідають: Воістину воскрес! — Відтак усї дїти приклякнуть на колїна, а ґазда, розвязуючи бесаги над їхнїми головами, каже: »Аби сї вам так розум скоро розвезуваў, як сї бисаги скоро розвезуют сї«.

У кого е дївка на відданю, то кладе їй паску на голову приповідаючи: »Абис у людий така велична, як паска пшенична«.

»Маленьку дитину кладут у бисаги — як віннеї паску — и приповідают: Абис так росло скоро, як паска росте«.

По тім сїдають усї до стола, кушають свяченої паски промовля-

---

[1]) Коня сотворив чорт, длятого його пече святість. [2]) То роблять проти »нечистої чельидини«; вірують, що як жінка менструуючи увійде в сад і діткне ся дерева, то воно усхне. [3]) »Аби не голо було цїлий рік у хаті, що то иде зі сьвитим поклоном Христовим«.

ючи: »Дай Боже ґіждати від нині за рік; дай Господоньку ґіждати у мирности, у єдности усім людим и нам«.

»Кілко у хакі душ, то тілко робит тато, або мама (ніби старшина) хрестиків чьисником — хоть на дверих (на одвірку), хоть на столі из боку, хоть на образі (на склі), аби у хакі через цалий рік Христос перебуваў, аби не було злої гадки. (То де сі на білім-новім дереві чворскне, то цалий рік буде слідно чисник так, як маскь)«.

»Пообідавши«, збирають ся у що е найкраще і ідуть до церкви на вечірню. Біля церкви »молодник« забавляе ся[1]).

»На Великдень першої днини ни вільно спати, бо потому як чоловік зачне косити траву, то буде слота и сіно зогнйе«.

Про Великдень приказують таке:

1. »Раз була ґіўка и чуе, як то люди кажут, от Великдень уже блисько. А она каже: Ану кобим ґіждала, я собі навю куделю и буду ити с козами и буду прести — ци я більше упреду, яким упредала будь котрої днини, шо то кажут »великдень«, и ци далі я зайду с козами, як доси.

Тай так на Великдень изробила. Люди пішли зі сьвикістю у церкву, а она собі иде ис козами тай преде; тай так ишла, аж закіў не задзвонили, а як ударили у дзвони — то так, як стояла, то и она и кози стали каменем и так стое и до нині«.

(Петро Попович Он.).

»Як би узеў на Великдень из середної гуски кавалічок сьвиченої паски и посадиў у землю, то би за три роки пустило ше колец и віросте таки зіле марунка[2])«.

»На Велиґдень слабо готове капусту (такі ніхто), аби зеленюки не були ў капускі (гакий чирвачок зелений, як и лист, шо го навік не видно)«.

»Жид ласуе на Велиґдень увійти у хату и узети ватри — то ему добре до короў и веде сі ему вітак у шахралстві«.

»Як хто спит на Ведикдень до служби (божої), як го захопит божа вітправа сонного, як го ксьондз засьвитит, то буде цалий рік такий косар дрімати«.

»Кришки из сьвиченого дают из солиў коровам; приповідают: Аби у теби така миринды поўна молока, як паска вéлика«.

»Як дай курці сьвиченого їсти, то буде клóчити«.

---

[1]) Тому, що в часі забав діяли ся всякі надужитя — як мені пояснювано — духовенство уважало за відповідне їх заборонити. Про забави буде на иншім місци. [2]) »Из польскої паски — як посади — віросте кріп«.

»Як миш издіст сьвиченого, то робит сї из неї лилик. То як ши де докучьиют, то лиш покласти коло ґирки кавалочок сьвиче-го, то она уже сї того боїт и ни піди«.

»Як би даў які птасї покушьити свиченого, то залетит у хату«.

»Як изготовиг сї ў суботу великодну яйцї, то тоў водоў аби сї миваў три рази, то струпіў ніколи не буде на лици«.

»Кажут, як помасти лице сьвиченим чисником, то оса ніколи е укусит«.

»Як сонце зайде, то ни можна їсти сьвиченого, бо би зуби бо-їли; до провідної ниґілї ни мож«.

»Аби ґіти ни просили паски у вечірь, то сї їх пуджіе, шо як уде їло, то зробит сї из него лилик«.

Волочілний понеділок.

Другого дня свят »купають сї«, себ то поливають одно дру-ого водою. Не одного так уже скупають, що й нитки сухої на нім нема, а дівок, то ловлять і зібраних зі всім всаджують у ріку. Таке взаїмне поливане продовжае ся аж до провідної неділї. Роблять це ось чому:

1. »Апостоли, як мали Христа издоймати з дерева, то уперед умивали собі руки, аби чиські були; аби чистими руками здоймити Христа, аби кіло боже ни поваляти. Тай то на ту памйитку типерь поливают сї,— віби обмивати сї«.

Жиди дуже ласуют, аби его облети; так лїзе, прибріхуе сї, де майбільша купа сї купае, аби и его обілели. — Бо то як на Волочіл-ний понеґілок его скупают, то его короста ніколи не возме сї.

Дівки того дня дають леґіням галунки і писанки. Се діе ся так. Дівка не дае леґіневи сама, лиш ховае писанку в пазуху, а леґінь відбирае від неї, звівши уперед з нею легку борбу. Діставши врештї, веде дівку до води, обілле водою, а бувае, що й »скупае« цілу.

Провідна неділя.

„Провідна нидільи, бо она провóдит сьвитá«. Велику паску ховають аж до сеї неділї (хто не мав більше лиш одну, то ховае хоч пів). Прийшовши з церкви, сїдають до обіду так, як і на Великдень.

Провідний тиждень

Тиждень між Великоднем і провідною неділею називае ся »провідний«.

»Провідного тижнї не вільно сїяти лен и колопнї, бо с тої хати умре чоловік (хтос умре). и тим полотном — шо сї из того лену зробит — буде сї укривати домовину. Так мусит бути, то уже люди на тім прубні«.

Рахманський Великдень.

В середу, четвертого тижня по Воскресеню, обходять Рахманський Велиґдень. Того дня устае всяка робота, ніхто не важить ся якого-будь діла заводити, бо мовляв: »У сесь день ни вільно нічого, хиба у готову землю васильок посіяти«. »Як би робиў на се сьвито, то зимле би сім рокіў банувала, не родила би нічого«.

Про самих-же Рахманів[1]) ось що оповідають:

1. »Як Христос воскрес третої днини из гроба, то справиў у Русалимі ве́ликий празник и спросиў на тот храм усіх християниў с цілого сьвіта. И зійшли сї усї народи тай го́стили сї з Сусом Христом и з Апо́столи — тїшили сї, що Христос воскрес из гроба. Вітак, по забаві уже, пішоў куждий, з відкіў буў. А ті Рахмани, то були дужи дилекі люди, ишли та́кі на тот хрискіў празник, але ни ґійшли на тот якурат час. Идут до Русалима и здибают людий, шо уже идут из празника. Тоти, шо уже идут відтіў, питают сї Рахманіў: А ви-ж куди, люди, идети? — Ой, кажут, идемо на Хрискіў празник; чулисмо, шо Христос воскрес тай идемо. — Але тоти кажут: Е, кажут, вертайте сї, люди добрі, то уже по празникови. Ми, каже, уже були на тій гостині, то уже по ўсім... Ні, кажут тоти Рахмани, ми сї, людоньки, ни вертаемо; ми ше, каже, однако дійдемо, абисмо були ис Христом а празник? — байка. — Тай они зайшли аж у штири неґіли до Русалима тай тогди Христос сотвориў ім окремішний празник и сказаў: Маете так Велиґдень, як и тоти мали И они сї веселили ис Христом цалий день и пішли ит хакі. А то Христос через тото так їм зробиў, шо они дуже рахманні люди, такі спокійні и побожні люди — шо їм ни росходило сї у празнику, але у тім, аби Христа виґіти«.

(Петро Попович).

2. »Рахмани, то че́рці-Русини. Они дужи твердо держі піст цалий рік, ско́роми не іде, аж на Велиґдень дванаціть їх покушіе яйце и паски зноў. То дужи ве́ликий гріх робити у тот день. Мене раз заставила тота Х. робити — дроў рубати, то як сї извіяў вихкірь, як зачьиў мноў утинати до зимлї, то така ми голова була (показуе, як за велика була); а вітак як зачьиў ми »тот« — цураха му — лен скічневий митати ми ў очи, то гадалам, шо усліпну... Та би Біг борониў робити у то сьвето«. *(Катерина Осташук - Півкватирка[2]).*

---

[1]) Є слова: »сорохма́н — сорохманю́к« = біднак, убогий; »рахманний« = лагідний, благий, спокійний; кажуть: »се рахманна короўка« (лагідна, не бе). [2]) Так її прозивають, бо вона низенького росту; горівки не пе, мае 86 літ.

3. »То є таки село, шо мешкают Рахмани. Як Жиди вéли Суса Христа від них, али Жидóви не питали, али вéли далї... А за Сусом Христом ишли сьвикі Апостоли тай дужи фáлили їх за то: А то, каже, рахманні люди! Кілкосмо, каже, ишли, а ни виґілисмо, аби хто так плакаў за Христом, як цесї...

Тай так они плакали три тижнї, а читвертого тижнї прийшов їм знак. Они нїц ни робили, лиш плакали и плакали. И тоти, шо уже виґіли, як вели Христа, то уже приказуют другим — який Христос ишоў избитий, израненний, тай идут дороў и шукают кроплї кирви Сусової, аби тим, шо ни виґіли, аби показати. А Суса Христа вéла Жидóва по прй-водй, дорога так була, шо ишла попрй-водй. Тай ишло їх дванацїть (Рахм.) на перед и дóдивили сї, шо пливе яйце долї рікоў... А они ни знали, шо то є, бо у них скороми нима. Али зели они и зловили то яйце, розбили — и поґілили сї усїма. Як они покушили того яйцьи, а то їм зараз стало лекше, то яйце вікигло тот жьиль за Сусом від серцьи — шо уже ни плакали. Тай они израдували сї дуже тогди и казали, шо то у них Велиґдень — нїби великий день, шо нїби тот жьиль їм пішоў гет від серцї.

Тому люди у Виликоднї сьвита мечут тоту лупину из яйце и то пливе ид нїм тай збігне сї їх цале село тай дїльи сї одним яйцем дванацїть«. (*Андрій Перожук*).

»Як диви сї у воду, у ріку — то видит сї, шо там є другий сьвіт під водоў: є и дерева и трава и небо и хмари так, як на сїм сьвікі. То кажут, шо на кім сьвікі є тоти Рахмани. Кажут, як би чоловік упаў у воду и потаў, то би пішоў на »тот сьвіт«.

Юрія.

Сїмнайцятого тижня по Різдві обходять св. Юрія. В сей день »сходит весна на землю« і від тепер можна »тромбетати« (в »тромбету«) тай рушати з »маржинкою« в полонини[1]).

Тому »Чередільницї« (відьми) сего дня дуже »ласуют« відібрати »манну« від худоби, длятого всякий стараєть ся свої корови, вівцї і кози як мога забезпечити перед тими »паскудами«.

І так:

Вечером перед Юрієм всякий (навіть місцеві Жиди) накладає нá обійстю біля стаєн »кýрьива«, себ то розпалює »ватру«, в яку »мечут — тріски, сьміки, розбикі (драні) постоли доськь, усеко нáсьвікі, аби смирґіло«, бо се не допускає відьмів до худоби. Коло ватри мусить усе хтось бути, щоб стерегти, аби який не взяв углика, бо і так забрав би манну[2]).

---

[1]) Як нема снїгу, а є паша. [2]) Жандарм віддав кількох до суду і длятого сього року приміром (1910) вже мало хто накладав кýрива.

Рано (на Юрі) беруть на »аршів« (рискаль), або який-небудь кусень бляхи грани з »живої ватри« і кладуть се під порогом стайні, опісля-ж випускають худобу на двір. Роблять се, »аби відьма не мала такої моци до худоби«.

»Від Увиденія аби зачьиў по óдні трісці шо днини скидати на одну купу (дес у одно місци, али аби ни було за межеў) аж до Юрі и ту купу запалиў, то на то відьма прийде и мож би í имити«.

»На Юрі ни продаст ніхто ис худоби нічо, бо би ни маў вітак, усе худоба би пішла у ніщо«.

»На Юрі сходит сї усека звір до свого гнізда и говорит ис собоў«.

»По Юрі ни годит сї уже сїяти мак через то, аби потопельник ни буў; як би де сїяли, то з тої хати мусит сї шос утопити. А котрі уже сїют, то собі приповідают: Сїю мак, най буде так: мае ми шос шкодити, волїе сї не ўродити«.

Зеленцї святкують Юрі »за для худоби«; крім того вірять, що »св. Юр даў нам воду«. Було се так:

1. »То даўно бýла така язé, шо панувала над водоў — зимльи була цїсарська, а вода під зимлеў була язинá. Тота язé лижьила на тім місци, де вода віходила из зимлї и ни давала людим брати тай воду ни пускала на верх. Хто хокїў води, то мусїў дóкуповувати сї у язї, треба було дати ґїўчину. Тай так було, шо відавали уже усї ґїўки, лиш ше була одна у царьи. Але ту маймолодчу доньку царську гадаў колись узети за жóну Гергоргий и дужи сї тим загадаў, як зачуў, шо мают еї дати тоті язи́. И сїў на коня, и пішоў ї ше раз виґіти. Тай маў добру відвагу, шо доступиў до неї и она тогди промовила зóстрахи: Ідзь від мени гет, шобис ни погиб!... Лиш Гергоргий обернуў сї, аж туй и язе, прилéкіла панну здзісти. Али він маў доброго коня тай конем трихтуваў, а пікоў спробиваў ту язю. Як язьи легла нижива, тогди вода из зимлї люгла; из усїх жилїў вода вілюгла на верх и розилела сї по цалїм сьвікі. И нинї не може віхто води запирати, бо то наш брат еї слободиў для нас, віткупиў своїм страхом«.

(Андр. Перожук).

Марка.

»Як би Мáрка не поуважьиў, то мусит бути якас пригода на чоловіка«.

1. »Як погóстиў один чоловік, шо робиў на Мáрка.

Один чоловік робиў на Мáрка, а другий каже: А ти, каже, шо робиш?

А тот каже: А шож?

Та нинї, каже, Марка!

А тот каже: Овори, каже, я сам, як Марко!

Але він маў маргу́ на боці и так було, шо тої днини згоріла худоба у стайньих усе. Тай він сї уже запімениў сьвиткувати тото свито, бо то за то, шо робиў, прийшла на него кара«.

(Павло Курчук).

2. »Від ко́ли Хаїм сьвиткуе Марка.

Раз віз сесь Жид, Хаїм, — ни дивуйти — гній. А ґазди стояли питают сї его: А ти, Хаїме, везеш гній?

А він каже: А шож?

Та нинї Марка!

А він каже: Ага! То великий страх? А Марко ни хоче їсти? Що мени и нинї Марко приходиў за мукоў. Шо таки Марок? Шо то Марок? Марок, то, каже, — ни дивуйте — шмарок!

Тай тогди відїхаў кавалїчок тай такі про́валиў сї он туди у скалу з кіньми, из усїм: и конї покалїчили сї и він побиў сї...

И від того чьису шос три роки уже відпитуе людий усе: А коли ого Марка? — И уже не робит у тот день«. *(Петро Цапей).*

3. Кипит, як Марко у пеклї.

»Буў Марко. И тот Марко буў противуний для усякого при́виду — такий грозовитий буў, лопітливий. То бувало, як будь-чого закипит — то укікай заўго́дї... Як тот помер, то душьи по ґіло́м пішла, тай так було, шо его не приймили до Царства. Прийшоў він до пекла, а там як шос не по его було, то як стаў кипіти — то усї тоти« — цураха їм — поўкікали из пекла, а він лишиў сї сам... Потому він пішоў відтїў гет и ходит так блудом, бо як покаже сї ит пекла́м, то »они« — оссина — запирают пекла́ на ўсї за́суви«.

(Семен Попович).

Св. Івана (Богослова) і Николая (Перенес. мощ.).

Сї два днї обходять святочно, »аби звір ни ласувала на худобу«.

»На Николая приносит сї будзи ксьондзови ит церкви, аби просиў Николае, аби хуґібку стиріг«.

»Мо́кія« (24. V.).

»На Мо́кія не вілно робити заґля потопелника: як роби, то ла́со комусь из тої хати утопити сї!

Знисїне (Вознесене Госп.).

Дехто того дня, відмавляючи ранїшню молитву, підносить у гору руки і так держить аж до покінченя молитви. Роблять се ось чому:

»Як Сус Христос озносиў сї на небо, то говориў людим проповідь, а они зньили руки ит го́рі тай молили сї; то навіть е на образї намальоване. Тай так, як ти люди робили, так уже и у нас на Знисїне мольи сї«.

Перенесіне.

Другого дня по Вознесеню святкують Перенесіне. Так воно було:

1. »Як Сус Христос ходиў ше по сьвіту, то дес шоў из апостолами и додивиў сі, шо чьириґілниці шос туди нишпорит, шос туди ворожит, робит якіс чьири...

А Сус Христос каже ид ні: А ти що туди, небого, робиш?

— Али она злютит сі и каже: Иди — иди! каже; ни защо́куй ми, каже, бо сі ни ознисеш!..

Тай Сус Христос, як прийшла уже туди тота днина, шо сі треба було озносити, то уже не озносили сі, але аж другої днини; то так мали сі озносити як би ніби учера, а они сі ознесли аж нині, крадки, аби — ни дивуйте — тоти паскуди шос ни перечили«.

(*Павло Курчук*).

2. »То у нас тото Перенесіне сьвиткуют за для худоби, аби звір ни шкодила.

Туй буў нибіщик Бойко, то він раз робиў отак на Перенесіне— якус хащу туди підчищуваў. Али идут люди тай кажут: А ви-ж робите нині?

— А нині, каже, що?

— Таже Перенесіне!

Алеў! каже, Бог, видит-ці, путери переносиў ис полонини на полонину? Бог не переносиў нічого!

Тай потому такі тої днини упали воўки на его маргу тай сказили. То, видите, ни е таки сьвито, аби гріх за то буў, аби христьинин ишоў за то у пекло, за ту роботу, але прокіў худоби тото дужи варки сьвето«.

Свята неділя.

Одним із більших свят у році е якраз Зелені Свята. Тому то кождий приготовляеть ся до нього відповідно: дехто білить у хаті, инші лиш совіснійше вимітають з кождіського кута, більшість справляе нові постоли і купуе деякі прикраси до одежі— а всі без ріжниці пристроюють будинки і городи зеленими вітками.

Зеленці звуть се свято »Сьвитою ниґілею, бо то більша ниґільи, як другі: маіт сі хати и грьидки«. В Зеленій обходять усі аж три дні Зелених свят пояснюючи, що се: »Тройца«. »Як е Різдва три дни, Великодньи три, так и сих сьвит е три дни; або ми якіс Поляки, аби ми лиш два дни сьвиткували?« Вже в четвер перед Св. Нед. сходять мущини з роботи в бутинах, бо в пятницю також гріхують ся робити, се »паметна петницьи«.

1. »Паметна петниці дуже варка́ днина. Раз пішоў чоловік ліс тай рубаў козам рубаньи. Тай так трафило сі єму, шо скалїиў сі, порубаў сі дуже клято — най сі преч каже! Дуже доўго бідуаў, уже дес серед літа ше не міг вічуньити сі из того тай потому же гріхуваў сі у то сьвито робити и уже других научьиў, аби поужьили на тот день«. (*А. Пережук*).

»На паметні дни гріх шити через тото, аби чирвак не сказиў удоби.

Прести ни вільно, аби не порошити порохами померші душі; то оби за нї Бога молити.

Мастити не вілно пріто, аби померші душі не ляпати болотом.

Прати такі бошка на такі дни, бо то робит сї зола, а »ти», осина їм, дают душім пити ту золу; а то коби у такі паметні дни поерших изгадувати, за нї дбати и за простибі' давати«.

Ґаздинї, святочно вбрані, спішать того дня[1]) до склепів за орудами. Кожда купує: 5 колачів, кілька булок, за два сотики ладану, свічку і порцію меду. Вернувши домів кладуть іще деякі в бисаги сира, будза то що і ставлять се все в комору.

В суботу рано дає ґаздиня своїм дітям по булочці, »аби ни плакали, ни жьилували (ет, ни знаєте яки дитина? Уздрит колач тай иве[2]), — а то би ни панїўне як ни дай, шо зажьилує)«, а решту несе о церкви.

В церкві кладе кожда на призначене місце: три колачі священникови і світить біля сего свічку, один колач дякови у крилос, а один паламареви на праворуч від входу у кутик. Відтак кладе в кадїльницю ладан (або 2 сот.): »Аби при тім хлїбу и молитва прийшла у тім запаху с перед Бога«.

По відправі в церкві виходять із неї і обділюють колачами бідних, яких є в селї досить, зазначуючи при сїм, »за чію душу« дають.

»Ті душі, шо у чистилищи, то радуют сї дужи тому, бо то за ними иде поміч — та відправа и та молитва. А як душьи у пеклї, то і то ни можна помочи, али як дай, то хиба для себи: Бог порахує тому, шо даў".

Вернувши з церкви, беруть ся всї до працї; решти дня не святкують.

По заході сонця іде кождий рубати »майку«: »Доки сонци світит и люди робе, то гріх рубати майку«.

Нарубавши віток з явора (найбільше), ясіня і скоруху несуть до дому і маять ними — будинки (верхом-гребенем даху і попід

---

[1]) В пам. пятницю. [2]) Плаче.

острішки), хату в середині (образи, драґар, вікна) і город. В грядки втикають галузки з явора, однак де росте капуста, там втикають вербові, промовляючи при тім: »Абис так росла, як верба и бис така мека, як вербове дерево«.

»То сї маїт явором на то, аби була паметка, шо явір ис чоловіка«.

Майка стоїть у городї до осени, а в хатї довго, нераз аж до Різдва.

»Як би майку поклаў за драґарь и аби стояла рік — аж до другої Сьвитої ниґілї, то тоў майкоў мож град відвертати«.

Вагітна жінка не поважить ся виняти майку з грядки, бо за се опісля як народит сї дитина, то »Няўки« будут її ссати.

В недїлю рано, вернувши з церкви, сїдають усї домашнї до обіду. Ґаздиня вносить із комори свяченої паски (верхню »гуску« заховують аж до сеї днини), всї кущають по трошки промовляючи: »Слава Богу, шом діждали сеї днинки! Позволь, Господи, абисмо так усї ирщені діждали від нинї за рік«. Опісля їдять: молочну кашу, пироги, молоко з кулешою, кулешу з маслом, сира, сала і т. и., — »гей той казаў: шо хто мае«.

По св. Нед. не вільно цїлий тиждень шити, бо як котра шие, то в молоцї і в кождій страві »мечут сї чирваки«.

На днях перед Св. Нед., в той день і кілька днів опісля пануе в селї великий рух, бо і Зеленцї, і люди з сусїдних двох сїл (Пасїчна і Пнїв) весело трембітаючи виряджають свої череди в полонини[1]).

Розигри.

В перший день петрівки т. е в понедїлок припадае »дуже варки звірове сьвито Розигри«.

1. »То у тот день усека звір заводит такі игри. Як сї розиграе, то як би упала між худобу, то — най Бог боронит! Раз, дес даўно, розиграли сї були воўки и упали на полонину, то вістинали усї віўцї и усю маргу, гет усю до чиста... То дужи варка днина. Як би робиў, то звір ласуе збавити худобу. И то прубна річ!« *(П. Курчук).*

2. »Вішли два на полонину, на Розигри то було. Каже один: Ануко хоґім нинї на полонину, там нинї такі игровищі е, мемо виґіти. — Тай вішли, дивет сї — а то усе из за джарепу війде тай танцюе, а музика играе. А они, як танцювали, тоти Няўки, тай фустки такі полишьили; а тоти два — то такі ґідо мій и ше один — тай

---

[1]) Як е паша, то ідуть іще перед святами.

погадали собі тоти фустки пóхапати. Але такі чим лиш погадахи, тай такі так попропадало«. *(Шт. Осташук Ів.).*

Девятий четвер.

»Від жиўного читверга ни перут у нас жадного читверга аж до диўетого, бо бурі ласуе бити царину«.

Сей день обходять святочно »заґля худоби«.

Десята пятниця.

Десяту пятницю — числячи від »Великої« — обходять святочно.

»Дисетої петниці Матці Божій прийшло сім болїў до серці за своїм сином, длятого треба шінувати«.

Дисетої петниці як би хто робиў, мусит грім убити або спалити палаш«.

»У меї тети дисетої петниці робили — пололи лен... То най Бог боронит — хата отак ходила (робить рукою зиґзаки)... А далї як пуснуў грім поміж нї, то лижьили обої по — шіськь неґіль«...

»Івана-Купала«.

Днем перед св. Іваном понад вечір забезпечують Зеленці свою худобу від відьом, котрі »сеї ночи дужи воюют«. Від півночи вже починаеть ся в селї рух великий, бо всякий спішить — то за зїлем, то купати ся, то ворожити ріжно — а є, що й »цáлу ніч пересидит, аби имиў цьвіт ис папороти«. Много людий, і то не лиш Зеленців, але також зі всїх доокресних громад (Пороги, Манява, Пасїчна і и.), спішить під Близниці (Сивуля), щоб іще перед сходом сонця назбирати всякого зїля, яке »до ўсекого подібне«.

»У ночи на Ивана відьми уганеют сї по своїм ґіланю, то люди як уміют, так сї боронет, обганеют сї: обкурюют маржину зїлем, асафатиноў, смолоў, ладаном«.

»Як чоловік добри послїдит, шо є пошкоджений від відьми, то може затрібувати, а нї, то може ему пошкодити. Може піти та вільху зубами лупати тай примовлети: Не вільху луплю, але череґілничу и лихоґілчину корову медвіґь лупит!

Тай так сї якурат стане. А она відгадуе, котрий то такий розумний тай прибігне ид нему и сповіст сї тай усьо сї ему верне«.

Або ще так роблять:

»Луб из смиреки лупе и седе голий на луб — обернут міскоў ид землї — тай долї скалоў зїде и приповідае:

Ни я їду на лубі, але мидвиґь їде на корові Череґілниці-Лихоґілниці«.

»Зїле, як сї бере, то би брати нинї (от як заўтра Ивана), брати котрого треба и би класти на поле на ніч, а рано брати — то то

добре; а то, шо ти бéреш рано (шо так стояло не рване), то пусте: то уже були такі, шо из того майліпше забрали«.

»Кажут, шо папорокь цвите и тот цьвіт дуже здалий. То колись міг того ґістати, але типерь — то то забирают тоти — пек, оссина! — злї духи«.

»Масльинка, таки зіле, як би найшоў на Ивана и вікопаў тої днини коріне, то дае сї корові у соли тай приповідае сї: Аби масло від сеї корови було таки жоўте и файне, як віск.

То вітак и у молоцї солодкім буде масло грутками... Але то на самого Ивана трудно надибати«.

»Є зело дерлибан, то оно до прахтикіў. На Ивана идут два та копле тот дерлибан. Як прийдут досьвіта, доки птахи не сьпівают, тай оба сї розберут, тай оден копле, а другий показуе такі фідлї ружні (гуляе, та танцюе, дубонит, кричит, шос таки руками — ногами роскидае). Вітак тото коріне мочут у горіўцї тай тоў горіўкоў як зачьистуе яку жінку (або ґіўку), та аж би кілко народу було, то як напе сї тої горіўки, то так сї чисто зболóче и такі фідлї буде показувати, як тоти два, шо тото зіле копали.

Передторік тут у Хаїма дали однї жінцї, то так дуріла-гуляла, усекі міни показувала, шо кара«.

»А зноў збирают тоти нитки, пасимцї такі, шо пускае сунїшник; то у тім мае чельиґь голову, аби волос буў доўгий«.

»До Ивана ни мож купати сї, бо би струпи були на кілї«.

»На Ивана идут до схід сонцї на роздороже так, аби птаха не чути нїґде, — але то так, аби и дороги дві наўхрест були и звори аби нáўхрест сходили сї — и там купают сї, то цалий рік не переговориў би такого, де би сї заўдаў у право, то усюди віграе.

Але то би ранїцько дуже ити, бо то е такий чорний вóрон, шо той вóрон усе на Ивана майуперед купае сї на такім роздорожу. Але то не мож так, аби его перекік, а як він сї скупае, то пропало«.

»На Ивана (досьвіта) идут голї, де е жито або пшеницї и купают сї у кім тай приповідают: Абисмо були такі величні, як жито-пшеницї; аби сї до нас лихи не чіпало, як до хлїба сї не чіпае«.

»На Ивана аби имиў ласкіўку та аби скупаў у воґі и так аби сї у кі воґі умиваў, то буў би дужий«.

»Як на Ивана загримит, то садовина сї обсипле«.

»На Ивана голий аби иртом назбираў яфиріў та усушиў, то добре вітак на тоту чирвінку — шо бола е така«.

»На Сьвитвечірь зріжут верх ис соли (из гурмана) и так провéрки ґиру у кім и на Ивана дóе корову, то відбéре молоко«.

»Дівки у ночи бе́рут из девекь місць садженицъ (капуста, бураки, ще) тай йдут у жито або у овес и тото ме́чут на то місци, а вітак оло́че сї тай купае сї у росї и сьпівае:

На Ивана зїле брала,
На Петра сї мила,
А по Петріх ў дві ниґіли
Весїле спраўлела.

Вітак, як наберут ружного зїлї, то де́ржьи его аж до Петра, а на ой день мечут то зїле у миску и наливают водоў тай у тї воґї сї ают«.

»На Ивана — али дужи досьвіта — купае сї ґіўка у ріцї и до рох раз ки́вае мізинчиком плитку у воґї тай промоўлеї: Ни плитку ливаю, але мого судженого серце рушаю«.

»На Ивана робе воскові хрестики; кілко е у хакі душ, тілко рестикіў тих наробле. Тоти хрестики не́сут до церкви и плакит ксьондзови тай ксьондз тото сьвитит и они цалий рік носьи ти хре-тики на грудех (але аби нїхто то не виґіў). А у рік, зноў на Ивана, інеют сї: леґінь дае свій хрестик ґіўцї, а ґіўка свій лиґіневи (чужі уже). Тай с тими хрестиками собі помагают: аби який бідний лиґінь— як то зробит, то возьме у богачьи ґіўку; як посилае старости, то дае по тихоньки той хрестик, то мусит вісватати (а ґіўка дае свій хрестик старостї, аби даў лиґіневи)«.

»На Ивана (досьвіта) идут на роздороже — там, де сї и дві води схоґі и дві дороги наўхрест — тай бе́рут води (за водоў сї начерае) и приповідают: Як се вода сї сходит, так аби сї ті сходили, шо сї хоки сходити...

А зноў берут зимлї из роздорожа и приповідают: Як сї дороги росхоґіт сї, так аби и ти розходили сї, шо сї гадают сходити.

Вітак тоў водоў, котрі сї уподобают, як сї лагоґит до вінка, то їх тоў водоў кроне и приповідают: Абисте сї так зійшли, як сї води сходили.

То пріто так робет, як бое сї, аби хто не зробиў, шоби сї розійшли.

А як хокит, аби сї якіс розійшли, то як идут до вінчьинї, то из делику мечут глину на нї и приповідают: Абисте сї так розійшли, як люди на роздорожу росхоґит сї — один туди, другий туди. То чьисом и від церкви вернут сї, шо сї розийдут, ни вінчьиют сї«.

»На Ивана — як е де, не дивуйте, тоти блощицї — то аби до схід сонцьи вінїс голий за девету межу (блощиць троха), то не буде їх більше; у акіх усї підут за тими«.

»На Ивана ити би из пушкоў там, де 3 во́ди сї схоґит и обмити сї и пушку обмити, вітак набрати би из 9 плавіў[1]) трісок, вітак набрати би из 9 порогіў у 9 коршмах глини — и то спалити на спудзу тай віверкіти у шафкі від тої пушки ґирку и тої спудзи там насипати и задньити кілочком — то уже таку пушку ніхто не зопсуе[2])«.

»Де е великий корч ялїўцю, старий корч — та як би вікопаў тот яловец, то там під ним буде такий великий (як хлїб) кавалок масла«.

Св. Петра і Павла.

»Не ўсе ў середу Пе́тра, а е и у енчу днину«, так приповідають як комусь не так удасть ся щось, як колись.

»Як Петра у середу, то буде добрий рік«.

»Другої днини по Петріх е Паўла, то ми такі сьвиткуемо тото«.

»До Юрі, то Петро де́ржит ключі від землї, а відтак бере Юр у Петра и домикае землю: приходит весна; як Петро перебе́ре ключі, то уже осїнь приходит«.

Прокіпе.

»У тиждень по Пе́тріх обходимо Прокіпе. Як би у тот день робиў, то ласо сї спарити«.

Илї.

В три тижнї по »Петріх« припадае св. Ілї — »громове свято«. »Сьвитий Иле́й орудуе громом. То варки сьвето задля грому. Як би хрискинин робиў, то ласуе грім запалити салаш, або убити чоловіка або худобину«.

»До Илї схне поліг по під гилї, а по Илї уже саджьий и на гилї, то ни хочи«.

Курика (св. Володимира).

»Сесь день сьвиткуе сї задля вітру. Можна усе робити, лиш коло сїна нї и коло оборога, бо вітерь гет порозмітуе« (сїно).

Палїй (св. Панталеймона Вм.).

»Від того сьвита усьо зачивае палїти[3]). Коло паздзїрі[4]) та салашьи коби не робиў, бо ласуе горіти, а решта можна«.

Маковея.

»На Маковея идут до церкви и вітак віносьи сьвиченої води, то она до ўсього добра. Тоў водоў аби кропиў поле, де е тот осетень — то пропаде від того гет«.

---

[1]) Там де здержують ся тріски, що пливуть рікою. [2]) »Голоўнї стрілцї знают пушку другому зопсувати — шо из неї ни мож ніц убити«. [3]) Пристигати — доспівати. [4]) Лен і колопнї.

Спаса.

Се перше сіткарське[1]) свято. Сіткарі постять цілий день, аби добре вело ся в їхньому ділі.

»Вінчьиним не можна їсти до Спаса яблук и грушок, бо як трафит сї, шо умре у них дитина, то на кім сьвікі так є: Грают сї ґіти одно каже до другого: Позич менї яблука играти сї... А друге каже: Та коли менї віддаш? А оно каже: Мама менї принесут на Спаса, то я тобі віддам.

А як мати їла овоц до Спаса, то дитина там каже: Я тобі не знаю коли віддам, бо менї здзіла льоха (а за тата каже — веперь).

То до Спаса не їсть, а на Спаса, як ксьондз посьвитит овоц, то її дає за померші«.

»На Спаса кажут: Ой на Спаса не спасуй! То аби не брати стрільбу у руки, бо як би на Спаса поґардзюваў яку звір, то сїм рокіў єму не веде сї: мусит себе поґардзювати«.

»На Спаса не дає сї ватри из хати, бо як би даў, то худоба дуже хапає сї у шкоду, шо треба много платити«.

»На Спаса ни вілно дати ватри ис хати, бо то може коровам шкодити на дійло«.

»Від Спаса — рукавиці до пояса, бо уже морози бе́рут«.

Ма́тки-Богородиці (Усп. Пр. Бог.).

»На Матки ни вілно рвати мак, бо то, кажут, голова, як рви, то кроў иде из стибла — то подлуґ того гріх«.

»Як би урваў на Матки маку и то дзерно аби спретаў, та вітак робе силці на орібки и як кладе силце, то тим маком обсипле округи то силце, то мусит орібка упасти, аби ни знати шо«.

Гла́ви (Усік. гол. Ів. Хр.).

Се друге сіткарське свято, яке сіткарі обходять пісно.

1. »Як Иванови укили голову, то она у сїм рік вернула сї назад до тушьи; тай то цирез то Главусїки«.

»Від Глави гад ховле сї у землю«.

На Главосїки ни годит сї кивати нікóгру голоў (капусту, мак, яблика, чиснок, горіхи); то без голови нима нїщо на сьвікі, усьо має голову — вершьик.

2. Раз пішла одна жінка у горіхи тай підлїзла горі лїскоў, а чирвак — ни дивуйти — ухопиў сї на шию и обвиў сї тай душит...

То нїби чудо таки показало, шо у то сьвито ни годит сї кивати нікóгру голоўку".

---

[1]) Сіткар — се той, що ловить птиці і инші звірята на сіти.

3. »Одна жінка пішла у гриби, тай ї укусиў чирвак у цицьку«.

»Главосіки, то варка днина. Не вілно мак рвати, бо то голова, то кров буде ити; як би рваў — ци яблико, ци горіх, то ласує голову за голову«.

4. »Раз оден чоловік чуў, шо то на главосіки не годит сї рвати мак. А він подумаў собі: Ану я запробую, шо то, ци то вібагка, ци то праўда є. Пробуваў, рваў мак. — Не шкодило єму. Рваў яблика. — Нї. Пішов у горіхи и рваў. — Нема нїчо. Потому здрімаў сї, лег тай уснуў. А то прийшла гадина и звила сї у троє на шию тай сидит. Але пробудиў сї він, а то шос студене на шиї лежит. Мац, а то гад. Відорваў він та верг гет, але 4 тижні лижьив, шо заслаб из того жьиху«.

Чесного Хре́ста.

Є се трете свято, в котре сїткарі постять.

»На Чесного Хре́ста пішоў стрілец на олїні. Дивит сї — є олїнь. Але узеў він пушку до лицьи, міріє и лишень би ударити — а то, де стояў олїнь, показаў сї хрест. Він пушку від лице, а то зноў там стоїт олїнь. Він зноў мірит — а то хрест. Так до трох раз було. Тай він тогди до́баг сї, шо то сьвито и пішоў гет. А то сї єму показало сьвито — чесний Хрест. На то сьвито ни ґієрь ити у ліс по зьвірку«.

Покрови (Покров Пресв. Д. М.).

»Казала Покрова, шо хто не буде на Покрови робити, то загорне покровом своїм до раю, а хто буде робити, то піде до пекла«.

»Діўки старі[1]) сьпівают собі на Покрови:

Присьвитая Покровонько,
Покрий мою головоньку,
Ци у рамат[2]), ци ў онучу
Лиш най сї діўкоў не мучу«.

Михайла, — Михайлово-чудо (Чудотв. Арх. Мих.).

1. »На Михайла чоловік из жінкоў кидаў сїно, а ґітвах маленький буў такі коло них. Але подаў ї чоловік дитину (она була на стозї), подаў, аби поплекала. Она поплекала тай дїтвах уснуў и она єго поставила попри остриви, а сама злїзла тай дес пішла. Але чоловік не знаў, шо дитина на стозї и метаў сїно далї так, шо приметаў дитину гет. Понад вечірь приходит жінка: Йой, ти шо зробиў?! — Та шом зробиў? — Йой, каже, падку гіренький, та там дитина на стозї, а ти приметаў сїном.

---

[1]) »Гріх казати »стара« ґіўка, але — »у лїта́х«; а як дуже стара, то каже сї »маттера«. [2]) Рама́т = підрана шмата.

Тай такі борзї розібрали стіг: ого! Дитина уже лиш посиніла. Ф они собі не пригадали, шо то сьвито«. *(Петро Попович).*

2. »Оден чоловік кидаў у оборіг снопи. Але люди єму кажут:

— Та нинї сьвито!

— Яки?

— Та Михайлово-чудо!

— Е, каже, мéти виґіти, яки я чудо зараз накидаю.

Тай він кидаў снопи, а дитина залїзла у оборіг и уснула. Али він ни знаў за то, шо там є дитина тай приметаў дитину снопами. Вітак — ни знати, де сї дитина ґіла: ци би сї утопила, ци би хто украў; ни знати... Аж вітак, як розбирали оборіг, молотити снопи тай найшли тоту дитину...

От, яки чудо зробиў!« *(Семен Попович).*

3. »Дес даўно, ніби так, як би сеї днини, ніс Михайло шкіру на буцї (ет звичайно, як и нинї — озме палицю на плече и на то ци би петек, ци би тайстру), а жінка єго несла у запасцї олоўки капусти.

Тай каже до него жінка: Ануко, диви сї, яки ти чудо нисеш? А він каже: Ой ти, каже, ше не таки чудо маєш у запасцї! Она туди глип, а то як було девекь головок капусти, так усї живі.

Церез тото не можна на Михайла рубати капусту, бо гріх. То тогди було на чудо, аби сї усї люди каяли«. *(Ю. Осташук).*

»На Михайла-чудотворцї кидали два брати снопи вилами у оборіг, а ґіти сї грали и одно сховало сї у снопи. Але тоти мечут снопи у стіг и не виґіли, шо там дитина; тай один брат пробиў дитину на вила и зньиў из снопом у гору тай аж тогди уздріў. Тай то є теперь на місєцй; стоїт тото на чудие, аби сї люди каяли и не робили на то сьвито«. *(Йосиф Осташук П.).*

Пéточки (Параскéвії).

Дехто справляє того дня »празник« і вже сей день святкує. У кого »не ведут сї« дїти, то новородка, — або як хтось тяжко занедужає, то його — »обрікают« т. зн. обіцюють як дитина (хори) буде жити, тодї одного дня в роцї (на Чесного Хреста, Богородицї, Михайла або инші свята) будуть справляти »празник«.

В такий день або наймають Службу божу і по відправі запрошують вертаючих із церкви — убогих, свояків, сусїд на гостину, або, як не наймають Служби, то стають на дорозї і просять, вертаючих із церкви, в хату та ходять по хатах за гістьми.

Запрошених садять за стіл і »приймают« стравою та напитками. Гостї перед їдою і по ній молять ся.

Беззмерзника (Безсребр. Козми і Демяна).

»На Беззмерзника ни гійрь робити, бо вітак мусит шос измерзнути — ци би тиле, або ярчьи, або ягньи, шо уродит сї у ночи, у зимі, шо ніхто не видит; або хрискинин відморозит собі руки«.

»На Беззмерзника, у осини, аби помочити руки у ріцї — то цалу зиму мож ходити без рукавиць, то не відморозит рук«.

»У тот день не пилно робити коло колопень, бо може салаш горіти«.

Увидéние (Введене в храм Пр. Богородицї).

Вечером перед сим святом роблять те, що на Благовіщене, аби забезпечити корови перед відьмами.

»На Увидение сїдає — не дивуйте — відьма на кочергу и їде відбирати манну«.

Рано того дня чекають дївки в церкві біля дверий (входових) і як надійде священник, ідуть за ним промовляючи шепотом: »Як нї типер уводиш ґіўкоў, так від нинї за рік абис вї уводиў вінчьиноў«.

Як пізнають Зеленцї погоду або негоду.

Звичайно мають уже певні місця, по котрих пізнають, яке буде »вéремньи«. Приміром кажуть: »Як онта синета[1]) у мрацї, то на доўго заслотит сї«. »Як онди у тім зворі стане мрака и знимає сї у гору, то буде дощ«. »Як туй над Максимцем[2]) стане така завала из заходу сонцьи у пилиповец, то знак, шо буде вітерь; а чьисом стоїт там мрака густа гей море вéлики, то як би она там вісхла, то буде погода, а як пливе — аби так поволи — доўго плила, — то то буде нигода«.

Опісля прорікають погоду »по худобі«.

»Як худоба пасе, гризе до пізна у вечірь — то мусит бути як не нинї, то заўтра негода; а як иде скоро на нічліг, то буде погода«.

»Кози лопотьит вухами на нигоду«.

»Як безрога чіхає сї у вугол и тріпає вухами — то на негоду«.

»Ни дивуйте — свиня на нигоду несе солому у хліў, а нима, то ріщі несе; и кілько раз принéсе, тілко добіў (або тижніў) буде слотити«.

»По птици також«:

»Як курка, не дивуйте, вушкує сї, у пірю тріщит — то буде дощ; як купає сї у поросї — то буде красно«.

»Як курка також буде дóпізна нипати, як обиськує сї дужи, фостом сїє — то буде дощ«.

---

[1]) Каменйсті верхи гір. [2]) Присїлок.

»Як ластіўки дужи високо літают, то буде веремне, а як попри [illegible]лю — то буде слотити«.

»Сова пугае на дощ, а в зимі на сніг«.

В кінци ще так відгадують:

»Як ясне, а дуже голубе небо — то буде посуха«.

»Як озме сї мрака верха нидеї — то буде нигода«.

»Як перший раз загремит[1]), — то на доўгу слоту«.

»Як у зимі тирлаші[2]) пускают сї — то у літї будут бурі«.

»Як сонце у обгороґі — то буде дощ«.

»Як паде дощ, а там, де ис стріхи капле, стают баньки — то буде дощ, а як нї, то буде погода«.

»Як е спека дужи, то буде дощ«.

»Як зїрниці на небі у вечірь маленькі — то на погоду«.

»Як на небі видно дорогу, али аби була одно́стайна — то буде погода; а як буде роздїлена, то буде и нигоди троха и погоди«.

»Як риба пахне из ріки дуже — то буде злива, повінь«.

»Як рано ўстанеш и умиваеш сї, то коли мае бути нигода, то руки ширстки дужи, як шуруй; а зноў на погоду, то руки гладкі нейби маслом помастиў лице!«

»Як мае бути злива и повінь, то плите у ріцї дуже хоўски«.

»Як на нигоду, то ў лїсї падут штоўби[3]) сами від себи, а як погода, то аби які вітри, то не упа́ди«.

»Як пінка стае на ріцї коло каміня, то на негоду«.

»Як блихи́ дужи кусают — то буде дощ«.

»Як мухарицї ў лїкі дужи докучьиют — то буде дощ«.

»Як дим стелит сї по земли, то буде дощ, а як иде у гору, то на красно́«.

»Як гори здают сї дилеко, то на нигоду, а як приближьиют сї, то буде погода«.

»Як ў понидїлнок дощ, то уже мусит вітримати цалий тиждень«.

»Як зелена жабка — тота, шо ў листу — крікотит, то на нигоду велику сї лагодит«.

»Є жабка маленька, шо она усе у вечірь крікотит так, як сверщок, лиш май голосно — то як чути, шо она крікотит, то мусит бути красно«.

»Як місьиць ў обгороґі, то буде вітерь ве́ликий«.

---

[1]) Весною. [2]) Леди на ріках. [3]) Штоўб — штуб = сухе дерево в лїсї.

»Сопілка на погоду дужи голосна«.

»Як сї снит похорон — то година инча буде; година умре«.

»На дождж (або и на сніг), то худоба сї буде снити, шо сї жине коби не ў гору, а як у долину то добре — хибне слота, ци зимно«.

»Безроги, як сї снет, шо докучьиют, то уже майгірше: буде бурі стуґінь, вітирь«.

Календар.

Зеленцї прорікають погоду чи негоду на підставі довшої обсервації окружаючої їх природи, скріпляючи при тім свої здогади переказами: »То уже, — уважьиете, — з давен-даўна прубна річ; даўно сї візвичаїў нарід, бо доўго пастушиў. Кождий знаў за ти роки по худобі, шо она робит, як мае бути нигода на сьвікі; а далї по птици також — як она злїтáе на землю шос збирати, ци-то грибе сї, або як она голос дае — тай то собі люди закимили раз, другий и дуже по тім пізнавали«.

Друкований календар не мае для людий великого значіня, наколи вони неграметні; коли-ж за ним попитують, то ходить їм, »як пише кольйндир — погоду ци нигоду?« Отже інтересною річию в календари е для них прорікане погоди, або т. зв. столїтний календар, який однак не мае наукової стійности. Нестійність подібних прорікань узнае сам нарід, бачучи, як тут і там »кольиндир бреше«... Про се, дуже часто, можна почути ось такі гадки:

»Типерь уже тоти кольиндáрі настали — але то лиш дес-дес, шо угадают погоду«.

»Типерь тоти колендáрі е, але то пусте: папірі тай папірі... От хиба, шо скаже коли сьвито, але погоду не угадуе«.

Трафляють ся і оборонцї календарів, котрі в бесїдї про календар кажут звичайно: »Та то, уважьиете, кольйндирь ни лиш за Зéлену пише, али за цáлий сьвіт; то шо, шо він туй ни ўгадуе, але дес у сьвітох то може е погода.

При сій нагодї можна почути такі оповіданя:

»Раз зібраў один ксьондз богато косарів и скосиў богато трави. Але один хлоп каже: Єґомоськь! Ни косіт, каже, тілко трави, бо буде дощ та збавит сї...

Е, каже ксьондз, шо ти менї, панї дзею, кажеш? Мій кальйндирь пише, шо буде погода. — И казаў косити далї. Але так було, шо пішоў дождж шос ци на два ци три тижнї тай сїно зогнило гет. Але кличе тот ксьондз ґазду ит собі и каже: Відки ти, панї дзею, знаў, шо буде дождж? Ти, панї дзею, поганий чоловік!

А ґазда каже: Перепрошыю вас, еґомоскь, тай ни гнівайте сї, бо и е поганий чоловік. У мени — вібачти за слово — безрога чіхала ни дивуйте — у вуґол, то я знаў, шо буде ити дождж; як она, ни уйте, еґомоськь, чіхае сї, то мусит бути нигода, аби ни знати шо!

А ксьондз такі тогди — хап! за кольиндирь тай: буком! буком! верг у воду. Каже: Огій! У хлопа розумніща свиня, як у мене ко-ндирь«. *(П. Курчук).*

»Раз зайшли у село дес из чужого краю мудрца и дохторь и по-нули до едного ґазди на ніч. Но, ґазди ни було дома на тот час— ґаздині приймила їх. Потому приїхаў ґазда з ліса и такі каже: ети ночувати; чому нї.

Але тот ґазда сказаў ґаздини дати собі файний підвечірок и сїў файно, нїуроку, підїў собі... Але дохторь дивит сї, шо тот издзїў — ичайно хрискинин як наробит сї, то потребуе статно попоїсти; ей-ко ни віпе скленку кави так, як пан, бо из тим у робокі такі шкі то ни мож бути) дохторь гадае: Ого! Буду я мати сеї ночи боту — (нїби, шо цесь заслабне). Но, у вечірь зготовила ґаздине черю и ґазда зноў собі ше трошка більше здзїў. А дохторь собі ра-уе: Ого! Уже теперь ему аўс!... Уже теперка и я ему ради ни дам...

Схокіли спати. Кажут тоти пани: Ми буґім, чоловічку, спати на ворі. — Але ґазда обзивае сї на то: Та як будете, панове, спати на ворі, коли сеї ночи буде дождж.

А то небо таки ясне, хмаріў нима, гадае собі тот мудрца: Е, та к из такої файної години буде дождж? Се не можи бути праўда! И кольигали на дворі.

Але у ночи пукают они до вікна...

Ґазда устаў: А хто там?

— Пускай-ко, чоловічку, пускай, бо дождж!

Пустиў він їх у хату и каже: А я вам казаў, шо буде дождж. — И польигали они зноў. Другий день рано поўставали, питае сї дох-тор ґазди: Ґаздо! А ци не шкодило вам, шо ви сночи так много здзїли? — А шож би мині мало тото шкодити? Я, каже, кишко робю, то мушу много їсти, абим годен! Я, каже, як файно попоїм, а вілїзу на теплу піч, притулю — ни дивуйте — черево до печи: такий ўстану дужий — здоровий, як горіх!

А тот мудрца питае сї тогди: А відки ви, ґаздо, знали, шо из такої погоди буде дощ?

Бо як я вішоў по вечери на двірь молити сї, а воли поўставали и пішли під хлїў — то я уже знаў, шо буде нигода.

Но, а воли-ж знают, шо буде дождж?

А, праўда, шо знают! Тото заўжди мож по тім пізнати, як сі худоба хоўле під укрите, бо оно чуе, а хоче відпочити, то сї хоўле.

Тогди заговорьи собі ти пани: Но, вертаймо сї назад у свої краї, бо туй, каже, дохторь — піч, а віщун — худоба«...

(Іван Осташук Яковєк).

Віха́ (Комета).

»Віха́ показуе сї на якис знак: або буде война, або голод, або по́мірь ве́ликий«.

Коли по дни 18 мая 1910 р. через якийсь час не видно було комети Галея, казали люди, що вона впала до моря[1]).

Кончина світа.

»Приказували менї старі люди за кончину світа так: Як, каже, мете виґіти, ґітоньки, шо народу сї дуже изможит, шо буде кісно́та — шо де нинї звори́к[2]), там буде дворик, а де оленьичі пійла́, там будут чильидо́чі мочила́[3]); як, каже, пани побудуют залїзнї дороги и ти залїзнї дороги будут перехрещували сї, шо підут на́ўхрест одна поцерез другу; як земльи буде ца́лом издротована[4]) так, як старе горще; як земле буде ца́лом ланцами обмірьина; як брат устане на брата, а сестра на сестру — то уже настане послїдне ўре́мя, уже буде кончина: земле изгорит гет[5]).

А то — прошу вас, будьте ласкави — богато уже приходит так теперь, як старі ґазди прорікали; я — ирщений — сам богатом уже закимиў, шо не так було, як теперь. От якурат праўда е: залїзнї дороги прихоґит наўхрест и земльи обмірьина гет до чиста, и уже пани и туй зачьили дротом обкйгати землю — усе так приходит, яким чуў ис старих. А то, прошу вас, будьте ласкави, між тими старими ґаздами, шо я закимиў, були великі мудраки; они богато угадували на перед. Теперь, от видимо, шо сї робит: хлопа нїхто не пізнае будь де, хлоп уже далї и під поскіл — не дивуйте — не буде мати землї. Ой, уже гаразди теперь«... *(Иван Шпинта).*

»То даўно Біг даваў поміж люди такі віщуни на сьвіт, шо знали, шо буде наўперед. То они казали, шо колись будут такі зелїзнї дороги усюди по сьвікі, а як ти дороги прийдут наўхрест усюди, то тогди буде кончина. Буде у кужґім зворику по дворику, а нарешкі так прийде, шо будут ґіди ходити из худобоў, а унукі сї їх будут питати,

---

[1]) Чули про се в Надвірній. [2]) Звір (зво́ра, зво́ри) = ґірський потік. [3]) Мочило, місце де жіноцтво мочить лен і колопнї. [4]) Телефон і телеґраф. [5]) Диви: Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 15, ч. 3.

то за двори, шо тото за будинки, а они будут казати, шо то, ку, сюди пани сиґіли. То прийде вітак, шо землю обмірьиют ланни. Они приказували, шо так буде, шо во́ди будут присипати, ори будут — ґрунї — будут ріўнати. Прорікали, шо настанут такі и, шо ґіўки будут гадати за лиґінї, а лиґінї будут такі ради, але буди як жинити сї. Вітак прийде велика война, усї сї вібют, шо мало людий буде, шо хто кілко пройде за день — то буде єго е. Казали, шо при кінци сьвіта такі будут дачки (податки), шо и будут уже лиш сьміяти сї из того, а оплатити сї ни годни«.

(*Іван Синитович*).

Народній календар

у Ровенськім повіті, Волинської ґубернії.

Зап. *Василь Доманицький.*

Усі празники і свята селяне поділяють на дві катеґорії: »рокові свята« (великі празники) і »присвятки«. У »свято« робити нічого не можна, а у »присвятки« можна, тілько не собі, а другим, — на так званій »толоці«. Зимою в сі дні не можна прясти, шити, не можна прати, »мички микати« і т. і. Час празників селяне означують самі — окремими рахунками; вони ведуть рахунок не по дням, а по тижням, і без помилки означують, коли має припасти Великдень, скілько тягти меть ся Петрівка і т. і.

1-го січня. Новий год. В ранці після літурґії діти, хлопчики або дівчата літ 8—12, ходять по хатах з рукавицею, повною пашні: вівса, пшениці і т. і. і посипають зерном діл, стіл і взагалі усе і кожного в хаті примовляючи:

»На щасте, на здорове,
На новий рік!
Роди Боже, жито, пшеницю
І всяку пашницю!«

Або »Роди, Боже, жито на все літо, жито, пшеницю і всяку пашницю« (с. Липки), або: »Сій ся жито, пшениця і всяка пашниця на новий рік« (с. Столпин). За се їм дають по пиріжкови (від кожного хазяїна) або по 1 копійці грішми.

2-го січня »Василевого батька«. Присвяток. Сього дня перуть шмате, бо після Водохрища вода буде свячена і прати у ній — гріх. У Князь-селї сей празник — присвячений памяти Матері св. Василия.

5-го січня. Канун »Водохрища«. На »вілію« постять усі. Вечері бува »голодна кутя«, хоча вечера дуже богата: кутя з медцукром і з маком, іноді з олією, борщ з рибою, зварені і сухі груші і яблока, вареники з капустою і ягодами, млинці і печена риба.

6-го січня. »Водохрищі« або »Водянуха«. Святить ся вода »Гордані« на річці, або коло криниці. Для причта кладуть із дощок міст, а з льоду вирубують хрест і іноді розмальовують фарбами. Піп замочить хрест у воду, стріляють із рушниць і страшенно кидуть ся до води. Скоро хрест тричі омочено, вода, гадають, дуже лагає тоді від усього (с. Яполоть). За водою приходять виключно з сею водою деякі хазяї кроплять свій пчільник, гадають, що од пчоли не будуть утікати у чужі пасіки (с. Столпин). На водосвятя носять, щоб покропити, шматочки крейди, якою дома малюють хрести на дверях і вікнах, а також усі будівлі для того, щоби прогнати лсту силу (с. Яполоть).

30-го січня. Трох святих, празник. У сей день селяне нічого роблять.

2-го лютого. »Стрітене«. Зима з літом в сей день зустрінуть ся. В сей день на службі святять свічки, »громниці«, з жовтого воску, які селяне приносять до церкви. Свічку сю опісля вживають в важних випадках житя, дають у руки умираючому, засвічують у часі грому і т. і.

»Як на Стріченне з под стріхи півень напеть ся, то на Юря і напасеть ся«.

11-го лютого. Власія. Не роблять кіньми або волами, а тілько рукою. Хоча св. Власія (»Власьсе«), покровителя скотини, по церковному припадає на 11 лютого, то селяне завжди переносять його на четвер, на масляний. У сей день не прядуть, »щоб не шкодило нічого худібці«; варять вареники, »щоб були тлусті телята«[1]) (с. Яполоть).

24-го лютого. »Оборотенне«. (Знайдене голови Ів. Хрестителя). Празник. У сей день птиці обертають ся до нас головами. Мірають ся летіти до нас.

Масляна. (Сирний тиждень). Масляну справляють цілий тиждень. У понеділок ходять до коршми »на колодку«, се є шуткуючи звязують кому-небудь колодку і заставляють тягти її за собою, »водять колоду«; розуміеть ся, без горілки не обходить ся. Женщини

---

[1]) Взагалі є звичай, щоб у той день, коли зявить ся яка тварина, у заможних завжди були вареники, щоб нарождене не було пусте«.

перевязують хусткою мужчин, за що од останвїх їм могорич, за який на Великдень одплачують »волочільним« — парою крашанок. Другого дня ідуть знов »полокати зуби«. Раніш було дві колодки: одна для женщин, на масляний, а друга для мущин у понеділок Великого посту, та тепер у піст вже не водить ся (с. Яполоть).

Випиваючи за »колодку« співають:

Чому менї горілоньки не пити,
Коли в мене хорошії діти:
Єден син под рученьку веде,
Другий син дороженьку мете,
Третий син двері одчиняє,
До милої стиха промовляє:
Не будь, мила, та упряма,
Як наша мати с коршми пяна;
Постели їй постельку мяхкеньку,
Положи стиха по-маленьку.
(с. Бистрич).

Подекуди колодка буває перші три днї сирної неділї. Се не празник, а звичай: комунебудь почіпляють ленту або хустку і сим поздоровляють із масляною. Кому учіплять колодку, той мусить почастувати могоричем того, хто причепив, або просто привітом, добрим словом і т. і. (с. Коростятин).

1-го Марця. »Явдохи«. Перша весна. Прясти не можна. Не роблять кіньми анї волами у полї, тілько на »толоцї«.

9-го Марця. »40 мучеників«. Присвяток. У сей день сорока приносить 40 ломак, робить гнїздо і кладе туди яйця. Є звичай пекти 40 пампушок для 40 святих (с. Яполоть). Не роблять кіньми, нї волами у полї, тілько на »толоцї«.

17-го Марця. »Олексїя, Божого чоловіка«. Присвяток. Память його дуже поважаеть ся. На честь його співають пісню, з якої подаемо уривок:

»Ой в Бога великая сила,
Та оженила мати по неволї сина.
Син не схотїв по неволї жити,
Пішов на пущі сїм лїт блудити.
Ходив же він сїм лїт, не пивши, [не ївши,
А прийшов до дому, як земля [счорнївши.
Мати з батьком сина не познали,
Свого сина старцем назвали.
Ой, сину-ж мій, сину, гуркій на [світї,
Як ружови квіти[1]) (с. Яполоть).

Не роблять кіньми, нї волами у полї, тілько на »потоцї«.

25-го Марця. »Благовіщане«. Прилїтае первий бузько і починае робити гнїздо. Яка буде погода на Благовіщане, така і першого дня Великодня (Яполоть). Кожен хазяїн стараеть ся запастись проскуркою, або хоч частиною її, яка потрібна при початку сївби, як

---

[1]) Пор. В. Гнатюк, Лірники, ст. 38—39, ч. 14.

вол плодородя (с. Столпин). З вечора сього дня дівчата починають ати вечорами »веснянок«.

26-го марця. Архангела Гавріїла. Присвяток. Не роблять ми анї волами у полї, тілько »на толоцї«.

Піст і Великдень.

На першому тижнї говіють діди і баби.

Третій тиждень — »хресний тиждень, христї« — тодї печуть тїста хрести, які беруть з собою у поле, коли йдуть сіяти.

Пятий тиждень — »похвальний«.

Вербна неділя, »вербниця«. Се торжественний празник. кожної хати іде хто-небудь, щоби получити свячену вербу; у деих селах забирають ся усї навіть із дїтьми, що ще ссуть. Свячена рба оберігає лїтом від грозових хмар (с. Столпин). Верби уквітють восковими свічками. Коли повернуть ся з церкви з вербою, ть нею хатнїх, при тім примовляють: »Не я бю, верба бє, — за ждень великдень, недалечко червоне яечко«. Вербу або садять у зелю, або засовують у ворота, що ведуть на тік (с. Яполоть), або заромлюють за образи (с. Бічалї).

Страстний тиждень, »білий«. Хто на сему тижнї вибілить ою хату, — буде чиста до другого року.

У четвер, ще до зорі, хазяїн повинен обмести свою хату і усї стройки, щоб жаби виздихали. Хто ж хоче мати чисте, здорове тїло — повинен скупатись у ріцї, до зорі. У вечері кожен силкуеть ся довести запалену свічку, щоб зробити нею кілька хрестів у хатї і в інших будівлях. Сї хрести обороняють від грому і блискавки. У вечері увае богата вечеря. Хазяйки печуть пампушки, варять борщ і рибу. вечеря — на память прощальної вечері Христа з Апостолами; риба — а память чуда, яке зробив янгол, щоб упевнити Богородицю про буче воскресене її Сина.

Се було так: Богомати, ждучи Христа і думаючи про те, які муки рийдеть ся принять її Синови, дуже плакала. Зявивсь янгол і сказав й: »Не плач! Твій син воскресне і прославить ся!« »Се тодї буде, — казала Божа Мати, — »як ся риба оживе«, і з сими словами пустила миску з водою печену рибу, яку їла. — Хоча іден бік у риби був же виїдяний, проте вона ожила. Вона, кажуть, і досї у морі, а виїдяний бік затягло шкуркою. Око у сеї риби тілько одне« (с. Яполоть).

Богато старих людей у слїдуючі два днї, до першого дня Великодня, зовсїм не приймае нїякої їжі.

В пятницю з рана більшість люду постить до плащаниці. Над вечер збирає ся богато народу на виносини. На вечерні усі стоять із страстними свічками.

У Суботу благовісту на літурґію не буває, ніби на знак печалі. Читають діянія. Коло церкви розкладають багатя і молодь, сидячи навкруги, веде балачку. В деяких місцях у переддень і самий день Великодня селяне проводять у церкві і коло церкви, на цвинтарі (с. Столпин). В $11^1/_2$ благовіст на служення, після якого святять »паски«. Кругом церкви стоять у ряд коробки з »пасками«, — в кожній коробці: паска, яйця, сир, масло, ковбаса і печене порося з хріном у зубах. Коло кожної коробки горить воскова свічка і стоїть хазяїн. Посвячені паски в миг забирають і біжать; кожен силкуєть ся попередити іншого, бо хто раніш прийде до дому, той матиме у всьому щастя. Дома запалює свічку, що була коло коробки, приліплює до діжі, і усі починають розговлять ся »свяченим«, а потім попоївши, лягають спати. У день діти збирають ся коло церкви, дзвонять, качають яйця (с. Новий Двір), грають у »битки«, се є оден у одного вибиває — одним кінцем об другий і чия крашанка міцнійша та не розбиваєть ся, той одержує пробиту; разом із тим промовляють: з одного боку »Христос Воскресе«, а з другого — »Воістину воскресе« (с. Велика Клецка). Дорослі або дома сидять, або на вулиці — купами. До коршми першого дня ніхто не ходить. Зустрічаючи оден одного, звичайно кажуть: »Христос Воскресе«, — а той одповідає »Воістину воскресе«. Звичай христосуватись крашанками росповсюджений мало. Яйця красять ріжно, найбільш у червоне. Деж був мрець, там у червоне не красять (с. Яполоть). У с. Бистричі є звичай дарувати писанки і крашанки членам причту.

Другого дня у дзвони не дзвонять, хоча подекуди дзвонять три дні (с. Бічалі). За те більш жвавости: ходять до шинку, у гості, у себе приймають гостей; грає музика, танці бувають. Сей день зветь ся »волочільний« (с. Коростятин) або »волочільник« (с. Мареніно). »Волочільне« се дарунок жіноцтва парою крашанок за »колодку«, заплата, за яку вони чіпляли її мущинам на масляній (с. Князь-село). Великдень празникують 3 дні і їдять тілько се, що заготовлено на Великдень: колачі, крашанки, паска, і т. і.

У середу — перерив, — роблять, а у четвер »намський« (с. Коростятин), »насський« (с. Князь-село), а вірніш — »навський« великдень (с. Яполоть і Мареніно), се є Великдень мертвих. Раніш сей день був на рівні з Великоднем і всяка робота була заборонена, щоб не накликати гніву померших; а тепер уже роблять у полі.

Усі вечері від Великодня до Вознесеня — святі і робити не можна.

Проводи. »Діди«. Бувають і в неділю (с. Коростятин), по чаи—в понеділок після Томиної неділі у д. Тюткевичах, під Ровним — суботу на святім тижні. В сей день звичайно одправляєть ся у церкві заупокойна літурґія, на яку приносять на поминки своєї померлої рідні »миски«, се є 3—5 хлібів і склянку меду. Після літурґії панахиди (»парастаса«) усі, що принесли »миски« до церкви, йдуть до попа, де розділяєть ся між ними коливо і дають закусити. Над вечір вдруге збирають ся до церкви і з хрестним ходом ідуть на місцевий цвинтарь, де, після загальної панахиди, одправляєть ся по просьбі мізяїв малі панахиди над могилками родичів. На могилках не бувае частощеня, а тілько роздають милостиню старцям (с. Бережа, Горінград). Подекуди не просять служити панахид над могилками (с. Головин). Люді після панахид ідуть у вечері на обід до якого небудь із почесних мізяїв, на який закликають і старців (с. Велика Клецка). Зрештою, бувае й інакше. У дер. Тюткевичах (під Ровним), — після панахиди, всі сідають купами коло могилок рідні, обкочують кожну могилу червоним яйцем, випивають по 2—3 чарки горілки (але не упиваються), закусують великодним хлібом, яйцями і мясом; старців щедро наділяють і частують.

У деяких місцях проводів не бувае. Так у с. Яполоті поминають »родительську суботу«, а також у Михайлову суботу (замість Дмитрівської). Поминають так: хазяйка наготуе як найбільш таких страв, які любили »діди«; обід бувае пізніш, після полудня або надвечір. За обідом з кожної страви по ложці одкладають в окрему посудину, яку з ложками на ніч ставляють »на покуте«. Тут же в посудині ставлять воду і вішають рушник, щоб у ночі, помившись, пообідали »душечки умерших«.

»Громниці« — у понеділок і вівторок неділі мироносиць. Що воно таке — не відають. Тілько у жіночої половини святкуеть ся. На їх погляд — у сі дні не можна прати.

23-го квітня, св. Юрія. Празник. Після літурґії йдуть у поле снідати і качатись по житі, щоб хороше росло (с. Бічалі і Тінне). На Юрія вперше вигонять скотину »до пастуха« на поле. Женуть свяченою вербою; на дворі старають ся перегнати через сокиру, яку для сього кладуть на воротях (с. Колоденка). Св. Юрія уважають покровителем скотини, дають на молитви »за худобу« (с. Яполоть).

25-го квітня. — Євангелиста Марка. Присвяток. Не роблять волами ані кіньми у полі, тілько на толоці (с. Князь-село).

Веснянки.

Весну зустрічають іще на святім тижні. У с. Бічалях »веснянок« починають співати іще з Благовіщеня. Парубки і дівчата збирають ся за селом, грають ся у »гори-дуба«, »кола«, »колеса« і співають: »Весно, весно красная«, »прийди, весно, красная«[1]).

Весна красна, весна красна,
Що ти нам принесла?
Старим бабам по грудку,
А дівчатам по вінку (с. Липки).

Весна красна! шо нам принесла?
Коробочку бобу,
Хлопцям на хворобу,
Дідам по кієчку,
Дівкам по віночку,
Бабам по серпаночку
(с. Мареніно).

Весна красна,
Шо ти нам принесла?
Коробочку с верітенцями,
А скриночку з червінцями,
Старим дідам по кієчку,
Старим бабам по серпочку,
Малим дітям по яблочку,
А дівчатам по віночку,
А хлопчатам по батожку
(с. Столпин).

Весна наша красна!
Шо ти нам винесла?
На житечко росу,
На парубків красу.
Парубоцька краса —
Як зимная роса:
В смолї потопає,
З дьохтю виринає.
Весна наша красна!
Що ти нам винесла?
На пшеницю росу,
На дівочок красу.
Дівоцька краса —
Як літняя роса:
В винї потопає
В меду виринає.
Весна наша красна!
Що ти нам винесла?
Я вам винесла:
Дідам постояти,
А бабам посидіти,
Парубкам в краглї грати,
А дівкам погуляти.
Де діди стояли,
Там палкі лежали;
Де баби сиділи,
Кулаками землю вбили;
Де парубки в краглї грали,
Там крагельки лежали;
Де дівки гуляли,
Там віночки лежали
(с. Ясеничі).

Весна, дівоньки, весна,
Щож вона нам принесла?
Хлопчикам по крегельчику[2])
А дівчатам по хрещику;
Старим дідам постоянечко,
Старим бабам посіданячко.
Де хлопчики грали,
Там креглї лежали;
Де діди стояли,
Кіями землю скопали;

---

[1]) У с. Яполоті веснянок співають тілько діти і підлїтки.
[2]) Краглї = скраклї.

баби сиділи,
аками землю збили
(с. Арестово-Богдашевське).

на наша красна,
ти нам принесла?
бам да по грудочку,
ам да по кієчку,
олодцям по серпаночці,
вчинонькам та по віночку
(с. Коростятин).

й ти весна красна,
о ти нам винесла?
лопчикам по кієчку,
девчаткам по веночку.
е хлопчики грали,
о кієчки поломали;
е девчатка грали,
ам веночкі поскідали.
й ти весна красна,
о ти нам винесла
а іще к тому лихеньке?
овиходьте, безштаньки,
аспівайте веснянки;
имовали — не співали!
все ж бо ми весни ждали.
Ой, льонку мій, льонку,
Да зелений барвінку;
Як я в батейка була,
То веночкі з тебе вила;
Як зовю вёночок, —
Винесла воротило,
Щоб панув викрутило.
Вийди, вийди, молодюнейко,
Да й на гулойку,
Ой як ж мені виходити,
Коли дитя малейке.
То повішу на колочок..
А матухна взяла,
Да й не любойку дала;
Як би я знала, то розорвала,
А з нелюбойком на шлюбойку
[не стала
(с. Яполоть).

Весна красна, весна красна,
Вже с стріх вода капле,
Вже нашому плисику
Бистра річка пахне.
Нехай пахне, нехай пахне,
То і помандрую,
Таки свою дівчиноньку
Гіншому не дарую (с. Липки).

Вийди, вийди, сонечко,
На попове полечко,
Спечи мені яєчко,
Як червоне яблечко.
(с. Арестово-Богдашевське).

Пливе човен води повен,
Коли б не хибнув ся;
Пішов милий на Вкраїну,
Коли б не вернув ся.
Не дай Боже, не дай Боже,
Що я говорила,
Поверни єго до дому,
Щоб я не тужила (с. Липки).

Зимувала, клоче прала,
Вийди, безштанку, заспівай вес-
[нянку.
А як вийшов з штанами,
Погнав ся за нами;
А як зимовала, клоче прала,
І веснянки не співала
(с. Мареніно).

. . . . . .

Кривий танець. Дівчата стають у коло, а в середину становлять дітей; пританцьовуючи і ходячи кругом дівчат співають:

Пійду я, пійду та у кривого
[танця,
Чи не виведу кінця.
Веду, веду коня вороного,
Той кінь вороненький,
Топче льон дрібненький.
Ой, льонку, мій льонку,
Зелений барвінку!
Як я була у батенька,
То я с тебе вінки вила.
Звила тебе у віночок,
Повісила на колочок;
Моя матінка зняла,
Та нелюбому дала.
Як би я була та знала,
І нелюбому не давала,
Та на двоє перервала,
Та у грязь утоптала

(с. Липки, Коростятин).

Ішли дівоньки через бур,
На їх сукенки — в девять пул.
Стали суконки маяти,
Стали дуброви палати;
Стали дівки гасити,
Шклянками воду носити.
А кілько в шклянці води,
Тілько у дівчат правди.
Ішли парубки через бур,
На їх сіраки в девять пул;
Стали сіраки маяти,
Стали діброви палати;
Стали парубки гасити,
Решетами воду носити.
Кілько в решеті води,
Тілько у хлопців правди;
А кілько в решеті дирочок,
Шоб їм тілько болячок

(с. Маренїно).

А.

1. Ой на татарській границї,
2. На шовковій травицї,
3. Там козак та коня пасе,
4. А дівчина воду несе.
5. Дівчинонько, голубонько,
6. Напій коня вороненького!
7. Ой не буду напувати,
8. Буде мене мати ждати,
9. Буде мене бить, сварить:
10. Де ти, доню, забарила ся,
11. Що з водою опознила ся?
12. Летїли гуси з броду,
13. Сколотили менї воду;
14. Я стала, та постояла,
15. Поки вода кришталем стала;
16. Я стала, подивила ся,
17. Поки вода остановила ся.
18. Брешеш, доню, ти не стояла,
19. Ти з Романом розмовляла.
20. Ой Романе, Романочку,
21. Пусти мене до домочку,
22. В мене мати не рідная,
23. Головонько моя бідная

(с. Липки).

Б.

3 Б = 3 А.
4 Б = та воду несе
5 Б = та голубонько
6 Б = напій менї вороного коня
7 Б = та напувати
8 Б = 8 А.
9 Б = буде бити і сварити
10Б = деся доню, могла діти
10–12 Б = 10 12 А.
13 В Дунаю змутили воду,
14 Стала я да постояла,
15 Кришталем вода та стала

(с. Коростятин).

9-го мая. Миколи. Великий празник.

Вшесте. Ідуть на прощу у Почаїв і у інші місця.

»Семуха« (субота перед Зеленими святами. Назвисько таке, ні кажуть, од того, що вона буває на 7-мім тижні після Великодня, угі — що в сю суботу обовязково повинно бути 7 страв.

Тому, що записував се, трапилось мати слугою одну бабу, яка клечальну суботу встає, було, зза стола, молить ся до образів і призує: »Вибачайте, деди мої, що я не їла на обіді сім потрав, бо я службі«. — На служенні в поминальну суботу нікого не буває ілько кілька хазяїв приносять три довгуваті хліби, „пироги« на пахиду, хвилин 5—10 помолять ся і ідуть собі (с. Яполоть).

Зелені свята. Ще за день до празника село прибирає ся о празниковому. Улиці замітають, подвіря посипають піском; ворота огорожу заквітчують березами, стіни у хатах убирають клечанем, долі настелюють »лепехи« (лопуха). Церкву теж уквітчують »лепехом«. Після літургії святять траву, зілля, квітки. Засушені трави збігають ся і кладуть ся покійникови під голови та уживають ся для бкурюваня хорих пропасницею. Празнують 3 дні (с. Бічалі).

В деяких місцях першого дня просять попа служити за здоровле скотини (с. Князь-село). Третього дня іноді ідуть у поле з хрестним кодом і евангеліє читаєть ся по можности проти кожного поля. Ідучи назад, обходять усе село і кроплять скрізь хати і подвіря свяченою водою (с. Столпин).

Неділя св. Отець або »Русальний тиждень« починаючи з понеділка Зелених свят до першого понеділка Петрівки. В сі дні не можна йти у поле на роботу між посіяним житом, бо Русалки — якісь невидимі духи — залоскочуть. Самий страшний день останній у понеділок Петрівки; тоді бувають »розигри в Русалок«, себ-то — незвичайні танці по усьому засіяному житом полі (с. Столпин). Русалки (душі дітей, померлих у русальний тиждень) виходять у се время з води і переселяють ся у жито, де водять володара, співають. Хто їх побачить, той щасливий. Через тиждень Русалки ідуть на небо. Кожна женщина, у якої мерли діти, боїть ся шити на русальнім тижні, щоб її діти не обернулись у русалок (с. Яполоть).

На кануні, 23-го червня. Після заходу сонця молодь, парубки і дівчата, збирають ся у коло і співають пісень: »Купайла«. Се робить ся потім кожного вечора, з першого вечора Петрівки до Купала (с. Столпин). Дівчата стають у коло, а одна з дівчат бере пук квіток і ріжного зіля і привязує до тички з трьома сучками у горі. — До того на гілі і квітках повинна бути запалена воскова свічка; таким чином робить ся опудало, — се й єсть Купало. З сим Купалом одна з дівчат стає на

майдані, а її оточує навкруги коло парубків і дівчат; усі співають. Се роблять доти, доки не втомлять ся. Потім розривають Купала на шматки і кожен хоче собі ухопити і йдуть до дому, там кладуть собі під голову. Хто приснить ся теї ночи — той і буде суженний або сужена. В хороводі співають:

»Чие то жито рано не вижато?
N. жито рано не вижато,
А N. візьме, та жито вижне«.

»Як у городі крокос поріс,
Щоб ти N. більше не зріс«.
N. одповідає: »Буде з мене і такого,
Любіть мене молодого!«...

В инших місцевостях відбуваєть ся обряд інакше: Дівчата збирають ся, а йдучи до води »топити« Купайлу, співають:

Наше Купайло, де ти зимувало?
Зимувало в лісі на орісі,
А тепер буду в стрісі.
Ми тебе, Купайло, скупаємо,
На другое літо заховаємо.
Молодая молодица,
Вийди на улицу,
Заспівай дівонькам Купайлицу.
Як же мині вийти,
У мене дитинка маленькая,
Свекруха лихенькая,
В комору зачиняє,
У улицу не пускає (с. Бистрич).

Або: Купайло, Купайло,
Де ти зимувало?
Зимувало в лісі,
Ночувало в стрісі;
Зимувало в піречку,
Літувало в зілечку.

Потім Купайла топлять або спалюють (с. Мареніно).

Іде Купайло топиць ця,
За ним дівчата дивиць ця;
Ой, стой, Купайло, не топи ся,
На той рочок іздаси ся.

Вернувши од води співають:

Ми Купайла іскупали,
Та на той рочок сховали;
Горе нам, дівоньки,
У чужої матеньки,
Бо чужая мати
Гіршая Татарки:
Сказала мені
Три ділі робити,
В неділеньку золити,
На морі попрати
На кленку вішати.
А я не Татарка —
В неділю золити,
Не ластівонька —
На морі попрати,
Я не пчілонька —
На кленку вішати.

Підчас ігри співають і деяких інших пісень. Як скінчать:

Покладімо покладочкі вербові
Час, час, дівоньки, до дому і т. і.
(с. Коростятин і Липки).

У с. Ясеничах, Верховському і Кривичах, першого дня Петрівки рають ся у вечері дівчата денебудь на улиці і співають на честь ала:

чие то жито рано не вижато?
рано, раненько с под зори
[видненько хорошенько!
нове жито рано не вижато,
рано, раненько і т. д.
Матренку візьме, то житечко
[вижне.
рано, раненько і т. д.
в лісі, в лісі, в бору,
м будує Іванко комору,
ло его Матренка стояла,
рошенько его прохала:
дуй, будуй, Іванку, комору,
повставляй окошечка з двору;
там буде соловейко співати,
ене раненько пробуджати.
ть у мене свекруха — не мати,
на мене раненько не збудить;
на піде до сусідів
мене осудить:
Єсть у мене невістка молодая,
Спить вона до сходу сонечка;
Як сонечко зійде, засне,
Вийде невістка да й сяде;
Як сонечко в горі блищиць ця,
Тоді моя невісточка висписць ця.

——

У городі, у холоді
Стоїть колодезь повен води.
Там дві дівки воду брали:
Одна вбогая, друга богатая.
Ой пришли до їх два хлопці,
Стали вбогую зачіпати
А з богатої викпивати;
Богатая зуміла ся:
Де моя краса поділа ся?
Де мої сукні дорогії,
Де мої перстні золотії?
Ой буду в сукні стовпи вбирати,
Бо не хотять хлопці зачіпати.

Узявшись за руки, стають у коло, в середину виходить одна дівчина з пучком квіток у руках, — *се й є »Купайло«*. *Від 1-го дня* Петрівки до самого Купайла сіх пісень співають щоденно.

йди, молодице, на улицю,
зведи нашу купалицю:
й як же я маю виходити,
а вам купалицю розводити?
мене свекруха — не матінька,
ені діти не поколише,
як поколише —
улаком махне:
Ой, люля, люля, дитя спати,
Не на роботі твоя мати.
Ой твоя мати на улиці
Розводить дівкам купалиці.

——

На святого Івана,
Купала стала.
На святого Івана Купального,
Ходила відьма повальною.
(с. Арестово-Богдашевське).

24-го червня. Купайло, »Іван Купальний«. В ночі, як ірить люд, одкривають ся скарби, цвите папороть і світить як вогонь. то найде квітку з папороті, тому одкриють ся усі скарби і коли не обоїть ся чортяки, може заволодіти ними. Знайти квітку папороті —

дуже трудно, бо вона цвите саме у північ і то лише одну мить і як півні заспівають, вяне (с. Бічалї і Яполоть). В сей день завжди повинен бути дощ. У ночі відьми лїтають у Київ на Лису гору. На Купального Івана забивають у полї осикові кілки. В останний вечірь молодь висловлює анатему відьмам, які доять корів, так:

»На Івана Купального,
Ходила відьма повальною;
На дуб лїзла,
Кору гризла,
З дуба спала,
Шоб тебе, відьмо, трасця напала.
Шоб тебе тресла повтора року,
Шоб не доїла корів що року« (с. Столпин).

У селї Омеляній беруть жмут соломи, прибирають лентами і з сим жмутом дївчата й хлопцї скачуть по дорозї, між хатами, і співають:

Берегом березиною,
Туди іде Купало вечериною;
Ой іде бардзо пяний,
»Вийди N., я твій коханий«.
»Ой я не вийду, мами бою ся!«
Я твоїй мамі в ніжки уклоню ся,
Ни тобі самій, но господинї...
N. встала, вивела коника, ще й осїдлала.

В с. Велика-Клецка — молодь (хлопцї й дївчата) пускають на воду вінки із свічками у серединї, помітивши кожен свій вінок (а що у селї річки нема, то пускають на болотї). Коли вінки самі від себе зійдуть ся від подиху вітру, то се, кажуть, добрий знак — той парубок із тою дївчиною поберуть ся.

У Князь-селї виносять за село »Купала« і палять його, бо з ним виходять із села усї відьми, що одбирають у корів молоко. Роблять се так: На вигонї збирають ся парубки, дївчата, дїти, виходять із хат і старі. Велику вільхову гільку (»Купала«) убирають квітками і з криком та піснями виносять »Купала« за село і там спалюють, співаючи:

На Купалу огонь крешуть,
Нехай відьми на пень брешуть;
Нехай брешуть, нехай знають,
Нехай молока не отбирають.

на Купалї огонь горить,
аших хлопцїв живіт болить;
ай болить, нехай знають,
ай Купайла не шарпають.
е Купайло з гіллячками,
ні хлопцї з болячками.
то хлопець? — Попів, попів.
о шукає? — Волів, волів.
ї воли — в ярмі, в ярмі,
ї дївчата — на вмі, на вмі
(с. Липки).

Ой у лїсї, лїсї на клинку
Та висїла колисонька на шовку;
У тій колисочцї N.
Просить дївок хорошенько:
Погойдайте мене височенько!
Нехай же я подивлю ся далеко,
Чи є моя N., чи не має,
Чи з гіншими молодцями гуляє.
(с. Липки).

Над вечір співають:
Покладїмо покладочки вербові
Час, дївонькі, час до дому
(с. Липки).

Петрівка. Піст додержують, але про нього у с. Яполотї говорить, що він вигаданий бабами, щоб більш зібрати сира та масла. ому що днї дуже довгі, то піст дуже тяжкий, — звичайно в се время ма нїчого до хлїба, а у деяких і хлїба нема; від того і приказка: етрувка — на хлїб катувка«.

На сю пору припадають жнива. Подаємо тут піснї, що відносять до жнив.

Жнивні піснї. В початку і при кінцї жнив — співають пісень, яких висловляєть ся просьба женцїв до господаря не скупитись, бажання доброго збору хлїба, довгого віку, щастя і т. і. Скінчивши нива, роблять із колосків вінок, який підносить господареви одна робітниць. Дожинаючи, кидають кущ не зжатий, під назвою »коза« або борода», се є кілька незжатих стеблин пашнї, звязаних чим-небудь низько коло колоса. Се емблема плодородя. У сей невижатий кущ идає робітниця зерно розтертого колоса (с. Коростятин). Потім її обжинають«, роблять »обжинки« (с. Маренїно, Липки).

А.

Ой зажинки, господару, зажинки,
Хотять наші серпики горілки;
Не так серпи, як женцї,
Хорошії дївчата у вінцї
(с. Маренїно).

Ой очини, господару, новий двор,
Несем тобі вінчика на вибор;
І житнього, пшеничного, ячнього,
Для нашого господара вдячного.
(с. Маренїно).

Б.

1Б=1А.
2Б= Да хоче наш вінок горілки;
3Б= Ой не так віночок як женцї
4Б= Женчики і молодцї
(с. Арестово-Богдашевське).

Ой дожали житечка, дожали,
Дай Боже, щоб за рік дождали;
Ой дожали житечка, дожали,
Золотії орлики бращали;
Ой дожали житечка, дожали,
Біленькі рученькі тріщали,
Такі твого житечка дожали.

Ой куриць ця дорога, куриць ця,
Чогось наш господарь журиць ця,
Що треба коника продати,
Женчикам горілочки набрати;
Ой висока наша пані, висока,
Погубила ключики от бока;
Ой дай Боже, дай Боже, щоб [нашла,
Да женчикам горілочки винесла
(с. Липки).

Ой до межі, женчики, до межі,
Бо вже стоять піруженькі в дежі
До конця женчики, до конця,
То пуйдем до домоньку за сонця
(Арестово-Богдашевське).

Коли сплітають вінок:

Маяло житечко, маяло,
Як у полі стояло;
А тепер не буде маяти,
А буде в стодолі лежати.
До межі, женчики, до межі,
Бо мої пиріжечки у дежі.
До краю, женчики, до краю,
То я вам пиріжечка покраю.
Котив ся віночок по полю,
Просив ся женчиків до дому;
Возьміте мене, женчики, з собою
Та занесіть мене до господара [в стодолу,
Бо я вже в чистім полі набув ся,
Буйного вітречку начув ся,
Од ясного сонечка нагрів ся,
А дрібного дощику напив ся;
Нехай же я у стодолі одпочину
Поки вивезуть знов на ниву
(с. Головин).

У нашого господаря дожинки,
Старайте ся, господарю, горілки
Треба вам пару коней продати,
Да женчикам горілочки набрати
Наш хазяїн в дорозі,
Наняв музики в Острозі,
А цимбали в Варшаві,
Щоб мої женчики гуляли
(с. Головин).

Коли несуть вінок хазяїнови до хати:

Наш хазяїн молодий,
Під ним коник вороний,
По полі поїзжає,
Женчиків до дому збирає.
До дому, женчики, до дому,
Бо господиня зварила вечеру;
Вже нам вечера не мила,
Нас широка нива втомила;
Не так нива, як гони,
І широкі загони.
Не так загони, як снопи,
Що носили до півночи до купи;
Не так снопи, як копи,
Ми складали в гору високі,
Скілько на небі зірочок,
Тілько на полі копочок
(с. Головин).

Коли принесуть вінок під хату, щоб віддати хазяїнови:

Вийди, господару, против нас,
Несем віночка в божий час.
Ходить хазяїн по сінцях,
Носить рученьки в кишінцях;

й сам собі міркує,
віночок коштує:
рублика, чи два,
срібних три рубля?
ні віночок на столець,
ні рубличок на танець
(с. Головин).

світив місяць із рога,
щоб нам була видна дорога,
об ми із неї не зблудили,
об своєму господару вгодили.
очини, господару, ворота,
несем тобі віночка із золота;
не із золота, а із жита,
позволь тобі, Боже, спожити,
друге літо заложити.

зав господарь, що ми спали,
ми твого житочка дожали;
и сами не жали,
нам Бог допоміг,
було жито, да зробили облоги,
печи, господару, теперь пироги.

Золотії серпики бражчали,
Поки сього жита дожали;
Тепер вже не будуть бражчати,
А будуть в коморі лежати.

Котив ся віночок по полю,
Да просив ся господаря в стодолу;
Да нехай в стодолі полежу,
Да на зиму на ниву знов побіжу.

В нашого господаря золотий пас,
Да викупи свого віночка у нас;
Ми тобі дорого не продамо,
За білого рубля отдамо;
Ни так рубля, як пятак,
Постудуй ся, господару, взяти так.

В нашого господара сивий кінь,
Прилітає за женцями, як сокіл,
Заганяє женців на свій двір:
Ідіть, женчики, до дому,
Бо вже вам докучило на полю;
Ви гуляли ціле літо і жнива,
Не боліли білі ручки і спина
(с. Столпин).

29-го червня — Петра і Павла. Великий празник.

30-го — Полупетра. Присвяток.

1-го липня — Кузьми і Демяна. Присвяток.

13-го — Гаврила. Присвяток. В усі отсі присвятки не можна обити ні кіньми, ні волами в полі, хиба на толоці.

20-го липня — Ілії. Присвяток. Сей святий насилає грім блискавку і через се, щоб не прогнівити його, роблять тілько на толоці.

25-го липня — Успения, Анни. День, у який бувають толоки.

27-го — Паликопи. Роблять у полі, а ще не давно нічого не юбили, щоб Паликопа не попалив кіп у полі.

1-го серпня — Маковія. Не празнують.

6-го — Спаса. До церкви несуть усяку садовину, всякі ро-лини, огородні і полеві, вінки з жита і пшениці (»віткі« — озимину), се це в церкві святять. Після сього празника починають сіяти озимину, а поки вінків не посвячено — не можна (с. Столпин). До Спаса їсти садовину гріх, особливо матері повинні стерегти себе. Про се є

така леґенда: »Бог на тому світі, після служби, буде давати дітям яблика. — А тій дитині, чия мати їла до Спаса яблика і груші — не дасть і скаже: »Тобі нема: твоє яблоко свиня ззїла« (с. Яполоть).

15-го серпня — »Спленне«. Перша Пречиста. Велике свято.

29-го — »Головостенне« (Усікновенне). Піст. Не їдять садовини, бо від того нападають чиряки.

1-го вересня — Семена. Присвяток. Робити можна. В сей день чорт міркою горобців міряє, щоб знати, скілько їх на зиму остане ся (с. Яполоть).

8-го вересня. — Друга Пречиста. Велике свято.

14-го — Здвиженне (»Чесний Хрест«) Богато буває у церкві народу (с. Бічалї). В сей день гадюки, змії, під приводом свого царя, ховають ся на зиму у землю; хто насмілить ся піти у сей день в ліс, того гадюки можуть покусати (с. Яполоть).

26-го вересня — »Осінного Івана«. Празник. До сього дня повинна скінчитись сівба озимини: »Хто не посїє жита до Івана Богослова, той не варт доброго слова« (с. Бічалї, Яполоть).

1-го жовтня — Покрова. Великий празник. Починають ся весїля. Після Покрови ніби то скоро починаєть ся зима: »Покрова покриває або листом, або снїгом«. В який бік віє вітер в сей день, той буде і всю зиму. Коли Покрова на старий місяць припадає — буде зима тверда, а на новий — гнила (с. Яполоть).

14-го жовтня — Параскової. Присвяток. Не прядуть, щоб на тім світі не стирчали у боках веретена (с. Яполоть).

18-го жовтня — Луки. Не прядуть: »Не пряди на Луки, бо покрутить руки«.

22-го жовтня — Друга Покрова, »Молода Покрова« (с. Яполоть). Великий празник.

28-го — Параски. Пятїнки. Присвяток. Не прядуть (с. Яполоть).

26-го — Гмитра. Присвяток. Кіньми і волами не можна робити у поли. Не прядуть. Дівки, не посватані до Гмитра, не надіють ся вже теї осени вийти заміж: »До Гмитра дівка хитра, а по Гмитрі хоч комин нею витри« (с. Яполоть).

1-го листопада Кузьми і Демяна. Не прядуть.

8-го — Михайла. Празник.

21-го — Введене. Великий празник. »Введенне прийде, свят наведе« (с. Яполоть).

24-го листопада — Катерина. Присвяток. Не прядуть. Дівчата ворожать: ломають гільки з вишень і держать у горщику з водою. Чия розіветь ся, дасть цвіт, та раніш інших заміж піде (с. Яполоть).

30-го листопада — »Андрея«. Присвяток. В сей день хлопці вчата збирають ся в якій небудь хаті і приносять усе, що треба вечері. Дівчата печуть пампушки або балабушки і розкладають їх лавці коло дверей, при тім кожна вибирає і назначує свою пам-ку або балабушку. Закликають голодну собаку і чию пампушку та ка раніш візьме, та дівчина раніш інших за між піде (с. Коро-тин). Коли собака не хоче сама йти до хати — її вносять (с. Ма-іно). У с. Столпині кожну пару пампушок із запаленими і увіткну-и у них свічками пускають на воду разом і загадують на кого не-ь; коли при сій думці пампушки зійдуть ся до купи, то задумані уть молодий і молода; а як не зійдуть — то не будуть. Вийнявши оди, кидають собакам; яку пампушку собака раніш ззість, та або раніш возьме шлюб.

Потім іще гуляють у калити. Калита се круглий, сухо спече-й, тонкий хліб — »корж«. Намазавши медом, калиту привязують м-небудь до стелї, а усї присутні хлопці і дівчата повинні на па-цях, або на коцюбі (с. Липки), просунутих межи ногй, підїзжати — алиту кусати«. Між тим коло теї калити стоїть парубок із квачем руках і глечиком із рудою глиною або з саджею, щоб писати по гу-х того, хто засміеть ся. Хто не засміеть ся, того не пишуть і той оро обвінчаеть ся. Підїзжаючи до калити кажуть:

Їду на конї,
Бачу калиту,
Чи вкусить її,
Чи нї?
Їду, їду
Калити кусати..... і з симй словами кусають її.

В ту мить парубок одповідае:

Як засміеш ся,
То буду по губах писати.

Гулянка буває іноді за північ. Пісень не співають (с. Коростятин, ипки).

Гадають ще на тинї, ходять »тин лічить«; лічать кілки в тинові риказуючи: »Вдовець, молодець« — і що буде останне — то і вийде а того (с. Липки і Коростятин).

Гадають також на гусцї. Гуску завязують у хустку так, щоб она могла рухатись; ставляють її в середину; до кого раніш підійде, а раніш вийде заміж (с. Коростятин). Дівчата, ходячи по вулицях або іджидаючи дома, питають імя першого, хто зустрінеть ся мущини, щоб знати імя свого »суженого«. Тодї вони виходять за ворота і слу-

хають, з якого боку гавкне собака, — з того боку буде жених (Князь село), або кричать, і з якого села піде луна, то туди і заміж піде (Яполоть).

У Князь-селї ворожба, яка бувае на Андрія, бувае на канун Нового году. Там іще гадають півнем: сиплють перед ним зерно і ставляють воду; коли раніш почне зерно клювати — чоловік буде »господар«, а води пити — »пяниця«. Приносять палїчя і лїчать по парі; коли не останеть ся одного — сього року вийде, а останеть ся — не вийде. Босі входять у воду і пробують, що під ноги попаде: тріска — чоловік буде столяр, нитка — ткач і т. і. (с. Яполоть).

У Столпинї беруть конопляне сїмя, виходять на двір і сїють у всї боки, приказуючи: »Андрію, Андрію, я на тебе коноплю сїю, запаскою заволочу, а тодї буду брати, як буде роставати«. — Другого дня ідуть шукати між снїгом, або у землї, — як знайде 2 зернята — вийде за парубка, а 1 — за вдівця.

Беруть іще хлопцї »косники« (скілько е дївчат), кидають їх у ночви і трусять, і який раніш випаде з ночов, то хазяїн його раніш умре (с. Столпин).

У с. Головинї після вечері дївчата виробляють із воску дві маленькі чашечки і пускають їх у воду і одна чашечка — парубок, друга дївчина. Коли вони зійдуть ся і черкнуть ся одна об одну, то згаданий парубок і дївчина поберуть ся, а коли нї, — то не поберуть ся.

У с. Липках дївчата розтоплений віск ллють у воду і по фіґурам, які вийдуть, дізнають, за кого дївчина вийде заміж. Коли кораблик — за матроза, ніж — за коваля і т. і.

У с. Яполотї батьки гадають про щасте своїх дїтий. Мати, маючи на примітцї яку-небудь дївчину або парубка, наливае в чарку 9 ложок води і ставляе на діжу під образами до другого дня. Вранцї вона знов міряе воду ложкою. Коли води побільшае — молоді будуть щасливі; коли стане меньш — нещасливі. Коли вийде перве — старають ся звінчати, а друге — не хочуть. Витягають також зі стріхи солому і в колосках шукають зерен. Як в їднім колоскові знайдеть ся дві зернини, то молоді жити муть щасливо; коли зерен не буде, молоді бідувати муть.

4-го грудня — Варвари. Празник. Не прядуть і коло хазяйства не впадають. Память її поважають дуже. На память її страждання варять вареники, ніби то сим показуючи, що і св. Варвару смалили і варили. Од Варвари днї більшають, а ночі — меншають, через се кажуть: »Варвара — ночі ворвала, дня приточила«.

Про Варвару співають таку пісню:

Стали Варвару в мур мурувати,
Свята Варвара на колянкі стала:
О, Господи! стань менї в поруки,
Щоб я не знала сеї невинної муки!
Зослав Господь три янголи з неба:
»Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Сидїла Варвара замурована.
»Слуги мої, слуги, ідїте, мур одмуруйте,
Варвари кости викидайте«.
Стали мур викидати, ще краща панна,
Як перше була.
»Слуги мої, слуги, не по правдї живете,
Святій Варварі їсти даєте«.

Казали Варвару в молоцї варити.
Свята Варвара зотхнула, на колянки вклякнула:
О, Господи! стань менї в поруки,
Не дай менї сеї невинної муки.
А Бог зослав янгола з неба,
»Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Казав круль шклянниї гори набивати
І святу Варвару по шклї повожати.
Варвара страхнула, на колянки вклякнула:
Господи, стань менї в поруки,
Не дай менї сеї невинної муки.
Зослав Господь янгола з неба:
»Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Казав круль Варвару на гору виводити
І голову стинати,
А сам в вікнї став поглядати,
Як їй голову будуть знимати.
А Варвара каже: Бють перуни з ясного сонця,
Бо я терплю муку від рудного ойца (с. Яполоть).

6-го грудня — Миколи. Великий празник. З Миколи віби то починають ся морози, через се й кажуть: Варвара заварить, а Микола — поставить коло (або »пригвоздить«) (с. Яполоть[1]).

9-го грудня — Ганни. Присвяток. Кіньми і волами не можна робити.

---

[1]) До Варвари приказують — »Варвара — дня урвала« (с. Бичалї).

РІЗДВО.

Канун Різдва зветь ся »вілія«[1]) (кутя). Цілий день селяне (дорослі) постять до самої вечері. Як покажеть ся перша зоря — сідають вечеряти; вечери складаеть ся з пшеничної кутї з медом, або цукром, і маком, борщу, каші, пирижків із грушамй, яблуками і сливами, черником і печеної (свіжої) риби. На столї настелюють сіна, а зверху накривають його »настульником« (довг. рушник) або чистою скатеркою[2]). Ще з рана ставляють на покутї під образами — »коляду«, житний сніп[3]); або частїш помісь усякої пашнї: жита, пшеницї, ячменю, вівса, сіна (с. Колоденка; д. Гелесін); там же стоять до вечері на сінї кутя і звар. За вечерою випивають по 2 чарки горілки, приказуючи: »Дай Боже і на »бездрик« (на той рік) діждати святої вілії і св. Різдва Христового«. Коли черга усїх обійде, тодї беруть ся до кутї, а опісля до борщу і іншого (с. Бічалї, Постойне). У інших місцях кутя буває останньою (с. Князь-село, Богуша, Нова Рудня).

Як скінчать вечерю, найстарший у сімї бере кутю з горшком, шматок крейди і йде на двір; з хати питають: »А хто там ходеняе?« »Сам Господь ступеняе« — одповідае той — »і хрестика писнув, і кутї лизнув« — і тим часом малює крейдою хрести по всїх надвірнїх стїнах, — »щоб одвадити домових і усяку нечисть«.

У с. Яполотї закликають »Мороза« на вечерю; виходять на двір і кажуть: »Морозе, морозонько, іди з нами кутї їсти«. Кутю, що остала ся од вечері, складають у миску, куди кладуть і ложки, і накривають паляницею. Чия ложка впаде, той з нового року умре.

25-го грудня. — Першого дня[4]) підлїтки (хлопчики і дївчата) ходять по селї і колядують, за що одержують: шматок сала, ковбаси, невеличкий пшеничний хлїб »паляницю«, і рідко — копійку або дві. Колядувати ходять і дорослі (братчики) і парубки; тодї просять у батюшки карнавку на гроші і дзвінок; як се получать, то спершу обходять чужі села, а своє на останцї. Гроші, які виколядують і що одержать за приданий хлїб, повертають на церкву. З кожним годом грошей приносять менше, бо колядники шахрують. Коляда, як думають селяне, приїзжае на білому конї (с. Яполоть). Усї вечори від Різдва до Водохрищу звуть святими, — й не прядуть; а шить не можна до Нового году (с. Яполоть). Після лїтурґії кожен хазяїн кропить свяченою водою свої постройки і односить вівцям та коровам учорашню кутю. Коляди,

---

[1]) Vigilia. [2]) Нїби то на знак того, що Христос родив ся у яслах. [3]) У с. Яполотї сніп сей вносять у хату ще перед жнивами, коли почнуть зажинати жито. [4]) Рідко коли другого, а ранше колядували цїлий тиждень (с. Яполоть).

рім чисто народніх, вивчують іще з »Богогласника« (Сборникъ кондъ и божеств. пѣсенъ. Изданіе Холмскаго братства); —Напр. »Христосъ родился, Богъ воплотился«, »Дивная новина« і т. і. Починають йти ся після 21 листопада — найбільш школярі, вони-ж співають е тропар і кондак празника.

КОЛЯДИ.

А.

Предвічний с предвіка родив ся,
Годящий в землї просвітив ся,
Казав Ірод шукати
По всім світї питати
Для зради.

——

А Ірод з великої злостї
Не зознав божої милостї,
Де звізда породила (!) царя;
Біжучи вертепом сказала:
Всякий раз погибнуть,
І сконщину там приймуть.
Новеє лїто зачинає,
Новий царь царя не вблагає,
Хотїв царя звоєвать,
Да над нами волю взять
До суда.

(с. Головин, Якневичі, Березовець, Волька, Липки, Омеляна).

Б.

Предвічний родив ся с предвіка,
Хотящу землю (?) просвітив ся,
Новоє лїто зачинає,
Новий цар цара не благає,
Убогий ся народив,
Богатого засмутив
Гірода.

А Гірод з того засмутив ся,
Що з Діви Христос народив ся.
Казав Єго питати,
По всім світї шукати
Для зради.
Повночная місячная стала,
Де Діва Христа породила.
Йосіфе, возьми панну,
Устрічай іную странну (?);
Покі вразї погібнуть,
У кончіну возбігнуть,
Пребудь там.
Ясна зора понудила царув,
Ідучи в вертеп государув,
Перше йшли пастирі,
Премудрі звіздарі
Пред Суса.
Пастирі приходили,
Сусу дари до рук приносили,
На колянкі впадали
Пред Сусом.
Смутїть ся всї виродяни,
Крушіть ся в Гіпті бовани,
А ми в тому веселїм ся,
Сусовому Рожеству поклонїм ся,
Радуймо ся неложно,
Що ходили непрожно
В дорогу.

(с. Яполоть, Збуж, Жалїн, Волька).

——

Нова рада стала,
Як на небі хвала,
Над вертепом звізда ясна
Весь світ возсіяла.
Де Христос вродив ся,
Діві уявив ся,

Там чоловік перед Богом
Полами уповив ся.
Пастушки з ягнятком
Перед тим дитятком
На коліна впадають,
Бога вихваляють.
Хвалю Тебе, Боже,
Хвалю Тебе, цару,
Даруй літа щасливі
Цему господарю (с. Головин,
Янкевичі, Березовець, Волька).

Бачить Бог, бачить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриіла
В Назарет посилає.
Благовістать таку тайну,
Бог приходить в Вихлиєму.
О, красний град Вихлиєма,
Отверзй ворота Едема!
Незаходимоє сонце имило возсіяти
От Діви і тьму язиків-невірів
[розигнати
(с. Горинград, д. Микулин).

Видить Бог, видить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриіла,
В Назарет посилає.
Возвісти ся в Назареті,
Славу славлять у вертепі.
О, прекрасний граде,
Отверзи врата едимо (!)
Не заходить моє словце
В дівичій нам тройці (!)
Звізда ясна возсіяла,
Трем царем путь показала.
Йа с Першія троєм цару
Та несуть Христу дару,
Несуть злото — кадильницю
Рожеству поклониць ця.
Ой з-за гори каменної
Виїзжають фарісеї,
Мечем камень розсікають,
Христа вбити шукають.
Ой мав Вирод
Малі діти вбити
По всім світу вигубити:
А я, я маленькії діти
Просвещаю на світі,
А я, я печальная мати
Мушу горко ридати (с. Коростятин, Воскодави, Липки).

Радуй ся, Маріє, небесна царице,
Ой радуй ся, пречистая, світла
[зорице!
Єсть ти радована, породила сина,
Ой, от клятви, от Адама
Сльози свої лила.
Лила — проливала,
За своєго сина,
Ой плакала чиста панна
Як матка едина.
Плакала в Трембазі (?) [1])
У місті круленскім,
А повтурне у Кремянці,
В повіті Подольскім.
Ступи до нас, панно,
С високо тьмаху (ґмаху),
Потішай нас, Владичице,
В великому страху;
Бо тепер наш страх
Велик наступає,
Шо панщицькая рука
Всіх нас огорчає.
Аллілуйа, аллілуйа,
Слава тебе Боже,

---

[1]) Чи не Трембовлі?

Славна церков тройческая,
Маріє Госпоже!
Аллілуйа, аллілуйа,
На многі літа,
Славна церков тройческая,
Покі міром світа...
Аллілуйа, аллілуйа,
І на нас моліте,
Перестаньте хрістіяне
Богові грішити (с. Коростятин, Воскодави).

Небо і земля
Нині торжествують,
Ангели людям
Весело сказують.
Хрістос родив ся,
Бог воплотив ся,
Ангели співають,
Царіє витають,
Поклон отдають,
Чудо повідають,
Чудо, чудо повідають.
Трое царіє
С восток прідоша,
З мірна (смирну) і лева
Єму приносяще.
Христос родив ся і т. д.
В Віхлеемі
Взялось на се тіло,
В темностях земних
Сонце засвітило.
Христос родив ся і т. д.
І ми рожденному
Поклон Богу даймо,
Слава во вишніх
Єму заспіваймо.
Христос родив ся і т. д.
(с. Коростятин, Воскодави) співають теж у с. Горингроді, д. Микулин, Липки.

А.

Снова рада всем замела, (?)
По всем свету весело,
Нам Сус Христос народив ся
І у місті Батлееві (!)
Народив ся із божности,
Показує всенькі злосці;
Вирод смутний зостав ся,
Сказав малі діти бити,
В славним місті Батлееві
Певно Христа шукати.
Скоро его знайдете,
До мене приведете,
Яко царю своему.
Йшло висько Виродське,
Нема Христа в Батлееві,
Всеньку землю сплентровали (сплюндровали),
Діти кровю лляли,
Для розсказу своему.
Не так дзяткі, а як маткі,
Шо не мае жадного,
Без Вирода безбожного,
Без милости его.
Пять тисячей написано,
Сорок тисяч намазано,
Же мучеників христових,
Як княгиня немархиня (!) (монархиня)
Не можець ця втулити,
Сказав Вирод малі діти вибити.
А Господь оцсе знае,
В небі царство їм готуе,
Яко цару своему.
А ми роду ізбожного,
Судять в пеклі бути нам,
Сохраняй нас, Христе цару,
Безневинний муки.
А ми творця вихваляймо,
Єму царство в небі даймо,
На вікі віков. Амінь (с. Маре-

віно, Усте, Кленовичі, Глубочок, Франкополь, Більчаки).

Б.

Нова рада світ з'явила,
Всему світу весело,
Море в воді вигравае;
Всі янголи заспівали:
»Слава Богу Вишньому,
Що Сус Христос народив ся.
В місті Вихлеемському
Народив ся у бедності,
І скасував усі злости,
Гірод смутен зостав ся.
Йшло войсько Гіродове
З міста Вихлиемського:
Ой, ідіте, міч беріте,
Малі дітки стинайте,
Певно Христа в Вихлиемі,
Певно Єго шукайте.
Скоро ви Єго знайдете,
То до мене приведете,
Яко крулю своему.
Усе царство ісходили,
Нема Христа в Віхлиемі,
Ане в крульстві твоему,
А княгіня немархіня (монархиня)
Не може цього втолить,
Що то діти, яко квіти,
Гірод казав погубить.
Дві тисячи записано,
А пять тисяч замарано,
Мучеників Христових,
А Господь їх всіх приймае,
У небі царство дае,
Во векі веков, амінь (с. Яполоть, Жалін, Збуж, Волька).

Шо то за предивна в світі новина?
Чистая Дева сина родила.
Вона його породила,
І сей час його увиділа.
Три крулеви над Ім стали,
Пелюшечки зготовали
На Суса Христа.
Три крулеви с подарунками,
А за їми звізда с заболунками.
Вийшов Ірод с заболунками,
Дай питае: „Куди ви йдете?
Отвещавші ему: »Ідем,
Сусу Христу подарунки несем«.
»Прошу ж я вас, потрудіть ся,
Рожденному поклоніть ся,
До мене вступіть«.
Обещавши[1]) йому, проклятому [Іроду,
»Дай не вступимо:
Хоч ти Ірод есть богатий,
Протее ж ти есть проклятий!...«
Проклятий Ірод сього не злюбив,
На маленьких діток меча зготовив,
Казав же вун в пень рубати,
Кров невинну розливати,
Христа шукать.
А горебні матері плачуть і ри- [дають,
Перед їх очима діток пластають.
»Ой, дито, (?) моя единая,
Що ти злого учинила,
Печале моя!« (с. Столпин).

Ай учора нам Христос наро- [див ся,
Той, котрий небо і землю сотво- [рив...
Становила Божа мати Орданю;

---

[1]) Чи не »отвещавши?«.

На тий Ордані тихая вода стояла,
То панна Марія свого синочка купала,
А скупавші — шовково сповила,
А сповивші — у яселко уклала;
Над тим дитям воли — осли дихали.
Попріїзжали с под заходу сонця тріє цари,
Та привезли тому дитяти три дари:
А еден цар миром его мировав,
А другий цар — Сусом Христом називав,
А третий цар — золоту квітку в рукі дав.
Квітка наша, квітка наша рожева,
По всім світу, по всім міру Христове рождество[1]) (с. Маренїно, Усте, Кленовичі, Глубочок, Франкополь, Більчаки).

Як то було спрежде віку,
Як жидова Христа мучила,
Шипшиною подпоразала,
Терновий вінок на голову клала.
А з того венца,
Капнула кровца,
А з теї креві
Сине море стало;
А в тому морі
Церковка стояла,
А в туй церковци
Три попи лацині,
І правлять службу
За пана господаря:
Єдная служба
Для его самого,
А другая служба
Для жони його,
А третя служба
Для деток його.
А за сім словом,
Да бувай здоров (с. Яполоть,
Збуж, Жалїн, Волька).

Як Сус Христос народив ся,
По всем світу обявив ся, —
Ірод засмутив ся.
Казав Ірод Христа брати,
Став Сус Христос утекати,
Стала жидова бучати.
Ой жидова не збудила,
Суса Христа не зловила;
Усі леси́ ісходила,
Суса Христа не зловила.
Не збояв ся Христос мукі,
Да й прийшов жидам у рукі
За мир християньскій.
Жиди Христа муцно взяли,
Дай на крижі роспинали,
Гвоздем ручкі прибивали,
Святу кров розливали.
Пресвятая Божа Діва
Вона теч в снї виділа,
З жалю й обомліла.
Прилїтали два янголи,
Божу матку розважають:
Не плач, не плач, Божа Мати,
Буде син твуй возсіяти,

---

[1]) Від стрічки 4—13 на сї слова є щедрівка.

Небом і землью ·
Ще й перед Тобою (с. Яполоть, Збуж, Жалїн, Волька).

Рождество Христове
То все празнуем,
Цара рожденного
То й виславуем.
Слава, слава в вишчем Богу,
Йшли пастирі у дорогу
До Вихлиеми.
Йшли до Вихлиеми
Витати пана,
Зайшли до череди,
Взяли барана.
Побіг Сава попереду,
Сколотили всю череду, —
Верни ся, Саво!
Ой верни ся, Саво,
Да й до череди!
Ой займай череду,
Жени до води!
Бери скринкі,
Бери дуди,
На которих пани грали,
Рожденного вихваляють
В Віхлиемі.
Найсвентша Марія
Сина родила,
До пана Юзепа
Дай вимовила:
Привезїте Йоана,
Охрестїте сього пана
В водї дай в Ординї.
Ой а Єсип старий
Послушний Панї,
Привіз же він христителя,
Охрестили створїтеля
Неба і землї (с. Яполоть, Збуж, Жалїн, Волька).

Пародія на коляду.

»Колядуй, баране!«
Ой дай Боже!
»Не вмію, пане«...
»Буду бить, баране!«
»Нема за що, пане!«
»Утекай, баране!«
»Кудою, пане?«
»Проз окно, баране!«
»Коли рогі, пане« (с. Яполоть, Жалїн, Збуж, Волька).

31-го грудня. Канун Нового Году зветь ся »багатий вечір«,— від того, що хазяйки готують »багату вечеру«. Дїти і підлїтки ходять по селї і під вікнами співають осібних пісень, — »щедрухи«, в яких висловлюють хазяям ріжні бажання і інше. За щедруванне хазяїн дае шматок сала, ковбаси або »пиріг«, невелїчкий пшеничний хлїб, довгий, складяний у двое (с. Бічалї, Постойне і Звіздка).

»Багатий вечір« старають ся провести як найвесілїще (щоб весетись увесь рік); тодїж дївчата ворожать, — виливають з олова нки: пускають ростопляне олово у тарілку з водою, і коли йде вінок — то се добрий знак: та дївчина, що пускала се олово, новім роцї вийде заміж (с. Велика Клецка, д. Харалуг, Тонча ала Клецка). — У с. Столпинї як раз так ворожать, як скрізь на ндрія: лїчать кілки по парі; коли у тинї не стане кілка до пари — жений, або сужена буде вдовець, або вдова; а іначе — парубок або вчина. Ідуть до річки, до ополонки, і там руками шукають у водї, о попадеть ся: Коли ремінець—чоловік буде швець, тріска — стельах, онуча — ткач, камінець — мельник, нїчого не попадеть ся—»так обі господарь« або »пяниця«. — Достають із стріхи пук соломи; коли уде колос із житом — значить той, хто узяв, жити ме; коли такого олоса не буде — умре. — Дївчата ідуть на те місце, де смалили абана перед Різдвом, прислухають ся, з якого боку гавкне собака, то той бік і заміж вийде. — Ловлять горобцїв і кидають у піч, в якій опить ся; коли жаден не вилетить звідти — усї хатнї будуть живі, то — кілько вилетить, стілько в тім роцї покійників.

У с. *Яполотї* (*Жалїн і д. Волька*) після вечері хазяї ідуть у сок і перевязують перевеслами плодові дерева — для того, щоб багато одили. Підійшовши до дерева, хазяїн каже: »Добривечір, яблоне« або »грушо«, — »чи будеш родити яблока (або груші)? Як не захочеш одити, то я тебе зрубаю« і тричі стукає сокирою по дереві, а потім перевязує. — Деякі охочі ходять красти, — »пробують щастя«; коли буде удача — значить удача буде весь рік.

У багатий вечір не можна нікому нїчого позичати або продавати, щоб щастя свого не передати (с. *Яполоть*).

З народнього житя Гуцулів.

Списав *Антін Онищук.*

I. Родини і хрестини, та дитина до шестого року житя (1909—10).

1. Полова спілість.

Хвиля, з котрою проявляєть ся полова спілість у мужчин, не звертає на себе уваги загалу; замітне лиш хиба те, що як досі звали мужчину »хлопцем« (»хлопчище«[1]), від часу коли він переступить 16—17 рік житя, звуть його »леґінем«.

У женщин-же замітна ся хвиля появою »свого чьису«[2]), в котрім уважаєть ся женщину »нечистою«.

»Свій чьис« називають також »кошуле«.

Не всі дівчата в однім віці »ґістают тот чьис«; як котра, у 12 рокіў, 13, у 15, а є, шо аж у 20;—ни чулам, аби ранче котра ґістала як у 12 и то рітко сі трафеї«.

»Мамі ни вілно прати пиленок ис під ґіўчети пралником, хиба у руках жмикати би, бо від того ранче ґістає ґіўка свій чьис; як у 12 тижніў зачне прати пралником, то ґістани у 12 році[3])«.

Не всі також однаково довго перебувають сю прояву: »одна день два, а декотра и тиждень буде мати«.

»Чельид має свій чьис аж до 50 рокіў, але ни одна є, шо уже у 40 ни буди мати; котра ни бідує, то скоро лишит«.

»Такій жінці«[4]) не можна:

---

[1]) Також: »ґітвах«, »килюхач«. [2]) Menstruatio. [3]) Декотрі кажуть, що до року лиш не вільно прати пранником. [4]) Що має менструацію.

»Ити у сад и у капусту, бо — хащьи[1]) усхне, а капуста зогние«.

»Така ни сьміе ити цирез цáрину[2]), бо зимльи цирез 7 рокіў не, ни родит«.

»До церкви ни вілно ити. Хиба би пана Бога ни уважьила, аби на сьвите місце, на сьвичене; сам хрискинин знае, шо ни вілно За то гріху ни мае, шо ни піди, коби собі лиш погадала, шо я ь ни валочна[3]) ити«.

»Як неси дитину до хресту, а здибле така, шо мае свій чьис, то на ґістане кушулю[4]) на ўвес чьис.

Ше як би упросиў, аби »така« віпрала гиндру[5]) тай дала того ати дитину, то то поможе, а як ні, то уже инак ни збуди сі: йде сьиць тай по цáлім кілі обсипле дитину чирвоним гей ку- ні (шо мае кубіта), тай то тимой и кушулі зве сі«.

»Як принеси до ирсту (дитину), то аби удер кавалок пелинки ерг на землю, то ачби імоскь, ачби служниці ксьондзова мала »свій с«, то уже най собі мае — дитині то ни пошкодит«.

»Такій жóні« — не дивуйте — ни гіирь[6]) дивити сі у зеркало, від того ґістане зеркало такі жоўкі блеми, гет збáвит сі«.

Як жінка відбувае менструацію, тоді полові зносини з нею не волені, бо з того родять ся т. зв. Непрості[7])«.

Початок менструації такий:

1. »Як Сус Христос сі народиў, то Матка божа дала ґіўчині сорочку и кáжи: Ниси тото и вержи гет, але ни диви сі, шо там е, абис бідила. Але она була дужи цікава и подивила сі — а то сорочка, дивуйте, кирвава..., и від тогди пустило сі и на ні, ґістала їй чьис.

Як прийшла, а М. Б. кажи: А видиш, скоркіло кі подивити сі— перь маеш...«

2. »То так бýло, шо хлоп маў мати, маў відбувати »тот чьис«. Але исьвита Ґіва віпросила у Бога, шо хлоп дужи кишко працуе, хлоп ло куждої праці дужи свое здороўле підкладае, шо то для хлопа за икро кількі кигарі поносити тай віпросила, шоби того чельид відбу- ла, бо чельид лекше робит тай може сі ис тим сокотити (чельид мае ш дитину кишко мати и »тот чьис« відбути). А то так було, шо опови мало ис під плечьи ити«.

---

[1]) Овочеве дерево. [2]) Поле, город. [3]) Невідповідна. [4]) Висипка а лици і цілім тілі. [5]) Сорочка. [6]) Не треба, не вільно. [7]) Диви: Ма- еріяли до укр. етнол. Т. XI, стор. 103.

2. Полові зносини.

Не буду наводити тут тих ріжних форм полових зносин мужчин із женщинами, зазначу лиш, що бувають вони так ріжнородні, як у цілому світі[1]).

»Кажут, шо из заду два рази блище, як из пиреду[2])«.

Жінки бувають більше пристрасні, як мужчини, хоч і сим послідним відмовити сього не можна. Про се можна чути таке:

Мужчина: Маріко! А иґім инди під оборі'...

Жінка: Йой! А це кара! Хлопи угай »того« голодні.

— Ой біда и ґіти ні присіли дрібні...

— А чому стараєш ся одна з другою о діти?

— Ей, де то я..., то хлоп — ни дивуйте — лізе тай лізе... Єму не ў голові, шо біда.

— То не дай!

— Га, не дай та лютий.

— Я як прийшоў з воська, то маў такі грубі литки, а таперь, гет чогось зісхли...

— Е, бо дужи ит жінці идеш..., ади, які у мени (підносить ногавицю) грубі.

— Ей, шос ти гет змарніў, ниборе.

— . . . . . .

— А, то файно! молода жінка..., пхає сї під бік тай зісцала...

Врештї зазначити належить, що дівчата віддають ся[3]) хлопцям, замужні жінки чужим мущинам[4]), та бувають полові зносини синів із мамою[5]), або тата з невісткою.

Словар родних орґанів і полових зносин такий, як на цілій Україні.

---

[1]) Диви: Paul Mantegazza, Die Geschlechtsverhältnisse des Menschen. [2]) В такій формі бувають зносини в часї вагітности, або »як дес так прихапцем« нá скоро — шо котрого искортит«... [3]) Про що свідчить також поважне число покриток. [4]) Знаю 4 жінки в Зеленици, котрі »не лáсї на пустоту«; ґаздиня не буде тримати слуги, котрого не любить, а слуга не найметь ся там, де ґаздиня йому не мила; буває, що й ґазда тримає служницю, з котрою має полові зносини, а навіть діти (хоч у него є шлюбна жінка). [5]) Тато старший віком, повдовівши, возьме собі молоду жінку (вінчає ся в друге).

3. Вагітність.

»У нас кажут на таку, шо зайшла: кігітна або беремінна у кижи́ або такі кишка́«.

»Як чельид почуе, шо бажит, тай порозуміе по собі, шо ни мае ьису« — тай ноги больит — то уже зайшла у киготу́«.

»Як жінка почуе, шо якас кортьичка на ню зайде, шос кортит то яблук, то риби, е така, шо глину буде їсти — коби сї лиш повила, то уже лекше, а потому ї відве́рже тото гет. Як би такій ни ў, шо бажит — то може и угинути«.

»Як таку жінку закортит шо, а ни дай — то може и дитина йти...«

»Як таку закортит шо, а дати — то усї гріхи спадут из него«.

»Раз я ишла у місто тай увійшла у коршму; а там сиґіли за олом ґазди и їли хлїби, будз и пили горіўку. А один ґазда укроіў валок хлїба и будза и даў минї, каже: Нате, я знаю, шо вас кортит й — то їжте«.

»Як кігітна запросит шо, аби ни маў дати, або ни мож дати го — то миш вітак поїст шос май варте (петек на плечи, фустку); би чесна (кігітна) та аби сказала тогди: моя оґіж у твеї коморі — би ни шкодило«.

Чого не вільно вагітній?

»Як чельид кігітна, то ни вілно ї дати нікому ватри́ ис печи[1]) бо вітак дитина буде дужи напасна«.

Не можна іти до когось за куму: »бо або то, або то умре«.

— »N. як була кігітна отим ґіўчьитим, то ледви сї упросила до . у куми: хокіла, ніби, як буде у неї (дитина), то аби умерло; та ие про то, ни бійти сї«.

— »Оворіт, ше може велїчки умерти, чикайте«.

Не можна переступати таких річий, як крайка, шнур, ужевка, олока: »бо дитина, як сї ўродит, то буде перевезане; той пупин, шо , може обвити сї дитинї круг шиї, шо и удушит сї; много сї у нас рафеї«.

»Як беремінна жінка украде шкварок або воўни, та як сї забуди мацне сї де, то дитина буде мати шкварок на кім місци, — а як воўну, то бути мати на голові білу латку«.

Вагітній не можна задивити ся[2]):

---

[1]) У жінок е звичай запалити тріску і подати чоловікови, аби закурив люльку. [2]) »Як шос такого уздрит нинриємного, то кажи: Ни сама сї диўлю, али самодруга«.

»На звірину ни вільно, на таку май льичну, — бо сї придаст у то дитина«.

»Одна туй задивила сї на ендика, — то таки сї вітак природило, шо як гудували — то мусїли за ніс піднимати... Такий ніс буў, гей у ендика[1])«.

»Туй один приніс ит хакі звірьи[2]) та жінка удивила сї у то и дитина цалом такі очи и рот мала и джеґ[3]), усьо«.

»Ни вілно дивити сї на карапаню[4]), бо по дитинї бородаўки будуť. И на ту ящірку писану[5]) ни вілно, бо по дитинї будут ружні бленми«.

І їсти всего не можна:

»Ни вілно кігітні їсти изрослих яблук, бо буде мати близньита«.

»Ни вілно їсти меса из мидвеґі, бо дитина буде нисупокійна так, як мидвіґ«.

»Один туй даў жінцї издзїсти меса из мидвеґі, тай она издзїла, бо ни знала, а він сї из неї сьміяў вітак, — то дитина удала сї нисупокійна и злоґій; тай ше и типерь такий«.

»Из оліньи ни мож їсти меса, бо буде воїўне дужи так, як олінь. Аби сказала, ни сама їм, али самодруга, то ни буде шкодити«.

»Здохльика[6]) ни мож їсти такі кігітні, бо дитина буде угай здохла — слабовита«.

»Як воўк зїтне яку худобу — відбий — то ни мож из неї їсти меса, бо дитина буди ни супокійна и злоґій«.

Врештї:

»Як кігітна украде голоўку капусти и забуди сї тай облупит — то дитина буде гологолова[7])«.

»Як ни знае, шо кижка, а озме яйце у пазуху, то дитина буде без волося«.

Не можна також носа затикати, як щось воняе, — »бо дитинї буде из рота духнати[8])«. А уха ни мож затикати, бо дитина буде глуха«.

»Ни мож віливати віц через поріг, бо дитина буде вітак блювати«.

»Як прийде така жінка до хати тай наўкімені сї, шо чогось дужи просит, тай як иде, а друга озьме из злости, тай зарубае за неў сокироў у поріг — то дитина буде мати розкиту губу«.

»Сварити сї ни вілно, бо дитина зійде«.

»Робити кижко ни можна, бо дитина зійде«.

---

[1]) Диви: Матеріяли до україни етнол. Т. XI, стор. 21. [2]) Серна. [3]) Шерсть. [4]) Ропуха сїра. [5]) Салямандра. [6]) Хоре-зарізане. [7]) Тепер що-раз частїйше лучаеть ся, що дитя вродившись без волося, не дістае його вже нїколи. [8]) Смердїти.

»Ни вілно води подати кому из рук, так и постоли чоловікови ати, обувати ни мож, бо кижко дуже буде родити дитину«.

»Аби жінка дужи чого перепудила сї, то дитина буде мала злу обу[1])«.

»Чесати другого и заплїтати ни вілно, бо вітак — кижко має« йну).

*

»Корова як ни може побігати сї, то аби кігітна жінка подала — дивуйте — из припинки соли лизати, то буде кіўна (корова)«.

»Як така жінка викигне майку[2]) из грьидок, то Нянуки[3]) вітак ут сцати дитину«.

4. Порід.

»У нас кажут: чельид упала ў кут, або изльигла, Бог ў гаразд«.

Як жінка почуе, що хвиля породу вже близька, а в хатї є чужі и, то виходить до коморй; немаж нікого, лишень свої, то остає атї[4]).

Робить се перед »поганими очима«:

»Погані очй можут здзїсти. Таки увійде якис погане або лукаве, авидуе тай шкодит: ванїтуе, умлїває так, шо може піти и зо сьвіта. а того сокотит сї ис перед чужих и накигає на себи хлопску овічу) сорочку и завезуе у сорочку чисник тай троньки соли (про- урокіў[5]).

Найстараннїйше-ж укриває ся невінчана, т. зв. »покрйтка«.

Але часто лучить ся, що порід захопить жінку на царинї, поло- нї, або і в лїсї, там відбуває його без нїчиеї помочи і приносить до у в »поділку« дитину.

»Ци одна пішла рано ис хати »така«, а у вечірь принесла дхакі е дитину... то дужи сї трафеї того. Як припре і тай йме сї гачуґьи, ньки причьикне и ўродит...«

»То перше май кишко приходит, бо мусит сї зробити там — не вуйте — май пляц, але потому — друге, трете — уже лехко буде«.

»Котра мае кишко — то мае ве́ликий страх, як »зайде«.

»Котра мае малу кіскь, або якис таки погане про́здрит — тай ї шкодит дужи«.

---

[1]) Епілепсія. [2]) Галузка, котрою маїть ся на Зелені свята. [3]) Пор.: тер. до укр. етнол. Т. XI, стор. 56. [4]) Старших дїтий не дають ати, але вони цїлий час породів остають там. [5]) Чоловічу сорочку вить, аж доки не »виведе« ся в церкві.

»Я. донька мучила сї 3 дни при дитинї тай аж мене закликали, там дала троньки живого срібла напити сї и зготовилам вйстрілену кулю и тої води давалам пити тай обмилам и — зараз мала дитину.

Про порід не можна голосити — »бо би кишко мала«.

Як жінка почуе, що порід близький — і скаже, зараз посилають по б а б у[1]). Баба приносить зі собою свяченої води і зїля. Прийшовши[2]), розмикае всї замки і колодки, які лиш є в хатї[3]), обкурюе »поліщкиню« зїлем і береть ся помагати. Простелить на долівцї верету і тримаючи жінку попід пахи[4]), каже їй »п р и ч ь и к н у т и«, напоминаючи: »Дайте пóсилок! Дайте посилок[5])«.

Щоб порід був лекший, дае жінцї пити троха ртути, уважаючи се за дуже добрий лїк; натирае також черево і родні орґани маслом і каже дути в порожну фляшку. Як се не помагае, роблять купіль із кінського обірнику.

»Як ни може мати дитину, то аби ґістаў у ксьондза того пояса, що ксьондз бере до служби, — а хоць нитку одну. То як у то запе-резати, то зараз лехко війди на сьвіт«.

Переважно-ж наші жінки переходять породи без великих болів і легко так, що вже третього дня по сїм устають до працї.

Як дитинка прийде на світ, дивить ся баба, якого вона пола, спльовуе на нього тричи і каже: Даў вам Бі леґіньи[6]) (ґіўку)—і забирае ся до »рубаня« пупа (»пупиц«).

Як досї були в родинї самі хлопцї, то баба рубаючи пуп, підкладае під нього к у д е л ю і до неї рубае, »аби типерь ґіўки були«; а в самі дївчата, то підкладае с о к и р у, »би хлопцї вéли сї«.

Перед утинанем звязуе його п р я д и в о м[7]) »на два палцї від черева«; »коротше ни мож, бо би с к и л а в і л о«.

Звязувати пупа може і мама, але відтяти їй не вільно, »бо відóтне дитину від себи; на кім сьвікі буде сї вітпирати его, каже: — ти не моя дитина«.

Звязувати треба добре, — »бо як розвеже сї, то ўкалїчіе, кишка вілїзе, як кулак на черево, и у гріб може піти церез то«.

---

[1]) Перша-лїпша сусїда (як нема мами, сестри); лучае ся, що 14-лїтне дївча »відбирае« нераз дитину. [2]) Боять ся брати ся за се дїло, стараючись прийти, аж як є вже дитина. [3]) Щоб порід був лекший. [4]) *Нераз так натягають-намучать, що жінка ледво дихае.* [5]) *Напружуе ся* — »подуй ся«. [6]) Хлопцем дуже тїшать ся: »Як хлопиц ўродит сї, то вуглá (хати) сьміют сї, раґі, шо то хлопиц, шо ни будут гнити, шо хлопиц поправит, — а як ґіўка, то вуглá плачут, бо ґіўчьи ни поправит«. [7]) Прядиво мае бути з колопень (»матїрки«), а то длятого, щоб дитина, як доросте, була п л і д н а; як би завязав ниткою, будь якою, то буде н е п л і д н е.

Породивши, лягає жінка на постіль, а під голову кладуть їй »хлопскі портки«, кавалок зеліза і у фляшочці свяченої води — »аби її нечисте не ўзьило«.

Баба, упоравшись із пупом, наливає в корито зимної[1]) води, кидає в то зіля, хліба кусник, вливає свяченої води[2]) і перехрестивши дитину, купає[3]).

Потім завиває дитину в »хлопську« сорочку, »аби мало хлопський стан, хлоп май моцний« і кладе біля матери. Від сеї пори мамі не вільно обернути ся до дитини плечима, а також у ночи мусить горіти в хаті світло, — »аби лихи — цураха му — ни обміньило дитину«.

»Як перша дитина сї ўродит — то хто має устуди[4]), то иде сї умивати у ті купели, то помагає«.

Купіль виливають десь у кутик — »аби сї нічо по кім не топтало« і то в вечір ніколи[5]), лиш рано; а виносять її »задними« дверми, »аби ни на зустріть сонцю[6])«.

Як дитина прийшла на світ у ночи, то зараз рано несуть її до хресту[7]), уродила ся в день, то аж другого дня несуть.

До того часу дитини не годують, лишень баба »дає єму так на палиц шос квасного (молока), — то буде на трунок[8]) здорове[9]).

»Як дитина покушьиї цицьки ни ерщене, то як би умерло, то мусит переликіти цирез полумінь; а не кушьиї — то ангіл полетущий«.

»А Василева (дитина) як мучила сї, шо покушіла грішної кости[10])«.

Часом прийде дитя на світ не живе і тоді зветь ся »страччьи[11])«. Страччата закопує паламар (або гробар)[12]) на відповіднім місци[13]), — »а цирез то, шо ти покритки — не дивуйте — закопуют страччьита буґь-де, цирез то такі фуфе́ли и бурі бют«.

---

[1]) »Аби дитина не лінива була«. [2]) Як новородок — дівчина, то »меду троньки, аби така солотка, як мід«. [3]) »Як баба скупає дитину, то тогди бере, кладе дитину на землю и лехко свойоў ногоў приступит дитині рот, аби як віросте, то аби буў мекий, аби буў добрий на жінку; то хлопцеви сї то лиш робит«. [4]) Шкірна хороба на лици. [5]) »Ни годит сї; шкодило би дитині«. [6]) Гріх. [7]) »Лячно доўго тримати, бо лихи — цур му — ласує обміньити ви ерщене«. [8]) Черево. [9]) »Полішкини ни вілно шити у петницю, бо дитина буде мала прирослий язик, буде німе«. [10]) Не хрещена сцала. [11]) Страччатами звуть також діти нечасні, »шо зійдут«. Пор.: Матеріяли до україн. етнольоґ. т. XI, стор. 121. [12]) Котрий з них уміє з сим обходити ся; пор.: як висше цитов. стор. 105. [13]) За цвинтарем, на »не сьвиченім місци«.

Відтак сходить із поліжниці т. зв. місце. Його закопують обережно, аби ніхто не бачив, під углом хати, або десь у такім місци, на котре ніхто не заходить.

»Як би пес, або — не дивуйте — пацьи здзіло місце, то би ґітий ни було більше у тої жінки и тота би сї ни годувала«.

»У мени, як було перше — то баба вігадала, аби »місци« закопати під оборіг, шо ніби будут самі хлопці, тай пес издзіў и нима типерь ні тих, ні тих«...

»Як перша дитина, то баба ласуе украсти »місци« и то сушит и дае потроньки коровам у солй, аби сї бігали. То дуже треба уважьити, аби закопала, бо як изсушит — то и ґітий ни буди більше и ту жóну изсушит гет на тріску«.

»Як закопле »місци« суньголовоў — тим, шо від пупцьи у долину — то ґітий ни буди. Вітак сї обертае землю — то шо ў долині на верх — то вітак е ґіти«.

»Трафит сї, шо дитина уродит сї у чьипци — то дужи щьислива буде та дитина. Тот чьипец добрий сховати до короў. Але коли то баба така, шо знае шос из тим ґінти — то краде гет, шо и ни знати, шо буў«.

Про саму дитину так кажуть:

»Як уродит сї у пониґілок, віўторок, суботу[1]) — то байка[2]), у ниґілю — дуже добре; як у петницю — то ціле жики буде як и петниці нищьисливе. От я такі у петницю уродилам сї и ґітий ни маю«.

»Як уродит сї рано — добри, у полудни — такі, а у вечірь — уже нидобри«.

»Як уродит сї долїлиць — то буде умирати, як горілиць — то буде жити«.

»Як приходит на сьвіт и заплаче — то буде умирати. Мій як сї ўродиў тай так зверищьиў — на ўсї голоса и пішоў«...

»Докіў дитина ни ерщена, то сї заперае затварки на вікнах, бо як сї додивит звірьи або заяц з дáлеку блеску у вечірь, то озмут сї дитину плачі, — ни буди спати ніц, лиш бўди угáй плакати«.

»Плачі[3]), — то е така чельид, шо наверне на дитину. Возьме имху из вікон тай наверне«.

---

[1]) Дехто мовляв: »як у суботу, то не доўговічне«. [2]) Не шкодить.
[3]) »Як озмут сї — би сї ни приказували — тоти плачі, то сї віносит дитину на задні двері и там сї на порозї его купае и до трох раз би промоўльити:

Лїсе, лїсе, лебедино, посватáймо сї, покумáймо сї:
У теби син (або шо е), ў мени дóчка;

»Або як до́дивит сї сьвітла из вікон тай протіў того шос ґіє, шос ди ве́рже и дитина ґістає огнї[1]) на кілї«.

»Пиленки ис під дитини ни вілно сушити на сонци, бо озму́т сї тини сонцї, шо буде дужи на черево слабувати«.

»Як мала дитина ни ерщена, то нивілно давати ватри ис хати кі нічого ни вілно), бо буде люте дужи«.

5. Хрестини.

Поки понесуть дитя до хресту, то ідуть просити в куми. В куми де радо кождий[2]), — »бо то гріх христа відрікати сї«. Куми жиють собою в згоді, — »коби сї ни сварити, бо гріхи«.

»Кум як тато дитинї; може дитина — як швидче умре — прийти о его душу«. Давно брали й по 20 пар кумів, а тепер лишень одну. Кінка, котра мае »свій чьис«, не йде тримати дитини до хресту, бо итина дісталаб »кушулю«.

»Як сї кому ґіти не ведут, то ріўнае, аби брат ис систроў тримали до христу«.

Куми дають »крижмо[3])«, себ то 1 m білого полотна; »аби на їм сьвікі не стало голе ис перед нанашка[4])«.

Як мають уже йти до церкви, привязують до крижма (ним укривають дитя) червоною ниткою зубок чиснику та встромлюють біля его голку[5])«.

На поріг простелять петек, кладуть на се дитину і коли мама ричи переступить її, тодї кума бере її на руки і перехрестивши себе та дитину вступае до сїний; там баба кладе під поріг ніж (стоячи на дворі) і коли кума з дитиною переступить (поріг), бере баба ніж і подае його через вікно матери. Роблять се проти лихого».

»Як ґіўчьи при хрискі — ни дивуйте — змочит сї, то вітак, як віросте, то скопиличит сї« (себ то зведе ся).

»Як сьвічки горьи ясно — то буде жити, а як лихо — то умре«.

Ти менї дай супокій — спане,
А я тобі ви́ски — пи́ски!

Тото як сонце заходит, робит сї, а так вібрати би дитину, воду віньити, а кори́тце перевернути горідном и лишити цирез ніч на дворі. Из дитиноў иде сї на задгусь у хату«.

[1]) Струпики. [2]) Де діти не ведуть ся, там не радо ідуть у куми, — »бо як и то умре, то душьи уже не татова, але его«. [3]) Як дитя умре, то шиють із нього сорочку, або вкривають ним домовину. [4]) Хрестний отець. [5]) Се роблять проти »поганих очий« і проти »нечистої чельиди«.

Вернувши від хресту, подає кума мамі дитину через застільне вікно, а ся кладе її знов на застелений петеком поріг і тепер уже кума переступає його тричи.

Сего вечера не купають уже дитини, аби не змивати мира, котрим намазав її священник.

»Як дитину вінесут від хресту, то просьит дуже, аби купати — то у ті купели миют сї ґіўки (аби ше хлопец — то дуже просьи), то пріто, аби сї скоро віддали«.

На ирщіне — бо так зветь ся гостина по хрестинах — просят крім кумів також декого з сусїдів і кревняків.

»Ирщіне робит сї пріто, бо як умре, то то єго весільи«. При такій нагоді частують гостей горівкою і дають їсти пирогів, »молочної каші«, голубців, то що.

І до покритки ідуть у куми: «Душьи однака; за то гріха не заслужить«. Кум бере тоді батіг від коний аж до канцеляриї духовного або до каплиці (залежно де хрестить), — »аби сї конї вéли«.

Дитина зведениці зветь ся між людьми »копел« (»копильи«[1]).

6. Вивід.

»Докіў сї поліїшкинї ни віхолонила[2]), ни вілно ї ити через чужу царину, бо то царинї дужи шкодит«.

В тиждень по породї[3]) іде поліжкиня до виводу і то разом із бабою (що була при породї). Коли виходять із дому, переступає поліжкиня ніж, котрий баба поклала у сїнях під порогом.

Бабі не платить ся нїчого. Як вернуть із церкви, то поліжниця поливає їй тричи водою руки, дає їй пару вишиваних рукавів до сорочки і миску муки.

»То мие руки пріто, бо баба на кім сьвікі мала би вітак кирваві руки. Тай баба ходила би на кім сьвікі гола; — аби ни знати що мала свого, то то нїц ни значит — мусит мати від поліжкинї, то пріто дає ї рукави, аби хоць руки не були голї. Доки бабі не змила рукі, то ни вілно нїц дати за простибі, бо то на кім сьвікі усьо буде кирваве.

Муку дає бабі пріто, бо на кім сьвікі буде за поліїшкінеў кирвава дорога, як буде ити, — а баба буде за неў ити и буде тоў мукоў засипати ту дорогу«.

---

[1]) Є приповідка: »Хто не має вітцьи, той не має лицьи«. А священнйк А. Р. хрестив такі дїти (щоб викоренити житя на віру) іменами: Мойсей, Ізак і т. и. [2]) Вичистила ся, не здорова ще по породї. [3]) Скорше не вільно.

7. Дитина[1]).

»Ґіти ховати, то камінь глодати« — так лéгонько приходить. Маньку дитину заповивають у пелени і колишуть у колисці, що вить прикріплена »ворозками« до стелї над постелию »у ногах«.

При малій дитинї не годить ся згадувати заяця, бо буде неспойне. Також і про гадину рідко споминають, а коли вже конче треба ворити про сю »погану живину«, то кажуть передше: »Чисник динї під язиком«.

»Як є мала дитина, то у середу ни вілно шити (мамі), бо дитина мре«.

»Малій дитинї до 7 рокіў, ни годит сї давати дивити сї у зерало, бо доўго ни озме сї говорити«.

»Як мала дитина дéржит усе кулачки замкненї, то знак, шо буде купе«.

»Дитина, докіў ни мае рік, то ни мае сї класти і на коўбан[2]), о би не росла«.

»Як сонце заходит, то ни вілно давати дитинї уснути, бо би ґітала плачі«.

»Як дитина сї трафит, шо ни може сї узьити говорити, то аби жебрака узьйти хліба, та дай, аби їло — то буде говорити«.

»У нову ниґілю водит сї дитину наўхрест хати, то сї бере витко ходити«.

»Як би найшоў біб на дорозї, та аби даў дитинї здзїсти, то би витко наўчила сї ходити«.

Малу дитину годуе мати, даючи їй »цьицькі«, купае ь лїтеплї, а к плаче або спати хоче, »загурьиї« пісоньками.

Найбільше співають такі:

Ой спала би дитиночка, ой спала би, спала,
Коби добра пістунóчка, аби ўколисала.

---

[1]) Багато е родин, що не мають цїлком дїтий:

»Такі, шо не мают ґітий, то журет сї дужи; каже: Даў бим ни знати шо, аби було. — Многи́ идут до таких »розумних« по раду.

Дїти и на кім сьвікі поміч, й то старшинї приемно, шо місце не переходит на чужі, але свої обседут«.

»Є такі, шо ше — за припрошінем — ґіўкоў собі робит, аби ґітий ни мала: пе брусйне (пісок з бруса — від коси — змішаний з ржою та водою), сировицю, живе срібло, усеку — ни дивуйте — погань пе; то вітак як сї віддаст, то уже ґітий ни мае. Але то котра зачйнит собі ґіти (шо вітак ни мае), то на кім сьвікі дают і ти ґіти, шо мала мати, на мисцї и она то солит и крае ножем тай їст«.

[2]) Ковбан, на котрім рубають дрова.

Колисала, лелїяла мамка дитинóчку,
Аби спала — не плакала хочби годиночку.

Люлю, дйте мое миле, я тебе колишу,
Ой доки ми та не уснеш, я тебе не лишу.

Ой колишу тай не лишу дитину малую,
Нїм я еї віколишу, то сї набідую.

Прийди, прийди, мій миленький, стань за садовину,
Покіў ўпівю та ўспокою маленьку дитину.
Покіў я бай уповила та уколисала,
Уже мого миленького росичка припала.

Люлю, люлю, люлю, люлю, дитинко маленька,
Ой покіў кі уколишу, голоўко бідненька.

Ой колишу тай не лишу дитинку малую,
Дай ти Боже милосерний дольку щьисливую.

Ой люлюлю, ой люлюлю, дйте мале, дйте,
Ой не знае татко — мамка, яки Бог даст жйте.

Ой гойдоньві, дитиночко, гойдоньві, гойдоньві,
Як віросте дитиночка, піде с коровоньки.

Ой спала бис, дитиночко, ой спала бис, спала,
Та коби ти, дитиночко, здоровенька ўстала.

Ой люлюлю, ой люлюлю, синку мій маленький,
Та кобис ми здороў віріс, як дуб зелененький.

А я тебе, дитиночко, колишу, лелїю,
Я си с тебе, дитиночко, покіхи наґію.

Мамка синка колисэла для свеї вигоди,
Аби синок мамцї вінїс холодної вóди.

Ой люлюлю, дитиночко, ой люлюлю, люлю,
Коли-ж я кі, Иванóчку, утулю, утулю?
Ай коли-ж я кі бай утулю, дитинóчко мáла,
Абим пішла по водицю тай дровец придбала?

Ой люлюлю, ой люлюлю, маленький мій синку,
Та як-жеж ми ўснеш, — ўснеш, піду ў полонинку.
Ой закім я ў полонинї овечки подою,
Буде Господь колисати дитиночку мою.

Ой гойдонї, дитиночко, гойдонї, гойдонї,
Як віросте малий синок, піде ў ягодонї.

Ой я тебе, дитиночко, лелїю, — лелїю,
Я сї тобоў, дитиночко, покіхи наґію.

Ой дана-ж бо, дитиночко, ой дана, ой дана,
Ай нїхто так не забавит, як рідненька мама.

Мамка синка колисала, аби синок віріс,
Аби мамцї дровец укиў тай водички вінїс.

Ой спай ди́те без пови́тя, спай без пеленочок,
Мамка прийде, тебе ўпіве ў тоненький рубочок.
А шоўковий повивачок, пеленка тоненька,
Щоби спала — не плакала дитина маленька.
Шоби спало — не плака́ло, росло не болїло,
Анї ручки, анї нїшки, нї біленьки кіло.
Анї ручки, анї нїшки, нї кіло, нї кіло,
Аби мої матїнонцї от не надоїло.

Коби спало не плакало, росло не болїло,
Нї руче́нки, нї ноже́ньки, нї біленьки кіло.
Нї руче́ньки, нї ноже́ньки, анї голово́чка,
Коби спала, не плакала моя дитино́чка.

Спи, маленьки, чічіненьки, я тебе колишу,
А як же ми уснеш, уснеш, то я тебе лишу.

Дїти мої дрібненькії, дїти мої як мак,
Я молода меже вами, як дубовий кімак.

Голово́чка — маківо́чка, очка як тернина,
Веселенька, здоровенька та моя дитина.

Ой у саду зелененьким пташьита співают,
Ой маленькій дитиночцї спатоньки не да́ют.
Ой пташьита погодую, не будут співати,
А дитинка солоденька буде ў люлї спати.
Люлю, люлю, дитиночко, спай у холодочку,
Полекіли пташьиньита — тихо у садочку.

Колисала, — лелїяла мамка дитино́чку,
Так му файно заспівала: Любий мій сино́чку!

Ой люлю, каже, люлю, на кого сї лишу,
Та на тоту дитиночку, шо її колишу.

Ой дана, каже, дана, мальована брама,
Мальовані воротенька, де доня стояла.

Ой ликіла зазулина через луговину,
Грьинула сї у віконце, збудила дитину.
Бодай би ти, зазулино, усьо пірьи ўпало,
Збудилас ми дитиночку, ше би була спала.

Та дитина маленькая, жура велика е,
А дитина росте білша і жура білшáе.

Ой люлюлю, каже, люлю, маленьку дитинку,
С тобоў нема супочинку анї одну днинку.
А у днинку не спочину через роботóчку,
А у ночи не спочину через дитинóчку.

Віўцї пішли ў полонинку, а ягньитка блїют,
А як мамка піде з хати, то ґіточки млїют.
Віўцї прийшли с полонинки, а ягньитка скачут,
Прийшла мамка з роботицї, ґіти ўже не плачут.

Ой спи, сину, спи диґино, устань здоровенький,
Аби с тебе леґінь вірс дужий, хорошенький.

Ой спи, сину, хоч годину, та нічку другую,
Та вісицей з головочки журу великую.
Не жури сї, головóчко, жура не поможе,
Ой від жýрй великої голова не може.

Ой я тебе, дитиночко, колишу, колишу,
Ой як-же ми уснеш, уснеш, на Бога кі лишу.

Ой гойдай сї, колисай сї, дитина маленька,
Коби спала, — не плакала, росла здоровенька.

Ой туду, каже, туду, дитинка малая,
Віростóчок би ти добрий, долька щьисливая.

Ой ци ружі, мамко, ружі, доки нема мужі,
Ой цьвíток, ой цьвіток, доки нема ґіток.
Як сї нáйшла, мамко мóя, от перша дитина,
Спало з кіла здоровечко, а з лицьи калина.

Ой я тебе йот колишу, мала дитинóчко,
Та нім тебе вібавити, — бідна головóчко!

Ой я тебе йот колишу, дитинко малая,
Та нім тебе вібавити, головко бідная!

Колисала, — леліяла мамка дитиночку,
Тай так єму заспівала: Люлю, мій синочку.
Ой цить, ди́те малесеньки, мамка тебе ўпіве,
Та ў шоўкові пеленочки ноженьки обіве.

Люлю, люлю, люлю, люлю, дитиночко люба,
Тебе мамка вітесала з зеленого дуба.
Ой з дуба, ци не з дуба, але відаў з клену,
Завязала дитиночка руки без ременю.
Вежи, синку, вежи, синку, доўго не коротко,
Буду с тобоў бідувати кишко, не солотко.

Ой спи, дите, без повите, буду колисати,
Прийде мати з роботиці, буде ўповивати.
Прийде мати з роботиці, з широкого полі,
Та упіве дитиночку, маленьки сокóле.

Ой уставай, Марисéчко, ўставай моя любко,
Плаче твоя дитиночка, иди, приголуб ко.
А най плаче, та най плаче, най ў кулачки трубит,
У дитинки друга мати, най ї приголубит.

Колише сї колисочка, колиска кидрова,
Та у нї сї бай колише потїха від Бога.

Колисóчки, — ворозочки, а лучки из кленю,
Заўезала дитиночка ручки без рименю.
Вежи, синку, вежи синку, доўго не коротко,
Буду с тобоў бідувати тьишко не солотко.

Ой повішу колисочку у попову слиўку,
Буде вітрец колисати маленьку дитинку.

. . . . . .

Буде вітрец повівати, люлю, люлю, синку.

Ой покладу колисочку ў саді на сливочку,
Буде пан Бог колисати мою дитиночку;
Буде пан Бог колисати, анґéли співати,
Дитиночка буде рóсти, а ў колисцї спати.

Стоїт явір над водою, стоїт яворина,
Колише сї ў колисочцї мамина дитина.
Ай коби ту яворину бай помопувати,
Поможи нї, Господочку, дитьи ўколисати.

Колишу кі, колисочко, легонько, легонько,
Абим скоро ўколисала свою дитиноньку.

Колиши сї, колисочко, колиши сї сама,
Най спит дите, спочивае до самого рана.

А гуш мушки від колиски, дите буде спати,
А я буду колисати, дитинї співати.

Колиши сї, колисочко, колиши, небого,
Та залюляй дитиночку, ангелика мого.

А птрус, кота, за ворота, не диви сї ў люлю,
Бо я своєї дитиночки нинї не утулю.

Колисочко кидровая, колиши сї сама,
Аби спала дитиночка, спала — не плакала.

Ой Федо́ре, Федоро́чку, піди по лїсо́чку,
Утни менї яворика та на колисо́чку.
Та ўтни менї яворика, того кудревого,
Буде пан Бог колисати ангіле малого.
Буде Госпоґь колисати, ангели співати,
Буде наша дитиночка у колисцї спати.

Ой повішу колисочку у попову дулю,
Буде вітрец повівати — люлю, синку, люлю.
А дуленька буде цвисти тай буде родити,
А дитинка буде ро́сти тай буде ходити.
А дуленька буде цвисти, буде опадати,
А дитинка буде ити тай буде збирати.

Колисо́чко, — природо́нько, колиско мудро́ва,
Ой спай-же ми, колиши сї, дитинко татко́ва.

Колиши сї, дитиночко, ў новій колисочцї,
Як зелений огірочок на шумилиночцї.

Колисочка ворозочка, колиска з горіха,
Колише сї ў колисочцї татова потїха.

А тпрус, кота, ис колиски, не йди ў люлю спати,
Бо я буду у колисцї дитину люляти.

Урвала сї колисочка тонкая, новая,
Та віпала з колисочки дитинка малая.

Ай спала би дитиночка а ў тій колисочці,
Як зелений огірочок на шумелиночці.

Як дитина стане більша, зачне сидіти вже, — тодї більше з нею попоту і старші діти мусять її чимсь забавляти.

Звичайно »зацїткуют«, як плаче, веселими пісоньками:

Микитиха кісто місит, а Микита ґіти лїчит.
Микатиха пішла ў місто, а Микита виіў кісто.
Микито, чи ти то? Ни я то, мій тато.

Люлю, люлю, старий гулю, дам ти ґрейцирь на цибулю,
А ґрейцарик на питрушку, звари собі добру юшку.

Ой ґідуню, ґідуню, чос загніваў бабуню?
Баба типерь не скаче, але сїла и плаче.

А я пішоў до ґичихі тай стаў за плечима,
А ґичиха менї дала пиріг из очима.

Танцювала бабуня, докіў була молода,
А типерь ўже нї дуду, лишень ходит тай »каху«.

Ой Юрі, каже, Юрі, заріжу ві курі,
Чи печене, чи варене, маслом порьижене.

Ой Юрку, каже, Юрку, не йди ў мандибурку,
Бо там ґіўки пасут бики та здоймут маймурку.

Стоіт Юрі коло мурі тай я блисько него,
Таки, мамко, Юрі красне, пішла бим за него.

Ой Юрі, каже, Юрі, заріжу ти курі,
Та заріжу тобі двое, ти любоньки мое.

А на Петра вода тепла, лиш би її пити,
Але шкода дитиночку мою отлюбити.

А Петруни, — Петрунику, хороша дитино,
Їдеш полим, сивим конем, дивити сї мило.

Ой Андрію, муку сію, нема муки пўшки,
Андрій иде, зазирає під рісні фартушки.

Ой Андрію, — Андрієчку, я колопні сію,
Ой як ні бай не ўснеш, шо я с тобоў ўґію?

Кукуріку мамаріку, ба деж моя Анна?
На полици ў рукавици, якаж біда файна!

Кукуріку мамаріку, пичений салаўку,
Шундирь, мундирь затинайко, ў палці засвистайко.
Кукуріку мамаріку, пичений халаўку,
Шундирь, мундирь, заламундирь Иван затинайко.

Кукуріку на сусіку, родила ні матка,
На полици ў рукавици, яка буду гладка.

Кукуріку пане, де твое восько стане?
У джуриловім млині, сподобало ся мені.

Кукуріку, когутику, лабатий, красивий,
Подиви сі на Иванка, який він плаксивий.

Кукуріку, кудкудак, люди робльит, а ми так,
Люди робльит у ночи, ми з Федором на печи.

Кукуріку, дитино, а деж твоя цицьи,
Ой нема тай нема, лиш прут на г....і.

Ой ликіла ворона́ тай на прьисло сіла,
Ой кра — голодна́м, дитинку бим здзіла.
Ой не дам, та не дам вороні дитини,
Най она голодна́ у лісах загини.

Мене мама породила на Суса, на Суса,
Поклала ні на прицічок, піткрутила вуса.

Когутику гребенатий, не греби петрушку,
Аби була Петруневи у варену юшку.

Мене мама не тисала з зеленого дуба,
Я сі сама уродила дитиночка люба.

Чому ґіти не спите, чому хліба не їсте?
А шос зробиў, татуню, де ес нам ґіў мамуню?
Цис пропиў, цис продаў, цис богачам здарував?

Ой Петрику, — вертеплиху, заверни тильита,
Які ў теби, такі ў мени сиві оченьита.

Ой дуду, ой дуду, дитиньи маленьки,
Ой дуду, ой дуду, сокольи миленьки.

Туруру, туруру, музичéнько грає,
А мала дитинá гуляти не дáє.

Не плач, не плач, дитинóчко, колишу — люляю,
Через тебе, як ніч так день, спокою не маю.

Ґіти мої дрібненькії, де маю вас ґіти?
Покладу вас у коропку, мете шкробокіти.

Ой скрипочка тинди-ринди, а цимбали бам бам,
Ай цит бо-ж ми, дитиночко, та я ти шос дам, дам.

Смішними примівками:

Мицьку-мицъ, мицьку-мицъ,
Ходи, дам ти вараниць:
Вараниці посолені
Тай ше салом помащені.

Иде ґідóк старенький,
Ой на ногу кривенький,
Несе, несе торбину,
На плаксиву дитину.

Цикь, дитинко, не плач,
Кіт принéсе на хвоскі колач.

Тосі, тосі, тосі, пацьита ў горосі,
Нима кому вігнати, хиба би Яўдосі.

А... а... коти два, шарі-бурі обидва,
Один пішоў на миши, другий [дате колише.

Де мати? Пішла прати.
Де циці? Циці на полиці;
Циці на полиці — а прут на г....і.

Вімолотиў чоловік горох,
Застаўлеї горох у міх лісти —
Горох не хоче у міх лісти.
Иґіт, миши, горох їсти,
Горох не хоче у міх лісти.
Иди, кóти, миш ловити:
Миш не хоче горох їсти,
Горох не хоче у міх лісти.
Иди, козо, прут подати, кота бити:
Кіт не хоче миш ловити,
Миш не хоче горох їсти,
Горох не хоче у міх лісти.
Иґіт, воўки, козу їсти:

Коза не хоче прут подати, кота [бити,
Кіт не хоче миш ловити,
Миш не хоче горох їсти,
Горох не хоче у міх лісти.
Иди, стрілче, воўкіў бити:
Воўки не хочут козу їсти і т. д.

Мала біличка по ліщині скаче,
Білї горішки у торбину мече:
Плаксивим ґітим дала по лупинці,
А чічьиним, файним то, шо ў [серединці.

— Піду ў ліс.
— Тай я, тай я!
— Нарубаю пруте.
— Тай я, тай я!
— Знесу пруте.
— Тай я, тай я!

— Віплету комен.
— Тай я, тай я!
— Накладу ватру.
— Тай я, тай я!
— Загашу ватру.
— Тай я, тай я!
— Піду ў ліс.
— Тай я, тай я!
— Нарубаю лозини.
— Тай я, тай я!
— Віплету кіш.
— Тай я, тай я!
— Насиплю води ў кіш.
— Тай я, тай я!
— Кури будут пити.
— Тай я, тай я!
— Тай ти будеш с курми воду пити? А то файно! (І сміють ся з нього).

Гори піцьку. Грій сї, калїчко!
Шо ти, ґіду, робиш?
Коробочку шию.
На шо тобі коробочки?
Попілцю ховаю.
На шо тобі попілцї?
Сучку годувати.
А деж тота сучка?
Доўбенька убила.
А деж тота доўбенька?
Червачки сточили.
А деж тоти червачки?
Кугутик відзьобаў.
А деж тот кугутик?
У Бога за столом,
Попер сї куштуром тай каже:
[Кукуріку!

Буў ґід монька, маў сї з лигонька,
Маў штани дрокинї та драпаў сї по скінї.
Хороша казочка? Казати ше?
(Повторяє кілька разів, аж дитинї знудить ся).
Бўла бабусéґа роду боґатéґа,
Она мала кóзлика свеґа.
Вігнал кóзлика от на гору пасти,
Закрали сї вóўцї кóзлика украсти.
Зігнали кóзлика з гори на долину,
Бабиного кóзлика межи себи ўзели.
Шукали кóзлика, заболїли ноґі,
Та не нáйшли кóзлика, лишень з него роґі.
Один буде рóжок гроші рахувати,
Другий буде рóжок госкі наповати.
А ви, госкі, ішти тай бо ви сї госьтьте,
А за того кóзлика усе Бога просьте.
Най за твого кóзлика тоти Бога просе,
Котрі з него по дубраві по кульбаці носет.
А в кінци іще так »загурьиют«:
В долонї плещуть.
Вкинуть щось твердого в кварту[1]) і дзвонять тим над дитиною.

---

[1]) $^1/_2$ l з бляхи.

Привяжуть над колискою кусень бляхи на шнурочку, дадуть дитині в руку ложку, а вона ударяє об бляху і рада тому.

Рушають пальцями над дитиною.

В бляшане пуделочко насиплять піску і катуляють тим; воно телестить, а дитина сидить тихо.

Беруть дитя на руки і чиколонком ковтають у шибу в вікні.

Дають дитині кусень паперу і вона ним »грає ся«.

Курку зловить і тримаючи біля дитини, ударяє її легонько, приговорюючи: „На, на, на! тютю«. Курка »кірчит«, а дитина сидить тихонько.

Вчать дитину плескати в долоні, приповідаючи: »Тосі, тосі, тосі, ятови за гроші, а мамі за цицю«.

Обіцюють щось (колач, чічу, цицю, цюцю, дзіню).

Страшать: »Цить, бо пан (Жид) вóзьме у торбу«. Цить, цить, бо дика баба прийде ис серпом и вóзьме«. »Ґава прийде и здзіст«. »Ади кусь-кусь иде«. і т. и.

Зловлять кота і з ним заводять усякої.

Показують дитині огонь у печи, щось *блискуче, то-що.*

Отже старші діти[1]) — звичайно дівчата — бавлять маленьке цілий день[2]), носять на руках, колишуть, а навіть кормлять його молоком[3]), відлаючи сим родичам своїм прислугу.

Родичі також часом беруть маленьке дитя на руки, говорять до нього, забавляють, приспівуючи йому весело.

Маленьких дітий називають:

Віцьині — Васьиль = Василь; Анко — Івасько = Іван; Ноня — Ленка = Олена; Мінька — Марійка = Марія; Настунька, Явдонька, Михась; то знов пестливо звуть їх: голубчик, воробчик, пташка, соколик (соколóнько), ляля.

Діточі слова.

Леле — гобдя — лизьи = ложка; вуль — ди — нда — ньо — дьодя — диці — дицька = вода; окá — ньоні — моні — нько — монька = молоко; гáбдюдю = лобода; папа = хліб; фу-фу — пея — хама = муха; му — маньоньи́ — бинь — биньи — льова = корова; бе — бека = вівця; ме — ціцьи́ні — дзіньи = коза; ся — гопа — ку́лі — кулька — кулеша; ньоньо =

[1]) Нераз і дволітне вже колише молодше від себе. [2]) Буває, що мале дівча і в ночи мусить колисати; привяже шнурок до колиски і до своєї руки (аби в ночи не шукати) і коли дитя плаче, — колише. [3]) При помочи »купованої цьицьки« (ґумова).

міс; тріда = дід; а... а... — люлї = колиска; гайцю = на двір; цюцї = тета; аньи = Анна; айло = Михайло; доцьи = дошка; фу́ньи — дзьоньи — дусїньи́ = свиня; дзїню — дзїнь = гроші; нана — мам = мама; цюцю = цукор; зьузю — дюдьо = зимно; гам — гаму = їсти; вова — гова — гаў = пес (або щось страшного); ляльи = дитина (друга); цьом = цїлувати, няў — ваў — мицъ — кіцъ = кіт; кольсь — колїсь = корж; цїня = сїрник; гайсь — піцъ — чіча = огень; да = дай.

Всї тїшать ся дуже, коли дитина пічне лазити (»сувати ся«). І коли дитинї вдасть ся у перве перелїзти хатний поріг та вийти на древітню[1]): »ме́чуть за ним — як хлопец — сокиру, пилу, долото, свердел, гет усяку сарсаму[2]) майстерську и косу таки ме́чут — аби знав усьо тото робити, як буде май ве́ликий; а за ґіўчьитим ме́че сї — веретено, глу, гаршіў[3]), серп, аби тоту бабську роботу добри знала«.

Маленької дитини карати не можна хоч би вона і провинила ся, але лишень доти, — »як дай ис перед него ґрейцирь и ватру, а оно бе́ре ватру; як бе́ре ґрейцирь — то мож бити, не шкодит«.

Дїтий карають частїйше звичайно там, де їх є більше: »То, як би не грозиў, то шоби ис того бу́ло?«

У когож лиш одно, то »шьинуют«[4]) єго дуже, люблять, красно вбирають і на все позволяють. Про таке кажуть другі (чужі): »То — ко́хане, не грожéне, вітцїўськи, пещене«.

Дїти дають одно одному прізвиска[5]), як приміром:

1. Хлопцям: »хре́ник, пихайлїш, ра́бін, безу́м, цихми́стирь, перінди́к, корга́н, шпи́ричко, заяц, ло́йлик, рускорі́г, цимба́лоў, меконький, пімен, ди́чка, циганьик, цапо́к, бойко, хащук, Жидик, стрілец, виперь, дикий«.

2. Дївчатам: »телїґа, батраша́е, переўе́за, образ ґмінцький, Мортко плаксивий, цїцьканова Анна, мощьинка, вольованьи«.

Дїдів-прошаків дразнять, кличучи за ними прізвисками, яких вони не люблять:

»Обе́рко, ґо́мбичка, шумильи́к, хаўко́, березди́к, йо́нцьо«.

До 4—5 року житя ходять дїти без одежі[6]) і то лїтом та в зими. Вони до сього привикають з малку, а бачучи часто й старшину »го-

---

[1]) Обійсте, подвіре. [2]) Знаряди. [3]) Рискаль купований. [4]) Пестять, не бють. [5]) Вистарчить часом вимовити зле яке слово, або, щоб другі завважали яку уломність, вистарчить, щоб друге прозвало як — а вже є прозвиско, котре остане при нім й ціле житя. [6]) Давно всюди так було. Тепер однак богато вже господарів приберае дїтвору (від $1^1/_2$ — 2 лїт) в сорочечки. Але у бідаків бачить ся нераз навіть старших дї-

ду«[1]) — не відчувають соромливости, як прим. запримітити можна се у дітий »на долах«.

Обув[2]) і одіж дістають аж старші діти (5—6 р.), коли мусять ходити за вівцями і козами.

Літом пасуть діти[3]) на громадській толоці корови[4]) і дробета[5]), — а зимою »сидьи на даваню« коло стéжьирів[6]). Себ то, рано виганяють вівці і кози з хлівів та женуть їх до оборога зі сіном; тут годують їх (тричи на день) сіном, а поза тим пильнують, щоби кози не вскакували в стежір до сіна, щоб вівці не втікали домів до ягнят, то знов, коли вродить ся ягнятко, щоб воно не замерзло[7]).

Вівці і кози гризуть цілий час гачуґи[8]), а діти, наклавши ватру, гріють ся біля неї. Колиж сонце піднесеть ся висше і на світі стане теплійше, починають і діти рухати ся.

Вони »їзґьит« — себ то спускають ся на малих санках, або на кусних дошки зі стрімких берегів укритих снігом у долину; або ще, хлопці всівши на міцного кола, як на коня і тримаючи передний його конець у руках, зіздять так — оперті на ногах і (з заду) на колі — в діл.

То знов заложать дошку на ворину і »гойдають« ся, усівши одно на сім, инше на тім кінци дошки.

Літом же, зійшовши ся разом — печуть паски і хліби[9]), копають грядки і садять ярину[10]), косять траву[11]), рубають дерево[12]), загороди будують[13]), воду гатять у потічках, справляють весіля, похорони, хрестини — а при тім увсім дуже вірно наслідують старших.

тий неодітими (прим. у Марка Мельника, Івана Мельника, Андрія Калинюка і і.).

»Одно, шо біда, нима вітки убирати, а по друге — то ґітвах росте, віростае из оґіне — то шкода на то старати«.

То такому ґітвахови, шо мож сі ним уже послужити, то варт и шос справити, а з такого малого то нема хóсна жадного, то ґля него шкода одежі«.

[1]) Тут більша частина людий йдучи спати, здоймае одіж цілком і так спить. Одні кажуть, що так привикли, а инші пояснюють, що так гид (блохи, блощиці) не докучае. [2]) Постоли для них приладжують із невиправленої шкіри погибших коров, телят. [3]) Часом малі діти і дров лагодять. [4]) Що не пішли в полонини. [5]) Ягнята і козята; їх не дають у полонину. [6]) Оборіг зі сіном, огороджений воринами. [7]) Як вродит ся, несуть у хату. [8]) Смереки, врубані і розкинені кругом стежіря, служать за поживу худобі. [9]) З глини. [10]) Камінці втикають у землю. [11]) Буком збивають траву, або рвуть руками. [12]) Одні буцім то рубають, а другі ладять їсти: нарвуть кваску і понакладають на плитки (миски). [13]) З патичків, а назбиравши оріхів, кладуть там — се вівці.

II. Житє на віру.

Буває, що »хлоп[1]) пристане ид челеди[2]) и жиют ни вінчені«. Таких випадків дуже богато:

»Як вішоў цесь духоўний (1904 р.), то извінчели сімнацікь пар такі так за дурно, аби так ни сиґіли — ни дивуйте — на віру«.

Нині (1908 р.) в однім присілку, Зелениця, живе аж девять пар, яким вінчати ся і не в гадці.

»Як ґіўка — ни дивуйте — звиде сі[3]) тай вітак пристане ид ні такі той, шо из ним собі починала, або ікис другий пристане тай сиґет. Або є, шо пристане ит удовици лиґінь, або старий тай старают копиліў[4]) — ни дивуйте — тай так«.

»Оцес О. нагнаў жінку вінчену тай сидит из другоў и ґіти є«.

В 1904 р. будовано лісову зелізничку і в той час налізло в громаду чимало Німців і »Барабіў (Мазурів)«, і богато з них поприставало до Гуцулок[5]); чи одна небаром померла записуючи майно на Барабу, який оженив ся відтак із Німкою або Барабкою[6]).

Питай за причинами такого (нешлюбного) пожитя, то мовляв;

»Ади, бідно си ґіє, а то би старати духоўному петнацет левіў (від дисетки танче ни буде такі вінчети); тай зараз треба весіле робити — такі кошт ве́ликий«.

В кінци згадати треба, що лучають ся випадки, де тесть має полові зносини з невісткою так, що приходить часом через те до сварки між подружем, то знов між ріднею невістки і ріднею мужа.

Буває, що тесть »де́ржит сї нивістки« тайно перед сином (а її мужом), то знов не крие ся з сим цілком, як що син »плохий«:

»Старий носит ї горіўки, тютюн, булки тай она до него иде«...

III. Рекруччина в народних оповіданях.

»Даўно ловили лиґініў до воська — ло́вінка була́. Віт маў достаўлети рикрукіў и кого віт заступиў, то ни даў, а кого хокіў, то даў«.

»Уперет брали до воська силоміць — ловили тай брали. Тай зноў доўго служили; ни один як пішоў, то уже нираз сідий війде, старий уже. Приказуют, шо один туй чоловік, узели тай буў дваціік и три рокі, а потому вішоў та побуў шос пару рік у дома, а так, як покликали зноў, та пішоў, та вібуў ше пекь рокіў. То приказуют, шо

---

[1]) Мущина. [2]) Жінка. [3]) Має нешлюбну дитину. [4]) Так називають нешлюбні діти. [5]) Є, що жиють із ними й доси. [6]) Німці і Бараби заняли цілий присілок Рафайлову, а підпомагані камеральними функціонарями, збудували навіть костел.

за тих пень рокіў більше перейшоў сьвіта, як за тих двацік и три: война якас була вéлика дужи. Тай потому як вішоў, то уже буў так, ни жениў сі уже«. *(Іван Онуфрак Ів. 1908 р.).*

Тяжкі, воєнні часи під конець XVIII і початок XIX століття, довготревала служба, нелюдські кари — то що, відстрашували людий від військової служби так, що неодин покидав усе і втікав у гори, де — або »полюваў«, або приставав до опришків.

Але опришківство виродило ся було вже на звичайне розбійництво; опришки — що колись виступали в обороні покривдженого селянства — нападають тепер і пана і селянина, отже нарід відносить ся до них без тої симпатії, як було за часів Довбуша; тому то і »дизинтири[1])« рідко коли жиють опришками, вони волять »полювати«.

До нині є ще сліди, де укривали ся молодці, що не хотіли віддати себе до війська; і так прим. у присілку »Бріцька« є лаз, що називаеть ся »Полювачка«; там, по народнім переказам, жили втікачі. Серед просторого поля копали глубокі ями »так, шо як заліз — то лиш голову було витко« і з сих печер гляділи, чи не йде »погоня«; наколиж побачили когось підозрілого, тоді втікали в противну сторону до ліса. Ями такі звано »полювачками«.

1. »Мій вуйко дизиртириў 3 роки та ни могли имити, бо дужий буў, шо ни бояў сі и ґміни[2]). Але трафило сі раз, шо — нибощик — заснуў у ті полювачці и погоньи имила. Як имили тай віддали до воська и вібуў 12 рокіў. А вітак, як вішоў, то слабий буў дужи — ноги попухли так, як колоди; и умер вітак.

Але то буў лиґінь — Боже!« *(Павло Курчук 1908 р.).*

2. »Буў один лиґінь, Ґула називаў сі, тай він полюваў туй у Бріцькі. То даўно — приказуют старі люди — були такі лоўчі, гей типер тоти скарбові стражники и они ловили лиґініў и віддавали до воська. А лиґіні ховали сі у лісах, у поли ис перед тих лоўчих; они були у ґазґіў, усечину робили, али як зачули, шо тоти идут — тоти лоўчі — то кікали. И тот Ґула — нибощик — такі перебуваў помежи люди. Али раз туй у ґіда була бизрога — ни дивуйте — до різані, а тот Ґула знаў добри різати, дужи різник буў добрий. Тай запросили его ґідо — нибощик — на чьис, аби поміг тото зарізати. Дали му ніж, загнали безрогу до хліва тай він лиш тото заколоў — аж туй лоўчі... Наґійшли, застали у дверьих, хоки ловити. Але тот як диржьиў ніж у руці, так такі справиў їм на зустрікь... Тоти зострахи, аби їх ни поколоў — роскóчили сі, — а він ше и ногоў попер сі у одного, так вішоў...

---

[1]) Військові втікачі. [2]) Цілої громади людий.

Тоти, як сї опамйитали — галоў за ним стрілети, але лиш один шріт прийшоў єму отуй (показує) у ногу; він тот шріт вітак вібраў и віходиў сї.

Тай так полюваў деўєкь рокіў, шо ни могли го зловити. Али раз — туй на Ніздревині[1]) стояли копиці сїна — и він сиґіў між тими копиціми и здрімаў сї тай уснуў. Тай наґійшли на то лоўчі и до́дивили сї єго, шо він спит тай один потихи, потихи и зайшоў и ножем помалу розрізаў єму — не дивуйте — очкур від порток. Али той исхопит сї кікати — а то — не дивуйте — портки иссунули сї на ноги тай він упаў на землю... И тогди єго зловили, звєзали и завезли до Станїслава. Али він уже ни буў у воську, бо уже роки перестаріў, лиш тілко привели го и 30 жоўньиріў стало так у два ґлїди и єго карали: він ишоў голий, а кождий жоўнїрь по три рази го упік[2]) буком из усеї моци... Тай як він тоту кару перебуў, то прийшоў ит хакі и ожениў сї — али за кілка рокіў помер: ни було уже здороўлї. А то такі, кажут, сила! лиґінь буў«.

(*Петро Попович Он. 1908 р.*).

»Одно поле у нас називає сї Хрест. То дес даўно — ґідо, нибощик, росказували — зайшли були жоўньири и один жоўньирь вішоў, там є така подина, та застрілиў сї там; мучили го за якус кару тай му було дужи гірко и сї застрілиў. Тай єго там вітак поховали и поставили єму хрест — тай то и до нинї називає сї то поле »Хрест«.

(*Михайло Попович Он. 1908 р.*).

Дехто знов старав ся зробити з себе калїку і так звільнити ся від війська:

»Нибощікови Юрчіковому посєг другий глоў тай віпустиў око; посєг у чоловічок и око исплило... Тай потому ни ўзели го. То твердий хлоп буў — каменний«...

»Шісдисет и шустого року, як нас брали, то двох зробили собі — ни до вас кажучи — кила[3]). Пробиў мошна тай заклаў у то стебло и надуў, шо стало гей тот сешник[4]) — ни дивуйте — шо у маржини, и то теплим воском завощиў и так прийшоў. Стає під міру, а то так гей — ни дивуйте — у корови миринґи...

— А тобі що? ка́жи риґіменцгерц.

— Ой, кажи, я разний.

А тот єго за мошна тай потис — а то попри воску пара лиш вішипіла, а мошна стали як були... Тай ка́жи риґіменцгирц: Кут![5])

---

[1]) Назва поля. [2]) Вдарив. [3]) Руптура. [4]) Мочовий міхур. [5]) Gut = добрий.

И того узьили до стрижарні, обстрйгли тай — галоў! до маршу. Так и з другим«.

»А мій брат вікрутиў сї. Узьиў ясенової спудзи[1]) мокрої и привиў на нозї и на руцї тай пішоў перед комісію.

— Шо тобі?

— Ой гостец; роблю на сплавачцї[2]), том ґістаў гостец.

Тай пустили... Ясенову кору як спали и привий мокру до кіла, то поробит рани«. *(Оповів Павло Курчук 1908 р.).*

»Оден туй маў сина — а моцний буў, грубий. Прийшоў чьис ставати до бранки тай зажуриў сї син и зажуриў сї тато. Каже раз отец: Я би тебе, синку, порадиў — але не знаю, ци схоч тото зробити?

— Ой чому?... лиш пораґьте.

— Ну, як так, то лїз у смиреку високо и скачи віттіў.

Тот послухаў. Пішоў и скочиў тай прірваў сї[3])...

Він ше́ жие; его не відобрали, але уже калїка до смерти«.

(Йосиф Осташук П. 1909 р.).

»Я такі маў служити. Тато, нибощик, старшого брата вірихмилювали, що нїби піде молодший... Ага! чикай, гадаю, будети нї виґіти. Тай так, шо я ни один день перегадаў у свеї голові, як би тото зробити — а то така річ, шо нї порадити сї кого, нї спитати, доскь — тихо, тай уже.

Але віўчьириў я у тата тай лиш раз заўзьити сї минї, аби тото зрихтувати; гадаю рубати палец. Але як? То ни штука говорити ротом, але самому собі рубати палец, то штука; то треба твердого дужи на то. Гадаю собі, аби так рубати коби и не відкити тай аби палец низдалий буў. Доўго я над тим думаў, як би — не як, а далї узеў дошку доўгу, тай при однім кінци зарубаў сокиру, аби вістрьи вішло на другий бік, але так мірію, диўлю сї, аби палец ни пішоў гет. Вітак спер я дошку одним кінцем на одну ворину, а другий конец на другу ворину, бо то сї робило коло колиби, и під сокиру поклаў оцей палец (показуе троха на бік скривлений палюх) так, аби тот кінчик вістрі, шо видко из дошки, прийшло на сам чиколонок; у другі руцї держу сокиру (другу) тай — шо наважу сї ударити (а то би обухом ў обух), якос здрігне сї серце у минї; бою сї, уважьиете, — або не згоджу, або залехко ударю, або за дуже ударю, ни мож знати; так три рази я — шо залагоджу сї ўдарити тай здрігну сї... Але далї гадаю най буде, як буди — Господи прости! — тай грим! тай завиў у платок и готово.

---

[1]) Попіл. [2]) Давно сплавляли дерево рікою. [3]) Дістав руптуру.

Але як завиў? То як би так такі завиў той зросло би сї право и однако палиц добрий... Але я як уже урубаў тай заверну палец отак (показуе — на бік), скручу и так завиў, шо ни спраўцюе сї хоць би шо. Так носиў я тот палец завитий 2 ниґіли и то зросло сї.

Через тот палец мене вітак ни відобрали. А так у робоні то мині то ни шкодит«. (. . . *1908 р.*).

Тепер таке вже рідко трафляеть ся[1]). Дехто іде ще до ворожбитів, »аби не відобрали до жомньирь«, дехто морить ся голодом, »аби иссох, аби го пустили супровітом«, а богато е вже таких, що послїдного року перед бранкою шанують себе, наймають ся до овець і там »вікохуют собі силу коло молока и будзіў«.

Відобраний леґінь — се »рикрут«. Він постарае собі скринку і заховуе до неї всячину, яка придасть ся йому при війську.

Коли прийде день, що треба їхати, збираеть ся лиґінь і іде до »родичіў«, до сусїд »віддзінковувати сї«; каже: »Но, я уже иду, можем сї у чимос завиниў, то проскіт мині«. — Кажуть: »Бог кі простит! Най ти Бог помагае тото відбувати здорово«.

Тимчасом до дому посходять ся лиґіні (що не ідуть), гостять ся, розраджують »рекрута«, а відтак прощають ся з ним і він сїдае на віз і їде; лиґіні підпровадять його з кільометер та вертають ся домів.

IV. Як гуцули правують ся.

В Зеленици нема й одного »ґазди«, котрогоб нога не була ще в суді. Туди »иде він на право« з ц. к. камерою або »родичьими« о ґрунт; там карають його за ріжні лїсові провини; туди »идут на тирмін« із Жидами-лихварями, що їх »заўдают у суд за доўг; туди »кличут ґіти до спаткіў по татові ґолові[2])«.

Суд »вісилае« людям »тирміна« (»форлядунки« або »візване«), котрі приносить до села »озний« (»возний«), або роздае біля церкви »поліціян«.

Одержавши »тирмін« — »идут почитати до школи«, де »пан« (кажуть також: пан-учикіль, научикіль, пан-ученик, пан-сикретарь) читае[3]) его, — »тулкуе« (пояснюе), на котрий день і годину мають ставити ся в суді.

В суді »судит« (»робит право«) людий »пан-сендзі«[4]) (»сендзій«) або »пан-раца«[5]). Вони »почитуют«[6]) (»філїзуют«) і »по-

---

) Знаю чотирьох, що мають відрубані пальцї на руцї (по одному або по два). [2]) По татовій смерти. [3]) Пересїчно 5 денно. [4]) Судія. [5]) Радник. [6]) Кличуть.

кликáют до права«, — »**кигнут сьвітки на протокýла«**, — »**привоґит до присьиги**« і »**присуджуют кару**«.

»Сендзї и раци (судóві пани) їдут »**також**« на комісїю и на провізорію«.

Проти оречень суду низшої інстанції вносять (»**подают**«) »**рекрýса**« до висших, наймаючи до того »**адóката**« (»гадуката«); сей »**вібирае зі суду áхта**[1]) (яхта)« та »**пише рекрус**«.

Адвокатови »**дают на штйнплї**«, а він »**прибивае їх на папірі**«.

Коли вже одна сторона »**виграе**«, а друга »**програе право**«, тодї дістають вони зі суду »**віркьи**«[2]) і програвша сторона мусить »**платити кошта**«.

Як віритель »не залагоджений и не хоче ждати (чикати, вігодити)«, тодї суд »**вісилае**« до довжника »**здикýтника** (здикуцїйника)«, котрий »**записуе якус фáнту**«, — сїно, худобу, хату або ґрунт. По якімось часї »**вийдут** (віходит) **чихмйстирь** (цихмйстирь)« з Жидами »**лїзітáнтами**« і продае записане на »**лїцітацїї** (лїзітації)« »**за пускь-дурно**«.

Найчастїйше стають перед суд »**за доýг**«. Крім місцевих Жидів, котрі »**здоýжуют нарід**« даючи їм »**набірь**[3]) **на борг**« втягають їх у свої сїти надвірнянські Жиди-лихварі, позичаючи їм гроший, або даючи худобу і конї »**на виксиль**«.

Люди, не розуміючи векслевого права, не платять довгів на час, та через се попадають часто в нещасте.

Довги обіцюють заплатити звичайно на час якогось більшого ярмарку (»віддам на Юрі, на Покрови«); колиж на той час не мають потрібного гроша, дають Жидови щось (вівцю, козу, теля) »**за вігóду**«.

Тому, що люди темні, не письменні — то часто лучае ся, що їх Жиди »**зараховуют**« так, що платять нераз подвійно.

Лихварі ссуть свою жертву довго — нераз кілька лїт — аж у кінцї лїцитують, руйнуючи їх »**до краю**«.

Зеленцї здовжені страшно так, що се (по при сіфілїс) може бути головною причиною їхнього упадку.

Ц. к. камера, не маючи усталених границь від селянських земель, що року виточуе їм судові процеси за »**нарýшене права посїданя**«; а властиво »**она сама нарушуе**« селян в їхнім »**ис прежли**« посїданю. Люди уживають богато землї так, як і давно

---

[1]) Акти. [2]) Вироки — присуди. [3]) Віктуали, сукно, шкіру на постоли.

уживали їхні »ґіди-праґіди« не знаючи навіть, що вона »стоїт у мапах« на камері.

Довгі літа не боронив їм ніхто пасти худобу, рубати дерево, аж нараз — являе ся камеральний »áнжінірь« зі »струментом«[1]) і ланцами, шукае »пýнтіў«, — »даўних кіпціў« і »палкýе«, куди мае іти камеральна границя. Аж тоді довідують ся, що ся або та часть землї не їх, але »камералська«, перечать ся з інжінерами, »викидают палки«,—»вімітуют кіпції«, щоб камера не »ўзела в уживáне«.

Колиж палки перестоять 14 днів і аж тоді люди їх викинуть, чи пустять свою худобу на »відобрану парцелію« — ц. к. скарб віддае справу до суду, виїздить »комісія« і починаеть ся процес, котрий тягнеть ся роками, пожираючи великі суми селянського гроша і деморалізуе їх страшно. Селянин, що »стане до права«, наймае собі адвокатів, котрі »обіцюючи виграти право« тягнуть із него остатний сотик; він волочить ся по містах на »терміна«, марнуе гріш, час і здоровля та розпиває ся повертаючи що корчма то »попасáти«, то »порадити сї людий«.

Майже кождий — »як стане до права« — шукае »ради«, де може. Удае ся між іншим до Жидів, а сї, намовляючи до витреваня в процесї, дають грошеві позички, інтабулюючись рівночасно на хлопський ґрунт, котрий частенько забирають собі в дорозї ліцитації.

А кілько то часу і гроша йде до калиток усяких близших і дальших ворожбитів і ворожок?

»Господи — нї пю, нї куру, нї скриўдиўем нікого на своїм віку, ни знаю, за шо на нї така кара. Усьудим ходиў, де хто радиў — ни помагае... Але шем ишоў у Дильитин до якоїс[2]), шо ми порадиў нибощик Феґір; буду уже виґіў, ци праўду казала.

Чую, шо нибощик розболіў сї дужи — гадаю, ану ко и я піду до него подивити сї. Прийшоў я, а він, так сї — нибощик — укішиў, каже: Фалá бу, шос приходиў, бо я уже хто знае, ци ґіжду из цего війти... Тай так, шо у балачцї зійшло сї на тот процес. Каже минї нибощик: Ти коби ше ишоў у Дилетин; тота би ти исказала, на чім стоїш.

— А деж би то?

— Ей, каже, ни пилно ти и питати, сам трафиш. Будеш, каже, ити дорогоў аж ит церквй, а від церквй дóдивиш сї ис перед хати ґрушки — туди тобі

Тай я, грішний, пішоў.

---

[1]) Інжінірський інструмент нівеляцийний. [2]) Знахорки.

Прийшоў я: Слава й Су!

— Богу сьтому слава! А шо-ж би?

— Ой, кажу, просиў бим божої ласки и вашої, абисте ні шос порадили.

Каже: Пади на коліна, моли сї Богу.

Упаў я на коліна, молю сї Богу, а она — ирщена — узьила книшку, саўтирю, поклала мині на голоў и каже: Допирай!

Допер я сам тоту книшку; читае... Читае, читае, а далї каже: Маўис другу жінку и та ти умерла, а є у теби друга слаба у хакі, ни вінчьина.

Кажу: Та я гадаў сї вінчьити.

— Стоїт и вінчьинї, але она до 3 місіціў умре. Ти стоїш у праві ис скарбом, пани сї дуже на теби насїли; каже: Много кі то буде коштувати, але потому найдеш такого пана, шо кі порадит и виграеш...

Тай, видите, тай такі цирез чьис умерла; ше кобим виґіў, ци у кім другім исказала ми праўду«. (*О. Шп.*).

Нарід стратив довіре до судів цїлковито: »И цїсарські суда фалчиві па́лом; нинї суд кигне за панами и за Жидовоў, а хлопа коби такі утопити. Пани повіробели собі фалчиві мапи и скрадают хлопскі ґрунта, аби хлоп ни маў ніц зимлї и під посвіл«.

Всї думають, що цїсар »не знае за люцку криўду« і колиб знав, »шо туй ґіют ис хлопом«, то певно постояв би в їхній обороні.

Дехто їздив навіть до Відня — »до майяснїщого манарха« на скаргу, але що — »коли пани ни допускают хлопа, бо ни хоки, аби пан цїсар узнаў, як они у краю ґаздуют, як на хлопови їдут«.

Один ґазда[1]) з присїлка Максимець так оповів про свою поїздку до Відня:

»Туй у Надвірнї буў якис Жид, шо его брат рідний буў у царьи майстаршим мінїстром; казаў, шо він у царьи права рука.

Тай як скарб зачьиў у мене забирати ту полонину, и я прийшоў до него. А він каже: Ти диви сї, кобис ми устараў дві сотки, то

---

[1]) Як приїхав до мене »по раду«, привіз цїлу торбу коверт та завиток, в яких приходять урядові письма, а добуваючи їх, говорив: »Я маў того папірі цалу фіру (много) ружного, алем запросиў одного Жида тай він перебраў: котре зда́ле, то о́ди (в торбі), а котре пусте, том верг у піч«. Коли я став ему пояснювати, що він здаеть ся якраз »ахта« спалив, а се, що мае, то завитки, в яких приходили до него »пи́сьма«—глянув на мене недовірчиво і не вважаючи на дальші поясненя, сховав непотрібне знов у торбу.

я би тобі віробиў письмо до майяснїщого манарха, то бис вігра́у право. — Гадаю, най буде. Вістараў я гроші, иду. Написаў він письмéчко, запичьитаў и каже: Їґь до манарха. — Тай я зібраў сї и приїхаў до Відні. Прийшоў я ис перед бурґу, там де пан-цїсарь мешка́є и стою; ни знаю, як доступити... Але додивит сї мене бурґшандарь и приступиў сї ид минї тай шос туди зашварскокіў — Бог его сьвитий знає, шо він туди казаў. Але я нїц, лиш подаў чимокóрій тото письмéчко... А він глипне сї на то, тай такі у той мах исцвиў, як огень стаў у цьвіту[1]), тай крикнуў: То, каже, тобі Жід рóбіл...; тай махнуў рукоў, аби я ишоў гет. Я кажу: Прошу Бога сьвитого... Ага, тот як звертит сї онтуди, як зашварскотит, гадаю — кікати би гет...

Тай приїхаў я у Надвірну, піду до того Жида — ого! Чую, шо тот обібраў многих тай укік до Гамерики«.

Ідучи до суду »на право« відмовляють таку молитву:

»Ой иду я, йду дорогоў битоў, иду камйиноў.
Ой прийшоў я до камйиного двора,
У камйинім дворі камйиний скіл стоїт,
За камйиним столом камйиний пан сидит.
И перед него стоїт Христово кіло и кроў:
Як він ни може Христово кіло у рот брати,
Христової кирве сї напити,
Так аби ци міг на нас — ирщених — очи завертати,
Зуби скриготати.
Аби так ни міг нас карати — хиба добрим, а лихим нї«.

(Катерина Осташук).

Інші знов молять ся так:

»Иду я до пана, а ў пана камйина брама,
А за тоў брамоў камйиний двір,
А ў кім дворі камйиний скіл;
За тим столом камйиний пан и камйине му серце:
Як ни мож ис того камйиного серцї кирве пустити,
Так ни може менї нїхто нїчого зле зробити,
Минї ирщеному, пороженому рабови (імя) хиба добре зробити,
а лихи нї. Амінь. *(Павло Курчук).*

Ідучи до суду беруть врештї зі собою прутик, котрим роздїлено дві гадини, »як трут сї«.

Вірять також, що: »у палицю аби запустиў жьило ис гада и ту палицю держьити би під пахоў у суґі — то хрискинин буде грізний, шо буде сї за своїм твердо упоминати«.

---

[1]) Почервонів.

»Шнур из повісилника добрий до права«.

Тепер наведу два приміри таких процесів; у першім оповіданю видно, між иншим, причини до судового процесу між »родичами«, а в другім процес із ц. к. камерою.

1. »Я не прийшоў на спадковерци[1]), тілко я прийшоў на стариню — на тата и на маму.

И тато ґілиў ґрунт на чотири пайки — три рази при сьвітках відповідали. Перші сьвітки були у той час, як були заручини, як сватьба була — то буў Гриць Мелник, Дмитра син, и Онофрьо Гапек, Макія син, — многи́ були люди, але доськ буде тих двох. По другім разі они штаўт[2]) по тих заручинах відповіли мені, же сї не приймают мене. Але потім бояли сї, шо я їх буду позивати за тот кошт, шо я робиў заручини и — тато скликаў сам сьвітки и свої доньки: скликаў сьвітки, тож также більше на то нема лиш Олена Мелник, Якова жонка, и Гриць Мелник, Дмитріў син. Они тогди у тот час доньки скликали, шо они казали, шо будут уривати ис того ґрунту, шо тато на себи лишиў. Они то до мени переказували, але я тому не ишоў, бо я хокіў, аби тато зробили мені контрат. Типерь тато зачьили на то казати: Контрат на то робити не буду, бо типерь пізний чьис студений, осінь, тілко я скликаю свої доньки и сьвітки на то, де я їм обіцьиў, тай коли (Татови були дві боли: и разни́й буў — маў молоґі яйцї, урваний буў, як то сї називае, килавий — а по другім разї, маў задуху). Оже тато зачьиў їх питати: Деж я вам обіцьиў ґрунт, тай коли? Шо я вам даў, там даў, а шом лишиў, том лишиў на тоту калїцма́ню (шо ніби за мноў, на мою жінку) и ґля себи, абим маў ис бабоў. Тож я ґілю ґрунт на 4 пайки: три пайки на три доньки, а четверту лишьию на того, хто мене додержит ис бабоў и по меї голові погребе — тому я лишу тоту пайку; а зрештоў та пайка належит тому, шо бере тоту дитину, шо она (моя жінка) собі найшла ше при татови и при мамі.

А покім тоти доньки старші изнимали отак (показуе) руки до гори и казали: Ми сї отрецаемо того ґрунту, ми сї приймаемо того, шо ви нам дали — а решту дайте собі панови, хлопови або Жидови, то нам до того засї, бо ми не годни вас отримувати, и не годнисмо до того ґрунту доступити.

И тогди тато пішли и показали межу: там он той камінь.., там той камінь..., там той камінь..., а там поклали тичку — и так при сьвітках показали цалу межу.

---

[1]) Пол. spadkobierca. [2]) Немов.

Тато ґілиў свій ґрунт на 2 пáйки (ніби ґрунт від свого тата и мамин ґрунт такі на 2 пáйки (ніби ґрунт від маминого тата). Ис того ґрунту, ис свеї пайки, лишиў тато половину ґрунту на себе и маминої пайки лишиў собі половину; а половину ис маминої пайки даў Марії Кузюк, а по татови Мелник, а ис свеї пайки другу половину даў Настуни Мелник.

Як они так поґілили, на то я пристаў и робиў весільи и прийшоў тамка.

Вітак они, як я вішоў и перебуў там рік на ті пайці, при татови и при мамі, тогди они переказуют, шо такі сї будут брати до того ґрунту. И я зачеў миндувати: Тату, так и так, Маріка кáжи, шо сї буде брати и так Настунї кáжи, шо сї буде брати до того ґрунту.

А тато кажут: Ни бій сї, Юри, докіў я жию, то они сї не сьміют брати.

Оже, як тато заслаб, каже: Треба менї ксьондза и заклич собі люди. Пішоў я, спровадиў ксьондза и закликаў сьвідки, аби тато потвердиў при ксьондзови и при тих людих.

Они сї зійшли, а тато їм так казаў: Шо я вам тогди даў, том даў, а рештам, шом лишиў, то ґля себи и ґля баби и ґля тої каліцманї (шо ніби за мноў), а по мéї голові, то лишьию на онту дитину, шо она собі найшла при нас. (Бо ўласне я не міг заступити четверо сам за таку саму пайку, як и они мали: жінку самодругу и двое старшини, прим. оповідача).

Оже тато тогди то зрікаў — як сповідаў сї и браў причастие — и то зрікаў и покім у три тижнї помер. Та ў зимі тато померли, а літї вітак Настунї тот кавалок такі урвала, шо сї на него наперла. А ўласни без того кавалка більше я не маю, лишень третий пай. И Маріка напирала сї до того від того часу, як тато померли, аж до теперь, куждого року, але я усего чáсу борониў и так уживаў я 14 рокіў. Але сего року она заставила зьикі свої: Ивана Синитовичі и Петра Поповичі, шо забрали її доньки, заставила їх скосити менї траву. Не косилиж они так, аби шос сїна укосити, бо то не є ґрунт гладкий, але камінистий; то би косити поволи, аби сї наукосити гет такі. Як то сї косит пісткá, то два косарі косет на кім кавалку, а як сї косит по пістку, то треба уже класти три косарі. Але на той збиток они к сили лишень до полуднї цáлий кавалок, та то так станóвит, як би лиш один день косиў. Цирез то они так косили, аби узели уживáне— и аби збиток зробити наґімноў.

Ше то забуў я, шо докіў тато и мама жили, то они мали такі плота́ — границї, покіў тато їм відґілили, але по мамині голові[1]) они пустошили тоті плота гет и позакигали ит свéї хакі тай пасли на вéснї 4—5 тижніў по часóви (по Юрю) церез 8 рокіў на ўсїм, и на їм, шо мали вакь урвати и на кїм, що мали лишити на мою жінку на дитину; то на вéснї.

Покім у лїкі від Богородицї зачинали так само пасти, а чьисом до Богородицї ше пасут на моїм ґрункі и, шо я кричу, аби они ішли вигнати свою худобу, а они мене ше публїчне нападают, кажут, аби я собі відгородиў свій ґрунт ис перед їх худоби.

Жьиль менї сї на то изробит, що они менї шкоду робет и ше мене публїчне називают и нападают.

Спроважьиў-же я ис того жьилю великого таксатóри, два разим спроважьиў лїкі, шо они спасают траву, покіс, а рáзим спроважьиў таксатóри зимі, шо сїно здзїли[2]).

Не доста менї тої шкоди, шо менї спасли траву и здзїли сїно, але ше я відаю на таксатори, а они — не аби шкоду менї обернули, але ше и то не вертают, шо мене таксатори коштуют.

На тож я терпіў аж до сего чáсу, аж сей час прийшоў менї такий прикрий, такий парвий — шо я не можу тому вітримати и хочу віддати тото на суд.

Имиў я Маріку, же підсипала на мене чьирами; на то я маю сорок и на один и буду перста[3]) здоймати, у котрім суґі пани скажут... Оже ис тої криўди, шо я кілко терпіў — пускаю на голос усьу свою криўду.

На першу Богородицю, у лїкі, пішла мама — нибошка — до церкви, бо посток говіли, то пішли на Богородицю до сповіди; мама пішли, а я сї из жінкоў вілишиў ў дома. Там уже трошка я вішоў ис свеї хати и дóдивиў сї я, шо Маріка иде від свеї хати ит мому городови; и диўлю сї, шо она прийшла ит тому прьислу, шо я лажу — на ті стежцї, шо я иду у село — и посьигла отак (робить рух рукою, прим. записувача) рукоў и вісипала на мій город якус воду.

Оже, як я то виґіў, сказаў я тото жінцї и привіў її, аби она то місци виґіла, и казаўем жінцї на тот час сокотити сї; и я сокотиў сї. Але ишли мама ис церкви и за то не знали тай цирез то перейшли; у днину перейшли — ци то було коло полуднї, ци ранче, ци пізнїще — и тої днини д' вечіру зачьили сї йойкати, же слабі: йой! тай йой у один талан...

---

[1]) По смерти. [2]) Їх худоба зїла. [3]) Пальцї.

На то она не сипала там, аби її мама ўбрьила ў то, але аби я ў то убрьиў, або моя жінка. Оже ис тої притенції, як сї мама розболїла, дуже на другий день слаба була. Так перележьила мама тиждень, а у тиждень я пішоў до роботи, запрьитати біб. Тай тогди Марїка вішла и ухопила бабу[1]) до себи и ополїрувала менї хату: шмаке менї забрала и корову узела, так сплюндрувала крадéмне, бо мене у дома не було и жінки тáкі не було.

И як бабу узела, так ше тиждень нема, як баба була у сповіди на Богородицю — а она зноў зажьидала бабі ксьондза, бо хокіла, аби баба відповіла ї при ксьондзови ґрунт. Баба умисне, шо відповідала, але шо відповідала, то сама не знала, шо відповідає, бо так уже слаба була.

Оже покім дес у пару тижнїў чула баба, шо она косорит сї косити тоту траву — и переказала баба люґьми: Кажіт, шо они хоке косити ту траву, най иде Юр та най косит.

Оже я вішоў косити и вішоў Андрій Кýзюк и каже: Шо ти вішоў, чоловіче, мою траву косити?

— Яку твою?

— А, таку, шо баба менї відповіла сей кавалїчок, тай то моє право.

— Як тобі баба вітповіла, то иди скажи, най баба віде менї сказати; а докі менї баба не скаже, аби я лишиў, то я не иду вітци

Оже тогди А. К. пішоў казати бабі, аби баба ишла менї перечити косити. Каже бабі, а баба каже: Най косит Юр... А они тогди бабу за плечі — тай вітрутили ис хати гет. Оже перебула там баба тиждень, а вітїў прийшла до мене та перебула 2 тижві и померла.

Оже не знаю, ци не она то зробила, шо моя жінка, уже 10 рокіу як мама умерла, нїц ни робит, лиш сидит и заводит... Раз тогди том виґїў, як підсипала, том сї посокотиў и жінкум посокотиў, а мама убрила тай пішла ис сьвіта, а типерь я знаю? може она зноў підсипала тай жінка убрила...

Типерь я зичиў гроші и татови на погріб и мамі на погріб: и татови двацікь бáнок, окрім свеї дисеткі, шом маў, и окрім свого хлїба, — и так мамі 20 банок, окрім свеї дисеткі и окрім свого хлїба. И уже чотири рокі як жінку обходжу, шо нї заробити, нї віжебрати, нї нїц. Не так того піспіль усї роки буває, десь так буває, шо рік перейде, шо жінка и здоровіща и розумніща, а дес 2—3 роки зноў так — шо я дуже не віру, ци не она тото такі її придбала (Марійка), бо она дуже люта на тот ґрунт.

---

[1]) Маму.

Уперед лиш пасла, а тепер ськ видит, шо я слабий и жінка а она заставила зьикі свої косити на моїм.

Як жінка не годна ґітим їсти зварити, то я мушу сиґіти дома. Озде уже 3 рокі, як жінка так дуріє, шо вішіє сї, топит сї, душит сї, заводит як день так ніч — то я закигнуў доўг, аби и самому жити и жінка и ґіти аби жили...

А они як відбирают по кавалїчкови ґрунт, то хоке, аби я не маў на тот доўг.

И я слабий, уже 3 місїцї и два тижнї, як шос не можу на руку, и 2 тижнї як ноги нї заболїли, также не вірю — ци би то не від неї (Марікі) походило;... так виджу, шо она цалом хоче мене из жінкоў зігнати зі сьвіта.

Оже я прошу, аби то пішло на суд, аби суд тото їм забороніў робити, аби їм заказаў мене нищити.

Я на процес ни маю сили, але прошу сї у пана рада, аби они тото заборонили«. (*Юрко Мельник*).

2. »Тато — нибощик — провадили процес 18 рокіў и усе сї боронили, боронили, як могли. Забрали у тата одинайцїкь штук худоби, вісїм воліў и 3 корови и та худоба стояла піўтора року у скарбі; вітак прийшли и заграбили 120 мір сукна — шандо́рі узьили ис комори; трицетеро дробу вістрілели стражни́ки — тогди двое..., тогди трое..., тогди четверо...; так їх мучили.

Вітак скарб вігнаў тата из лазу гет и сами зробили сїно. Прийшла зима, худоба гине из голоду, а тато — нибощик — кажут: Гонїт, хлопцї, худобу такі там у лаз и гудуйте тим сїном... Ми гудували, а тоти як узнали и пішли тай зігнали худобу гет. И переночувалисмо дома, а тато сказали: Гонїт назад! Вігнали ми там зноў, перебули 3 дни, а они прийшли, тай нас вігнали гет. Але тато казали зноу гнати, и ми пігнали. Як они за то узнали, післали 8 ляґріў[1]) и людий, аби тоти салаші спалити гет; бо там були салаші наші, шо стояло сї ис худобоў.

Як зачьили они тоти салаші рубати и палити, а мій брат вішоў ис колиби и каже: Люди! шо-ж ви робите? Бога сї бійте! та-ж то нас много роботи куштуе тота ста́я. То ни вілно так робити!... Але один ляґорь исхо́пиў пушку тай за́міриў у груди стрілети... Брат тогди крикнуў: Робіт, шо хочете! — лиш ни відбирайте жике! И тот даў спокій.

---

[1]) Лїсових стражників.

Як запалили тай то зачьило горіти, каже брат: Бійте сї Бога пане, а ви шо робите? — А тот ляґорь заложиў руки из заду и каже (шіную день сьвитий, сонічко сьвите, Бога сьвитого и вашу чесну голову), каже: А шож? ади дýпу си грію коло твоїх будинкіў...

А брат такі прискочит, тай хап попід пахи тай верг его у ватру так, шо и голови *не було* видно... А сам далї, ше и скакаў через пушку — лиш би було ухопити. Єго люди віхопили из ватри, а тот такі хап за пушку и стрілиў за братом; изгодиў брата о туй (показує) у руку, шо 18 кісток дохторі вібрали — лише сї лишило мйисо тай жили. Вітак брата закували и узели до арешту. Як за то узнаў суд и вішла одна комісія, а вітак друга и віддали татови усьо, шо скарб відбираў и віддали сукна и худобу, усьо — лиш два воли сї обстали, шо и пропали у скáрбі.

Тай тато мали уже спокій. Але як тато умерли, віїхала якас комісія — то ни зараз було — и ходила по лазах и у Пасїчнім мала канцїлярю. Кажу я братови: Нам би ити шос ґіяти... А брат каже: Иди ти.

Так приходиў я у Пасїчний скілка раз — а там буў якис писарь, Карпінцький називаў сї — и я кажу, шо коби пани нашого не узели, шо нам би ити у лази и показати панам границї, а пани кажут: Чоловіче, ми туй маемо пйсьма, ми вам усьо віддамо дочиста, шо ваше; а тот писарь Карпіньцький стоїт так из заду паніў и лиш отак (показує) поўтираў сї палцем по носї.

Вітак — они писали у канцїлярії до полудні, а по полудни ишли на спацирь — я прийшоў ис полудні, а тот писарь Карпінцький каже: Чо ти, чоловічку, ходиш туй тай ходиш? Я би вас, каже, шос порадиў, кобисте нї лиш не зрадили.

Та я, кажу, прошу Бога сьвитого и ласки панцької, ни маю типерь, абим вам сї відґичиў.. А він каже: Я нїчо від вас ни жьидаю. Я, каже, буду тобі читати, кілко скажеш: ци раз, ци два, ци три — буду ти читати тибéлїї. И у кужґі тибелїї записано однако. И узеў тай читае: У нас такі гори стрóмкі, же наше бйдло ни годно доступити, а такі камінискі, шо утни дерево — то сї на тріски полáмае. Ми ни хочемо тото у податки закигати, ми сї тото отрецаемо

И каже: Я тобі дам раду на то. Зробіт рекурс до пана ґубернатора ді Львова, шо у нас відбирают пани наші добра самовлáдни; и пан ґубернаторь над тим подумае и вишле другі інжінери и вам сї то спраўдит. Бо, каже, так, як би камінь у воду верг та пропаде — так и ваше пропаде, як то ни зробите.

Я кажу тото вітови, а він каже: Шо ти знаеш? Шо наше було.

то и буди, нічого нам не відберут. Кажу я людим, каждий так — ніхто ни хоче робити так, як той радиў.

Тай пани поробили мапи у канцілярні на столі, шо ніхто не знаў, шо они там позаписували, бо на ґрунтá ни віходили.

Вітак, як прийшли інжінери камеральні и зачели граничити — ого ви добре; у мени самого віднимают ґідизнину ис покон віку.

Пішоў я до суду и зачеў сі желувати, а пан рада кажут: Чикай. И пішли, закликали адиюнта Танаськивича и кажут: Чоловіче, так нам кажи праўду, як на сповіди кажеш ксьондзови, та ми тобі дамо раду; скажемо тобі — ци віграеш, ци пріграеш.

И я зачеў приказувати: Було 40 мордіў пасовиска, а за тим було трошка віваленту, але то було між нашими ґрунтами, шо до скарбу не приперало, лиш хиба у однім місци, шо буў пляц, шо купили палити вугле и то лиш на 20 ровіў купили (але потому и то пішло на віки до них); и то ми на тім пасли худобу, бо то було наше ис прéжди. А типерь то зітнімают.

А пан рада тогди кажут: Ти собі якіс уживаў, так уживай, а до 14 день абис палки ни тримаў.

Вітак прийшоў зноў інжінір граничити, а я ни даю. Каже він: Чоловіче, абис знаў, я таку важну роботу лишею, мені платит сі денно петку, а робітникам по ринцькому; маеш піти зі мноў у місто, до суду, на контроляцію до мап, а як не підеш, то меш ми, каже, платити дни.

Прийшли ми до суду и тот інжінір вібраў ис тибéлії мапи и каже: Видиш, ти кажеш, шо моя мапа фалчива, а то шо у мої, то е и у цих мапах.

А я на то кажу: То усі мапи фалчиві, бо то при пиві и вині роблено на столі.

У тот час прийшоў пан рада, а він каже: Пан сéндзі, біда моя из Шпинтáми — на Чортці-горі камінем нас били, а цес мене уже третий раз віганеі від граниченя. — Пан рада на то сі ни обзивали.

Прийшло ше кілка людий из Пасічного, а він каже: Иґіт по доктора Фрея, най прийде до суду робити скаргу на провізорію. — Ми привéли, и доктор Фрей робиў из адаюнтом скаргу на провізорію.

Вітак якось такі ни заддоўго я погоріў и жінка ми згоріла — ше жила піўтора тижні тай умерла. Підпаліў ні хтось. Пішоў я и укиў 50 смерік на тім спóрнім кавалку. Мала віти комісія цвітні, але упала зима тай відвéли комісію на май. А я, як то дерево укиў, просили пани суд, аби суд заказаў мині, аби я до комісії ни кінуў и штуку. И суд заказаў. Иду я у суд и прошу сі у пана рада, а они кажут:

Потерпи, чоловічку, потерпи; якос тобі Бог поможи; чикай до комісії. Ну, тай я чикаў.

Приїхала комісія, обійшла тот спорний ліс докола и зи сьвідками — я поставиў дваціків и чотири сьвідки, а они з 10 лиш списали протокóла и поїхали. Вітак зазвали нас на термін до суду. Каже пан сендзї; Каже пан кýрник (азистéнт, заступник скарбовий), шо має вінисти ше ахта зі Львова, аби не робити нинї росправу, бо він буде рекрусувати; як хоч, то роблю типерь росправу, або чикаймо.

Я кажу: Прошу Бога сьвитого и ласки пана раца, робіт, як ви знаете, а я шо.

Тай відложили право. Но, вініс він ахта зі Львова и я прийшоў на тирмін. Подаў він на скіл то письмо, пан сендзї подумали, подумали и кажут: То ніц ни значит та оборона подлуґ катастрових мап. Але він каже: Я внéсу репліку. И даў репліку. Прийшоў менї зноў термін, а кýрник каже: він сї поґодиў на скóпци и на натéси (ніби, шо я сї погодиў из анжініром). — А сендзїй каже: Ні, він сї не поґóдиў. — Курник приступит сї до мени и каже; Праўда, шо ти сї поґодиў? А я кажу: Прошу Б. св. и ласки пана кур. хтїўши, аби хлоп ни казаў дитинцької бесїди, коли пан кажут: як я заперечиў сї из ним и подаў на провізорію — то яка нам погода?

Шо они робити? Обернули право ще раз и обернули, шо они мали на тім спорнім уживане, шо відтїў е карані: Федір Шпинта укиў одну смиреку (він укиў у скарбовім, а они зложили, шо на тім спорнім), Василь Шпинта сиґїў місіць (такі укиў у скарбовім, а они зложили, шо на спорнім), Илько Ґирба (укиў бука такі на своїм, шо ему вітак віддали то, а они подали, шо він укиў на спорнім), Ивана Ґирбу и Дмитра подали, шо були карані, шо брали смолу (а они кажут и типерь, шо и 100 раз присегнут, шо сї до спорного и не доторкаў), тай шо Калинюк браў іс спóрного попрáўлїне на мости (а то було нас тогди 6 на ширварку, я сам був прецїнь там, том виґїў, десмо брали на ти моста: зі спорного ни укилим и кімака — а они кажут, шо ми там брали). Тай як ляґри узнали, шо ис того спорного були ти карані, то суд мене завірокуваў — шо они мали там уживане, и я програў провізорію.

Я подаў ді Львова тоти сьвідки скарбові за фалчиву присегу шо они присегли на фалч.

Тай вітак прийшло менї зі Львова: Сьвітки сї шос ни порозуміли, иди у права дорозї... А я як пішоў у права дорозї — так и нинї ни можу из тої біди вілїсти.

Доким міг, том сї бороний, вікидаў палки — гет вімітував за ужди́й раз, шо они не могли прийти до уживáне. Аж як я лег на 7 тижнїў у хоробу — на ту дурньичку, би сї ни приказувала, — они тогди побігли и відбили границї и продали вітроломи Жидам на тім спорнім — узели у уживане. И від того, шо ти сьвітки фалшиво уписали, шо на спорнім рубало сї на мости, и від того, як я лижеў у хоробі, узели ў уживане — від того часу уписуют собі, шо то їх е властиве.

Господи, ни знаю за шо то — цисмо чим Бога прогнївили, ци шо, шо на нас така кара паде. Ни знати, ци наш найяснїщий манáрха знают, шо туй сї робит? Я ше би трібуваў ити до Віднї, бо у цих судах праўди нима: суд нинї панцький та жиґіўский, а ис хлопом робе, шо хоки.

У першім процéсї я пропроцесуваў одинацїк сот (риньских), а вітак у другім дві сотки, а типерь за кошта — бзмут и решту, шо маю; так сї на нї заўзели, абим цалом пропаў«.

(*Іван Шпинта*).

V. Прошаки.

Записано в Зеленій, Надвірн. пов. 1908 р.

Бідні е двоякого рода: перші — се люди фізично здорові, мають хату і кусень города, лишень »худібки у них дас-бі«; другі-же— се »жебрóта«, старі, немічні, або калїки, що жиють виключо лиш »віпрошеним хлїбом«.

Жебрак — стáрец — ґід.

Жебраки ходять хата від хати і просять милостинї. Їх обдарить усякий — той дае »за поману«, той за худібку, той за здоровля — нїхто не відправить »голїруч«.

Увійшовши в хату[1]), стае біля порога і »говорит очинаш«:

»Омйоўоца и сина и сьтого духа. Амінь. (†)

Очинáш ожиéс на нибисї и нáзимли; дисїтисї омя твое; диприйди царство господни до нас грішних; дйбуди оля твоя сїта-нибесна, хлїбец свій нашушний дай и нам, Господоньку любий-солоткий одинесь и остави нам доўженьки наші, яко и ми отпускаемо усїм грішним, и не поведи нас во искрушение, и збави нас віт усекої муки, панцької кишкої ниволї. Амінь.

---

[1]) Ще на обійстю відкривае голову.

За молитвами сїх светих царю наш небесний, укїпитилю дужи истинно, завиздиси спольляю, сокровище благий, жижний, податилю, прийди, висили сї, очисти душу нашу від усекої блями, усекої бо́ли. Амінь.

Богородичко, ґіво ра́дуй сї, бродованная Марійко, Госпоґь Бог с тобоў, благословенна ти ожинах, и благословенний плод твій, че́рева твого, якос нам породила еси, Христа, Спаса, Збавикіля душем нашим грішним.

Увірую у єдиного Бога, Суса Христа, Сина Божого, воєдинородного, оца́рожденного, оцапа́кі, грядущого сусла́вою судити будут живі и мертві; и буди конца́ духови твоему, житворящому жидотца и сина схоґящого со семи со духом, супокланяемо, глаголимо глаголаўшу пророку, єдину хрещену, на Бога остаўлену грігоў, чаюж бо оскрисеніє и будушого віка. Амінь.

1. Перимдушу вірувати инчого Бога крім мене. 2. Не взивай одного Бога сьтого надиремни. 3. Свекі свети дни, як неґілний день. 4. Шенуй отца и макірь, куждого старшого від себи, будеш доўгі лїта на зимли жити. 5. Не убий. 6. Не чужолож. 7. Не крадн. 8. Не будь свідком фалчивим. 9. Люби ближного, яко сам себе. 10. Не пожалуй нї осла, нї вола, нї слуги, нї злужниці, которі твої суть.

1. Первое хрешеніє. 2. Миром-помазаніє. 3. Сухаришт. 4. Покута. 5. Єлеєм помазаніє. 6. Кампланцтво. 7. Мандженцтво.

Гнїў, заздріскь, лїниўство, обжирство, до хвали божої ходити, служби божої вислухати, яко-же днї сьвекі у церкві постаноўлені, по́мпулю весіле неопраўлети.

Шо є тройцї сьвета? — Тройцї сьвета: Бог Отец, Богосин, Богодух, у трох особах оден Бог; четверта же особа Божа остала чоловікови вірни и умер за нас на хрескі.

Господи помилуй (3). Слава Отцу и Сину и св. Духу и нинї и присно и во віки віком Амінь«.

Виговоривши молитви, каже: »Слава Сусу Христу!«

Ґаздиня тимчасом наповняє миску молоком, ставить на лаві і каже: »Ану-ко, иґіт«... Прошак перехрестить ся, перехрестить також страву і їсть. »Похарчувавши«, молить ся в друге, а по сїм дякує: »Простибі! А помершим дай, Господоньку небесний, царство, а вам, ирщеним дай, Боже, здороўле«. Ґаздиня дає йому ще й в торбу́ муки на кулешу, картофель, або бобу трошка. Дїд дякує, і відходить, сказавши вперед: »Тай оставайти сї здорови«. В сїнях і на обійстю бурмоче молитви, а зачинивши ворота, накриває голову, мовкне і йде дальше.

Інакше запомагають убогих першого рода; їм дарують вівцю, теля, або корову і то так, щоби вони не потребували соромити ся своєї бідности. Каже ґазда: »А кобисте, ирщені, приходили ид нам троньки«... »Нічо, нічо«... Дай вам Боже здороўле! Прийдемо« — каже убогий чоловік.

Коли відтак прийде він, посидять, побалакають, а на відхіднім каже ґазда: »А може би ви узели собі ит хакі корову (теля, вівцю?) Озміт-ко, озміт!« І дає. Обдарований дякує: »Прости-бі! Дай вам, Боже, здороўле и ваші худібці... Дай Боже, абисте мали шо давати«.

Або ґазда каже впрост: »Бери сю корову, шьинуй ї, як хочеш и знаеш, бо то божа и твоя«.

Хто дає, дає звичайно — »за здороўле худібки, або за своє здороўле«. Не можна давати лишень коз и і свинї:

»Козу ни вільно дати бідному, бо коза е від »того« — оссина; то его худоба. То на кім сьвікі душе скакала би за козоў по скалах, по синетах; душе ни мала би спокою«. (*Андрій Перожук*).

»Ни дивуйте, поросети ни мож дати бідному за простибі, бо на кім сьвікі душе ни мае коли Богу сї молити, бо усе кухарит, усе ладит пацети харч; тай усе ничиста, шо коло того сї угай заходит«.

(*Павло Курчук*).

Старий господар Іван Онуфрак Ів. оповів, що »даўно буў туй звичай, шо як ишоў по дароване — ци би те́ле, ци би віўцю, — то ніс літру горіўки тай хліб и уперед робили таку гостину. Але потому шос сї до́багли люди, шо то їм ни пави́т из тоў горіўкоў тай залишили тот звичай гет. Типер приходит без нічого, бере и иде«.

VI. Баї й ворожіня Андрія Шумилека

з Борсучної, присіл. Зеленої, Надвірн. пов.

»Се Зе́лена уже мае тих землених богіў. Туй самі чьиріўники та тарахтерники — Боже прости. До усекого собі помагают, усеко сьвітом колотет[1])«...

І справді кождий присілок просторої, гірської громади мае — той »баїлника« (або й кількох), той »зна́хара« або »граґіўника«, декотрі мають »опиріў і »воўкуніў«, деякі »відьми«, а один, а саме »Борсучна«, мае свого »ворожбита« і »баїлника« в особі Андрія Кушнерука.

---

[1]) Пор.: Матеріяли до української етнольоґ. том XI, стор. 103 — 125 — 13[4].

У нас — не як »дес там на сто́ронах«, що »дарма бути пророком у свойому селї«; гуцульське населене мае до своїх »непростих« повне довіре, поважаючи кождого й кожду, як належить, та спішить, як треба, по »раду«, чи »поміч« для себе або маржинки. У дуже важних справах, або тяжких недугах спішать до »май голоўних майстріў на ти ріки[1])«.

Кушнерук живе тут під загально звісним прізвищем Андрій Шумилек, замешкуючи одинцем, у висше названому присілкови, маленьку, курну хатину. Нема дня, щоб не завитав сюди хто — який ґазда (чиледина) з иншого присілка, чоловік із сусідної, або й далекої-далекої нераз громади: приходять із гіркими скаргами на »ворогіў«, зі щирими прошенями »о раду«. А Шумилек приймае всїх радо, з питомою йому усмішкою на закурілому »в дима́х« та зачорненому в »спудза́х« лицю, всїх пильно обслужить — свій чи чужий, богач чи бідний, мужик чи »пан«. А е й »пани« такі, що подають ся сюди по раду, дехто колейкоў«, дехто »філяґром«.

Каже Андрій, що: »Май зда́ло баяти у петницу. У петницу, як ше наще, шо и люльки ни пакнуў, то усьо виджу, усьо скажу, и маю до того ве́ликий пал... А у енчу днину ни так!«

Та тут згадаемо, що Шумилек, не маючи »людий«, манджае у »село« (середки), або у другі присілки шукаючи праці, а по дорозї »ворожить«, хто сего бажае (найбільше чужосторонним).

Він вірить зовсїм у свою силу, а заклинаючи відьму чи хоробу, кличе з таким перенятем, що аж очи світять »гей у воўка«, а слина порскае з уст; при тім він кидаеть ся, наче би справдї видів, або гнав кого.

Подаючи ось-тут »знане« сего ворожбита і баїлника, наведемо на вступі його погляд на людий:

»Як дитина защинае сї у отробі, як сї заўежи, то тогди Бог судит: той мае бути злоґій, той опришок, той ворожбит, а той коваль, а той майстирь голоўний; той мае бути вітом, а той ґиком, той богачем, а той краўцем, а той швецом, а той старцем, а той царем, а той попом, а той ўладиком, а той крўлем, а той чорноквижником; як сї уродит у бідну мінуту, мае бути старцем — кирворобником до смерти. Старец мае кишко бідувати на сім сьвікі, бо его Бог хоче приймити до царства.

Такий, шо родиў сї у бідну мінуту, буде дужий, але ни мае охоти до роботи, ни мае руху, лїнїсь такоў чорноў хмароў на него

---

[1]) Села над Прутом, та на угорськім боцї.

налегае, що він ни мае охоти до праці; він ни винен за то, бо він сї у таку мінуту зачеў; то из за провини матери его«.

До права

Як хтось »правуе сї« (веде судовий процес), удаеть ся до Андрія з просьбою о пораду, а сей бае так:

»Водици-арданици! Вікликаю кі из гірь, с під гірь, из морі, з заморі, из за солодзенцького каміне. Як ни може той камінь війти из морі, с під морі, так аби право ворога (імя) ни могло війти на верьх.

Яко сонце правидне, яко луна, яко звізди осияют, так аби праўда сего ирщеного-пороженого (імя) осияла яко Пан Бог благословен, яко Дух сьветий правидний. Аби він ирщений-пороженний (імя) слаўний у паніў, у Пана Бога и у цалім мирі. А погані зуста́ви, погані очи, погані мисла заклинаю: Яко Бог заклеў гори и каміне, так погані очи, погані мисла, погані слова заклинаю божими словами, божими молитвами; щезай! пропадай! гет щезай от божого лиця, от лиця сего ирщеного-пороженого (імя) от его слави; погані раби, погані зуставн, погані мисла, погані очи, погані мінути, щезайте!

Водици-арданици! Умиваеш ти луги, береги, обмивай сего ирщеного-пороженого раба (імя) от усекої блями, от усекої бо́ли, от усекої нечести, от усекого бруду. Водици-арданици-говірници! Яко ти слаўна у Господа Бога, так аби слава сего ирщеного-пороженого *слаўна була овік-віком. Амінь!*

Як кому зле ведеть ся — не мае щастя будь до чого, то Андрій »поба́е« і все гаразд буде:

До щіскі.

»Як сї схоґіте усеї потоки, усеї звори, усеї кирничі до ріки, а ріки у тихі дунаї, а дунаї у сине море, так аби сего красного-прекрасного, пороженого (імя) щіскі, добро, гаразд наслідувало.

Як ни може бути риба без води, так аби без него ирщеного-пороженого ни могли ніхто бути ў усім мирі«.

Буває, що парубок вінчаеть ся не з тою, що передше »коха́ў сї«, а з другою, тоді перша може так »йостарати сї«, що новопібрані розлучать ся: »е, що и від престола молода відступит, що ни хоче за него ити«.

Аби сего уникнути, йде молодий (молода) до Андрія, а він промовляе:

До вінце.

»Идут сї ирщенї-пороженї (імена) до слаўної дороги. Заклинаю— як камінь твердий Бог заклеў, що сї ни може розґілити, так ни може ніхто сих ирщених-порожених рабіў (імена) розлучати из сеї дороги щасливої, веселої, на котру они нинї ступили«.

»Заклинаю погані чьиси, погані мінути, погані очи, погані ирти, погані голови тоти, що хокит розлуку зробити — заклинаю божими словами, божими молитвами. Допоможи минї, Тройци света и усї Свекі Правиднї Христові ставайти до помочи ў день и у ночи, би Бог поміг тото розсудити. Аби так тих молодих (імя) осияло щіске, здороўле, веселіск у дому, яко Бог ясен на нибесах, и сонце и місець и звізди ясні.

Покляк[1]).

»Погана душе може покликати, може чиледину ізбавити жике; посилає погану мінуту, злого духа, аби она (чиледина) ни жила.

Як сї таке трафит, то сї заклинає. Кладу у-вікно свічку и хрест и арґуш, а так иду з надвору и беру з вікна хрест и воду свечену и обийде си ис тим три рази салаш и си говорит:

На ўсекое ўреміє, на ўсекий час, на зе́мли ми сї покланеемо слово боже благий, доўго терпеливий, много милостивий, праведні любий, грішних милуяй, а усї зовеш до спасенія Христового. О заради обріщеніє, обиртаеш сї ит свому духови, приславному, будущий Госпоґь благ прийми молитву во сей час, яко сам себе приймаеш; душу просьвіти, тилиса́ ўчисти́ (тїло аби Бог учистив) од секої бо́ли, якис сам светий; исцїли немощі наші, нас Боже оглядй своеми анґелами, якосмо ўзе ўсї достигли до єдиної віри, Слави твоеї. Слава Отцу и Сину (†) и светому духу! Праведний ес, славний от Духа светого. Є один Бог у трох особах, три особи, а єди́н Бог: Отец и Син и дух светий, три особи, один Бог. Четверта же особа божа остала сї чоловіку вірна, що нас откупих грішних от пекла, от ниволї житейскої. Без божої ласки жадин хрискинин ни можи бути спасений. А душе чоловіческа є потрібна, до ласки божої, до спасености Христової. Яже волни ў но́щи, яко ти еси Господь Бог благ и чоловеколюбиц, прости нас, Господи и благослови нас, Господи, свойоў ласкоў преослаўноў.

И відганею ўклик божими соловами, божими молитвами, о тройцоў светоў, управитця о Духа светого, жиня его благословенне на вік-

---

[1]) Пор.: Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 109.

віком. Амінь. И покішаю, бо раґіскю, весоло́стю, Бог дает кріпоскь вік-віком. Амінь.

Так цілуї сї хрест и дае сї цілувати хто е, то уклик щезае«.

Поклик заверне.

»Як сї хоче, аби у́клик завернути на того, шо го наслаў, то сї заклинае:

Даўес, Христе, ружія на злого духа, на силу его. На хрест твой припише сї, трисерцї, сирокоменчі, опразничі. Як оскрес Госпоґь Бог Христос, Спасикіль светий на небі, так ўразн шчизают от лица божого, от лица християнцького, от лица любячого, от зимлї, от води, от морі, от облакіў, от місецї, от сонцї, от звізґіў, от ца́лого миру, от вас ўсїх иршених и от сеї иршеної (імя) о вік-віком. Амінь.

Як завертае сї вода из усїх рікіў, потокіў у море, так завертаю ю бо́лу, сей уклик на того раба, шо го наслаў, на сю ирщену-порожену (імя). А ї дай, Боже, здороўле, веселїскь и раґіскь из ца́лим домом, из уси́м чадом.

Яко сонце и місець и звізди и Госпоґь Бог, яко слаўнї на небі, так аби се ирщена-порожена слаўна у мирі жива на мно́ги лїт«.

Бай на бо́лу[1]).

»Заклинаю погані очи, погані мисла, погані зустави божими словами, божими молитвами и відсилаю за чорне море, за чирвоне море, за гулубе море, у широке поле, у каміне кля́те, у темні бещéда, де птахи не долїтают, де кури не допівают, де пси не добріхуют: там будеш плике лупати, воду переривати, піски пересипати, дерева пересушувати, а до сего красного кіла зле аби не мало ґіла и аби сей иршений-порожений здороў, як здороў горіх, твердий камінь.

Буду кі карати деветьма птахами-перваками, деветьма индиками-перваками, деветьма гусаками-перваками, деветьма качурами-перваками, деветьма когутами-перваками, деветьма ґотурами-перваками, деветьма звірю-перваками, деветьма биками-перваками, деветьма кіньми-перваками, деветьма псами-перваками, деветьма ко́тами-перваками; деветьма иглами буду кі колоти, деветьма косами, деветьма серпами буду кі стинати.

Аби так лихи ни мало до сего иршеного-пороженого (імя) доступати, як ни може диявол до лице Христового доступати«.

---

[1]) Недугу (біль голови, горла, зубів, очий, гостець).

Суха бóла[1]).

»Може из кяшкої роботи, можи из жури вéликої, може из труду вéликого, може призáспано, може из очий поганих, може из кяшкої мукі, може из води, може из радости вéликої, може из вітру; може узяла сї из вéчері, може від опіўвíч, може від схід сонцї, може из полуднї сонцї: заклинаю погані зустáва, погані голови и прошу Господа Бога, у тройци сьвекій, аби були такі ласкави здоровити свойою ласкоў зитворящоў, аби ирщений-пороженний (імя) буў здоровен, а бóла тота погана аби исчезала-пропадала от голови, от очий, от зубіў, от горла, от утрóбіў, от кіла красного-прекрасного, от усіх зўстáў єго ирщеного-пороженого; аби пщезала-пропадала у бещéда клятí, у лїси темні, у пўщі дилекі, о віки віком, амінь.

Як исчезают дими от вітріў, так тота бóла аби исчезала-пропадала от кіла красного прекрасного сего ирщеного-пороженого, аби до него ни мала жадного ґіла о вік віком, амінь.

Сусу Христу сї поклоняю, Сусом Христом сї жигнаю и хрест сьтий зитворящий при нас усіх ирщених-пороженних, и благословен дух сьвеґий и (імя) так благословен буў о вікі, амінь.

Вікликаю кі из кіме, с під віме, из очий, с під очий, из війок, с під війок, из зўстаў, с під зустаў, из ніг, с під ніг, з рук, из під рук, и висилаю кі за чорне море, за голубе море, за чирвоне море, за широке поле; там будеш пробувати, пликі лупати, ріки переривати, піски пересипати, дерева перешушувати, а до сего красного-прекрасного кіла, абис ни мала ґіла«.

Кров заклинає[2]).

»Як Бог закляў, застановиў камінь, аби камінь не ріс, так запираю кріпіскь-силу у тобі, абис здороў буў як камінь є кріпкий и здоровий. А кроў замикаю божими словами, божими молитвами на віквіком, амінь. Так ми, Божи, допоможи, явис славен на небесй«.

Від злої хороби[3]).

Вітроломице — сухоребрице — шестикрилице!
Ни маеш ти нї брата, нї свата; що маеш робити?
Мусиш сї до сего ирщеного-пороженого (імя) узети.
Мусиш кіськь кришити, ноги велити, руки гнути:

---

[1]) Біль у костях, у крижах. [2]) Пор.: Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 136. [3]) Епілепсія.

Від пет до голови, а від голови до пет.
Госкі-трінкач! паси тобі не пускаю,
Аби кі нижатка стинала, абис сї диржеў на везах, як пісок на вилах. Ху! Ху! Ху!
Абис так дрижеў, як клочі на веретенї
Щезай, пропадай! Пфу! Пфу! Пфу!

Плачі[1]).

Трапляеть ся, що у когось захоріе дитина і »плаче тай плаче, шо ади дати ни годин«; кажуть тодї, що »узели сї его плачі« і ідуть о Андрія, »аби даў раду«. Він промовляе:

Може призаспано, може из великого крику, може из поганих чий — від кого то е, аби тоти плакали, а се ирщени-пороженн (імя) би було веселе, тихоньке и слаўне, роскішне, здорове и ангіль божий би достирігаў сего ирщеного-пороженого владенца, як Бог слаўний у царстві своїм, так аби тота дитина весела була о віки віком, амінь.

Аби сї до него нічого злого не могло узети сї, аби усе зле исчезало-пропадало, без слиху, без знаку, о віки віком, амінь.

У котру мінуту ті плачі погані прийшли, най у ту мінуту сї вертают до того, вітки прийшли: ци від челеди, ци від хлопа, ци від ґіўчети, ци від звіри — най тото плаче о віки віком, амінь.

А це ирщени-пороженe (імя) най буде здорове, веселе так, як его мамка красна-прекрасна на сьвіт породила«.

Сонцї[2]).

»Царице моя преблагая, надеждае, Богородице! Прияте сиротам, странним, оскорбящим, убіду віси, яко волиші, так нимало иної помочи призві тибе, благої кішителнице, утбкма мати моего, дошхрониш мя, покриїш ні онопором чесним, не відае сьвіт чиститилний, о бого родитилний, ти мині, Боже, поможи плоскую, нимощною, страстию, болізненою, едино Бог, твого сина имію заступленіе. Амінь.

Слави твоеї сьветої слава Отцу и Сину и сьветому Духу и нині и присно и о віки віком, амінь

Сусу Христу сї кланяю, Сусом Христом сї жигнаю и хрест зитворящий при нас усіх ирщених.

---

[1]) Про плачі і сонцї диви в попередній статї про дитину. [2]) Дїточа недуга.

Лихі духи идут и побужают духа сьветого! Господи Боже, закажи ангилї твого сьветого, аби не оступаў от сего ирщеного-пороженого (імя), а сни красні-прекрасні най поступают до него ирщеного, лихі сни най пропадают, щезают от лица его. Аби се ирщене (імя) було слаўне, аби сї весело провадило у ви снї яко у духа св. весело А смутніскь най щезае-пропадае«.

Ружа.

»Як комус чинит сї ружа, ци би у песю міру на руцї, ци на нозї, ци на лици, ци де — то сї спалює три рази по три фоўтики повісма (колопене) и сї запалює ти фоўтики на чирвонім платку (накривае сї ружу чирвоним платком и на то сї кладе ти фоўтики), запалює сї борзо один по другім и каже сї три рази ружіє[1]).

Як ясно палахкотит, то буде доўго жити, а як хмурно би горіло, то ни доўговічне«.

Проків відьми.

Як відьма »зопсуе« кому корову і він прийде до Андрія »по раду«, то сей вислухавши подрібного оповіданя покривдженого, »бае« так:

1. »Одна церкоў Єзусова, друга ангелова, трета Мурашова, пречистої Ґіви син пануе, кролуе над нами грішними.

2. Одна каплицї Єзусова, друга ангелова, трета Мурашова і т. д

3. Один хрест Єзусовий, другий ангеловий, третий Мурашовий і т. д

4. Один лист божий Єзусовий, другий ангеловий, третий Мурашовий і т. д.

5. Один манастирь Єзусовий, другий ангеловий, третий Мурашовий і т. д.

6. Один скит божий Єзусовий, другий ангеловий, третий Мурашовий і т. д.

7. Одна звізда божа Єзусова, друга ангелова, трета Мурашова і т. д.

8. Одно сонце боже Єзусове, друге ангелове, трете Мурашове і т. д.

9. Один місяць божий Єзусовий, другий ангеловий, третий Мурашовий« і т. д.

Тут зложить три пальцї правої руки як до хресту, робить скок у перед, немов би когось атакував, значить у воздусї піднесеною рукою знаки хреста і кличе:

---

[1]) Пор.: »молитва оружна«.

»Заклинаю погану чиригільницу божими словами, божими ілами, божими иконами, абис щизала-пропадала від двора сего ирщеого-пороженого (імя), абис до его праці ни мала ґіла; як зимля божа абувае від светої ниґілї, як море від води прибувае, аби так манна рибувала у маржини сего ирщеного-пороженого (імя) о віки віком. мінь«.

Ворожіня.

Щоби »вгадати« комусь-там будуче, прим. чи »е лїк« (інтереованому або кому з його родини), чи найдеть ся згуба або пропавше, и »добре ме гостити« (куди там вибираеть ся), чи виграе »право« — то Андрій »злїчуе ватру«, »дивит си на лист« або »вожит (угадуе) з руки«.

Лїчит ватру так:

Наберае кінцем ножа по вугликови і числячи »на віґлї: ни дин, ни два, ни три, ни штири, ни пекь, ни шіскь, ни сїм, ни вісїм, и деўекь«, вкидае до »водопійки« у зимну воду. По сїм, чи углики адаючи в воду, сильнїйше чи слабше сичать, та чи опісля потонуть, бо плавають по поверхнї води, відгадуе будуче.

Дивит си на лист:

»Єк сї мае поводити у маетку, або у здороўлю, або и у праві, то скажу також. Бéру миску и бéру у миску ис кирнички води и на ту воду мéчу лист из осйчини. Як би тот лист потапаў то слабе здороўле, слабе щіске, ни погóстит так, як би собі загадаў; як би тот лист ни потапаў, то добре.

Ворожить із руки:

Поклавши руку інтересованого у свою лїву долоню, кінцями пальців правої руки поводить легонько то сюди, то туди по його долонї, дивить ся пильно в його лице і виявляе свої здогади рішучим тоном, вмовляючи при сїм раз-ураз словами: »Мае бути! Мусить бути! Дес даўно!«...

Низше поданий образець показуе лїву руку і виразнїйші риси на нїй, що їх Андрій поясняв так:

Ч. 1. За усї родичі щіске маете.

— Та, де?

— Маете!

— Кажу, що ні...

— Пише, шо за ўсі родичі буде щіске.

Ч. 2. Слабіскь. Були слабі...

— Ні.

— Були!... Ей, були!... Були малим хлопцем.

Ч. 3. Служби ве́ликі. Відправи ве́ликі.

— Які? Я не наймав.

— Будут за ваше здороўле... Будут!

Ч. 4. Далї пише вам ве́лике богацтво, ве́лике щіске, ве́ликі гроші.

Ч. 5. Ви обрікані на Ма́тку Божу.

— Ні.

— Конче обрікані!... Неня обрікала[1])!...

— Малим обрікала...

Ч. 6. Вік... Доўге жике, писано.

Ч. 7. Шкода якас.. Малисте шкоду ве́лику!

— Чи одну...

— Конче була ве́лика шкода, шо ви сї ї ни наґіяли. Але ви сї ни гризїт, бо вам писано велике щіске, великі маетки. Та шкода вам сї поверне.

Ч. 8 і 9. Перед вами ве́лика дорога! Ви сї вибираете у дилеку дорогу. И у ті дорозї мете мати ве́ликий страх, ве́лику пригоду...

— Але-ж я й не думаю їхати куди...

— То разом прийде; прийдут пи́сьма їхати у дилеку дорогу и ви сї зважите на ту дорогу; то лиш ра́зом прийде, шо мус їхати.

Ви тот трафунок будете мати и тот страх вас поседи, але ви сї из того добудете.

Ч. 10. Доўговічність. Дуже доўгий вік вам пише. Маете жити у добрі на многи лїт.

Ч. 11. Буў слабий! Дес так у петнацїкь рокіў. Кяшко слабували, шо уже ни було наґії на жике...

— На яку недугу?

— Га, така бо́ла имила. Так було изроблено. Такі блисько було зроблено. У сусїдах вороги. Лїк буў... Пише, шо лїк буў злагоджений, пріто вийшли.

Ч. 12. Будете мати два лиґіні и дві ґіўки и будут здорови й буде їм щіскі.

---

[1]) Себ-то прирекла на інтенцію виздоровлїня наймати Службу Божу у котрий там день у роцї.

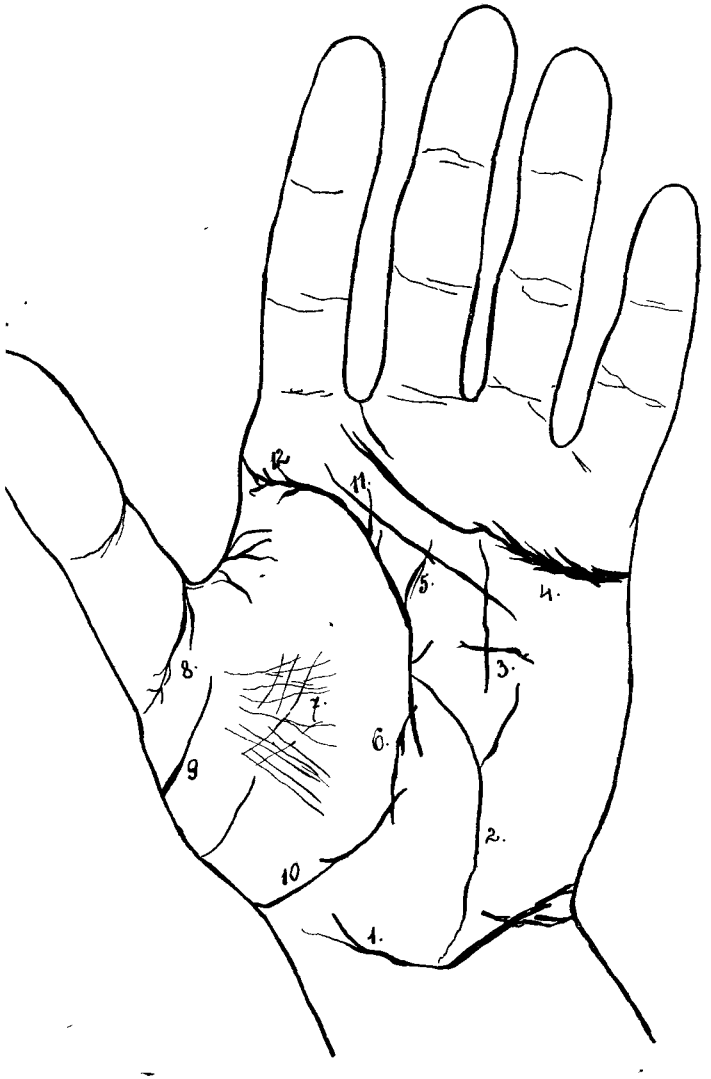
12
11.
5.
4.
3.
8.
7.
6.
9
2.
10
1.

Проти лихого.

Як трапить ся, що лихе (чорт, страх, мерлець) попаде чоловіка, то треба говорити: »Коло мого двора камена гора, осиковий кіл, огньона ріка. Обийшла тота казочка наўкруг нашого двора, сіла собі на божі ворота. Стоїт на воротах Михаїл, Гаўриїл, Питро, Паўло у чирвоних чобокіх и держат золотий міч, зитворячий хрест у руках: шо злое будеити, будут стинати, палити, шо добре буде ити, то будут пускати. Шо лихе буде ити — у камені горі сї убе, на осиковий кіл сї прібе, у огнїні ріцї згорит.

Усе лихе щезай, пропадай! Як Бог заклеў гори, каміне, дияволи, яко дияволи ищизают от лица божого, так усе лихе най щизае от нас ирщених, пороженних рабіў (імя) о віки віком. Амінь«.

VII. Народні назви.

Запис. в Зеленій, Надвірн. пов. 1908 р.

А. Назви місць.

1. Анджарўшний = потік.
2. Березний — »Серед ліса е вéлике поле, називае сї Березний, и звір так сї називае, бо у лїсї е богато беріз«.
3. Березовáчка = подина.
4. Блáжіў = полонина.
5. Блудник = »ліс, що бере сї блуд«.
6. Борсучна = присїлок. — »Там е богато борсукіў«.
7. Борсуковáне = поле. — »Онди у Чернику е, шо вивоґіт сї борсуки; там поли називае сї Борсуковáне«.
8. Бріцька = гора.
9. Бріцький = потік.
10. Буковицї = полонина. — »У лїсї е буки«.
11. Вержинец = полонина.
12. Верчéрник[1]) = полонина.
13. Веснáрка = полонина.
14. Вижна = полонина.
15. Візїўщина = поле.
16. Вільшницї = поле. — »Там росте вільха«.
17. Гарматїўщина = поле. — »Ікис Гарматин ґаздоў буў ит тому«.
18. Гиріўка = поле.
19. Глодищі = присїлок. — »Хащу саранá глодала; дес даўно«.
20. Городóк = поляна. — »Є у лїсї так ги город; там пасе сї худобу«.
21. Грипелїў = потік і присїлок.

---

[1]) Місце повисше жерела потока мае назву потока з приставкою »вер«; отже: Верзелениця, Веранджарушний, Версїтний і т. д.

22. Ґанок = присілок.
23. Долинка = поле.
24. Дощенка = верх.
25. Жолоб = полонина. — »Менї приказуваў один старий чоловік, шо буў ґазда, називаў сї Иван Жолоб и то єго була полонина. А він як умираў, то казаў, аби по нїм та полонина називала сї Жолоб«.
26. Заріче́нка = гора.
27. За́бродок = поле. — »Бо за водоў; за бродом«.
28. За́кінь = поле. — »У нас є поле, шо сонце нїколи на него не гріє, бо за лїсом; то називає сї За́кінь.
29. За́облазом. — »Там тї хатки, то місце тото називає сї За́облазом, бо то йде сї цирез ріку до тих хат. Але як вода ве́лика, шо озме берь, то ити би аж на сю ве́лику берь, а так о́блазом, бо вода сї узела дуже попри скалу, шо треба облазити гороў«.
30. Залїмчи́на = зруб.
31. Зелениці = ріка і присілок.
32. Камінєнка = гора. — »Кажут, шо там глеборо у споду є закопані ве́ликі гроші, а так приме́тані камінем«.
33. Ка́бач = поле. — »Є, шо поле у емі, а си́рет того ка́бач, тай поле так сї називає«.
34. Кізї = верх і полонина. — Онта сине́та, то Кізї; то, кажут, даўно дуже много овец і кіз було, то туди були кошери на кози«.
35. Кли́ва = верх.
36. Ключі = поле.
37. Костіўщина = поле.
38. Кошари = поле.
39. Ку́длина подина = поле.
40. Купине́ = поле. — »Є, шо сї називає поле Купине́, бо дуже є ку́пини, так раз коло разу«.
41. Лазо́к = поле.
42. Ле́ворда = полонина.
43. Лисакова подина = подина. — »Бо то у лїсї, шо називає сї Лисак«.
44. Лужок = поле.
45. Луціїўка = поле. — »У Чернику є, шо називає сї Луціїўка. За то она сї називає Луціїўка, бо там дес одного року якис називаў сї Луць і пішоў і рубаў на сам Велиґдень козам броскь букуву, бо ни було сїна. И як рубаў, то звалиў сї из бука и найшоў собі смеркь«.
46. Ма́ковиці = гора.
47. Максимець = верх, присілок і потік.
48. Медве́жики = полонини і верхи.
49. Ми́нтова росїщина = поле.
50. Млаки́ = поле.
51. Мхакови́не = поле.
52. Нижна = полонина.
53. Нїздревина = поле.
54. Обіч = поле.
55. Оґро́дне = поле.
56. Осо́ўнї = поле. — »Сова якас там угай веўкала«.
57. Пасїченка = гора і поло-

нина. — »Там умерла одна жінка ис Пасічного, тому Пасіченка«.

58. Перенечина = поле.
59. Пекун = верх.
60. Підсмерéчок = поле.
61. Плéші = поле.
62. Погарчúна = поле.
63. Погарь — зруб.
64. Поленьский = верх.
65. Поломи = поле.
66. Полювачки = поле.
67. Присліп = поле.
68. Причіл = поле і присілок.
69. Прйгорода = поле.
70. Прилука = поле.
71. Пантирь = полонина.
72. Пеклá = скала.
73. Раґаш = поле. — »Бо там даўно пускали дерево раґашем«.
74. Рівні = поле.
75. Рóвенька = поле.
76. Роздорожище = поле.
77. Рóсіш = потік.
78. Середна = полонина.
79. Сітний = потік.
80. Скотарки = поле. — »Там даўно стаї були, шо худоба и зимувала там«.
81. Спаленеки = місце. — »Ліс вигоріў«.
82. Спаленек = місце. — »Ліс вигоріў«.
83. Стоўпец = поле. — »Є поле дуже ріўне, а вітак иде такий ґорґулец, гей стоўп у гору«.
84. Суў = обіч. — »То шо року гора суни сї, тому Суў«.
85. Тавпиш = полонина і верх.
86. Тавпишірка = полонина.
87. Травищі = поле.
88. Товарéнка = поле. — »Ночувала худоба без пастухіў и прийшли ведмеді и вибили гет тот товарь«.
89. Фентерáлї = присілок.
90. Фидуціл = полонина.
91. Цáрзіль = поле. — »Росте богато цáрзіля«.
92. Чéрник = присілок і потік.
93. Чисники = поле. — »Росте дуже пільский чисник«.
94. Чипеіўка = скала. — »Из тої скали упаў чоловік, називаў сї Чипей и убиў сї у смеркь«.
95. Чортка = гора.
96. Чорчин = потік.
97. Штефанка = прелука.
98. Щеўка = поле.
99. Хатúще = поле.
100. Хрест = поле. — »Жоўнір там умер тай поклали му хрест.
101. Явірчик = полонина.
102. Яма = поле.
103. Яршиця = гора.
104. Яршичний = потік.

Б. Назви людий.

а) Назви родові.	б) Назви придані.
Борисюки.	Борисй.
Головчуки.	—

а) Назви родові.	б) Назви придані.
Ґерби.	—
Дирдюки.	Дирди́.
Кіндратюки.	Кіндрати́.
Кузюки.	Крамарі — Крамареки.
Мельники.	Кіринти.
Оленюки.	Оленї.
Онуфраки.	Ваташки — Ватащуки.
Остапюки.	Гукманюки.
Осташуки.	Василюки, Яковеки, Іванюки, Михайлюки.
Перожуки (I).	Сорохмани.
» (II).	Подрабушаки.
Поповичі.	Дечуки.
Савчуки.	Дички.
Синитовичі.	Звіраки
Сіщуки.	—
Цапеї.	Бойки.
Жолобчуки.	—

в) Прізвища поодиноких людий.

Балабан.	Пинькач.
Гукман.	Півкватирка.
Дзьодзьо.	Піп.
Джуґлан.	Ткалї.
Зварич.	Тхір.
Камуцька.	Шумилек.
Макоцьоба.	Шутей.
Міх.	Хащук.
Мороз.	

В. Назви звірят.

1. Віл.

Бик, або бугай = спосібний до розплоду.

За бика — »ек пустит до корови« — платить ся дві корони.

Молодих биків »обертае валах«, що весною заходить у село і окликами »валашать« дае про себе знати. Валахи вяжуть бика, звертають на землю і »мнут яйцї«, а відтак підсунувши в гору, »підвезуют мошна«, аби »яйцї не прийшли на міру«, але щоби змарнїли. По кількох днях мошна розвязуеть ся і бик вже »оберненний« — се »віл«.

Волів уживають як звірят потягових для своєї обслуги при господарці і то лиш зимою і на весні. Літом женуть волів на полонини, де їх доглядають »боўгарі« (боўгарь). Хто не має своєї полонини, дає »на віпас« на жидівську, камеральну, або ґаздівську і платить 20—30 К від »штуки«. Випасених волів продають в осени на ярмарках, а купують натомість менші т. зв. »озимки«.

Назви воліў такі:

Багрій, бокшій, бучій, зорій, жоўтáн, красій, ласій, латкан, пиріcтан, сірун, смолій.

2. Вівця.

Між вівцями розріжняють: »стрйшки (або егниці), ярчета (або егнета) і барáни«. Вівці і кози разом, то »дріб«, а ягнята і козята, то »дробета« (або малюг, малюжéта).

Вівці називають ся:

Баранáре = роги вéлякі гей у барана;
білйце = бура;
бокулáе = кругом очий чорне;
бýчьи = чорна, а коло очий жовте;
виклéшьи = виклешиста (біла, а коло очий чорна);
вінкурьи = вінкуриста (на голові вінок);
галка = чорна;
гривýши = грива;
гуска — гусочка = біла;
ґрафйньи;
журавéль;
зірнйце — на чолї біла латочка (зірниця);
кáпчурьи = ноги капчурискі (она чорна, а ноги білї);
колáчьи = роги колачискі (кручені гей колач);
косáрьи = роги гей коса;
косйце = чорна, а межи рогами біла латка;
космйрьи = на голові чуб;
лéўка = має воўну дуже вéлику;
лйсурьи = лиса;
марічка = біла ис колачистити рогами;
мáтка чудоўна;
мероно́сьи = чорна, а на писку біле;
мотйльи = писана;
мурéшьи = мурешиста (біле ис бурим).
однóрічка = з одним рогом;

ьорка = має на ній два коутки;
поя́ска = через ню є білий пояс;

3. Кінь.

На літо дають ґазди коні в полонини та уживають »до терьху«, себ то до ношеня бербениць із молоком (з полонин домів); у зимі же »біришéт«, то є возять дерево з камеральних лісів на »порташ«. Коні, »курчуга« і »волік« — се разом »цуґ«; про саму роботу кажуть »він кигни цуґом«.

Назви коний такі:

Білий;
ка́штан;
ку́ба = як куба-двиґара;
ли́сько;
лі́нка;
ма́цько = чорний;
ми́ше = мишистий;
му́цько = чорний;
ри́жьи = рижий;
су́рґа = сивий;
фу́кс = дуже сивий;
чі́ло;
шімко = сивий;

Коні є:

Бистрі = летить дуже;
грубі = добре відживлені;
гнилеки = ліниві;
здохлеки = слабосильні;
коники = малі;
коницї = великі худі;
моцні = сильні;
норовисті;
полохливі;
скóрі = не можна їх бити;
спри́жливі = рвуть дуже, летять;
сухітрани = сухі, худі;
шляпаки — сухі, худі;
шкапи = худий, старий;
шкредла = худий, старий;
щирі до шлиї = добре берут;
як хомути = худий.

4. Кіт.

Назви: Грицко, мацько, рис.

5. Коза.

Назви:

Бардзьи = при́чорна
бардзи́ла;
бервіта = зі споду чорна;
бервінка;
біло-і чорно гуз = голова біла, а туш чорний (або гол. чор., а туш білий);
бобі́ла;
бокше́ла;
бо́сьи = передні ноги білі;
ви́лка = роги гей вилки;
го́лубец = сива;
ґиву́ші = ґивушиста (білі пеоски від очий до ніздерь);

ґилéта;
ґи́тил = сідлошиста (чорна, а на верьха біле гей сідло);
ґомбицьи = крапки по ні мицьоцькі гей ґомбиці;
ґóтура = гей ґотурь;
зазу́льи = сива гей зазульи;
звíрка = дуже жоўта гей звірьи;
зірнéта = на чолї зірнице;
кáпиц = одна нога біла;
кидлик;
кидрашьи;
кóўтура = мае коўтки;
крісла́та = роги кріслаті;
куницьи = гей куницьи бура;
ласкіўка = жоўта;
бервіта = зі споду чорна;
льицура = писок льицуристий (капканистий);
лихíца = дуже чорна;
мáґира = маґиристa (писана);
мари́сьи;
морóзьй = чорна, а по лици білі дзяпки;
мóскура = паси поза вуха;
моти́льи = мотилиста (біла, а е чорні дзяпки);
пастáя = біла і роги білі;
перевéза = чорна из білим поясом через половину;
періндик = періста;
пи́цьина = сороката;
пицкура = пицкуриста (на писку біле);
підлáсиста = сподом біла;
пли́ска = гей плиска;
попадя́ = зад білий, а перед чорний;
пшеницьи;
ремéза = жоўта, а роги вéликі;
сідлу́шьи = сідлошиста;
скоромнїта = чорна, а на самім писку біле;
сїда = гей чоловік сїдий;
снурьи;
сойка = усеку барву мае;
сóкола = сива;
сорóка;
трýсьи;
чиґíра = маленька;
чиреви́к = на ногах біле;
чирвáк = дуже писана;
чорнїта = чорна;
шьи́пкура = біла из чорноў головоў;
шýкьи = без ріг;
шьирдза = чорна голова.

Назви цапів:

Бучій, жубирь, мішко, тулуцап, цайшнурь, хратичь.

6. Корова.

Назви коров:

Бáгрьи = цалом чорна;
бóкшьи = бокшиста, чирвона, або біла, а по боках білі (червоні) латки;
білýньи = біла;
жоўтýньи = жоўта;
зорьи́на = на чолї мае зірницю;
крáсї = красиста;
лáсьи = чорна або чирвона, а спід білий;
латкани́ста = жоўта, а по ні е білі латки;
лачьи́на = жоўта, а по ні е латки;
ли́сьи = на чолї лиса;

малйна = чирвона як малина;
мурьйна = жоўта, а по хрепкі біла;
пиріньи — пиріста = чирвона, або чорна, а посеред неї є біле;
пишнáва — на писку біле;
польйна = гей поле;
полýньи — половá;
рогýньи = як роги дужи вéликі;
ружéна = жоўта гей ружі;
сірýньи = сіра;
смольйна = смольниста (гей смола);
сокольйна;
тарольи = дужи червона, файна;
цьвітульи = усекі крапки мае по собі;
чирвýха = чорна;
хрищена = на чолї є хрестик;

Крім сего кажуть:
Бідіна = залежена и голодна;
груба = велика и сита;
икрóвата = вéлике миринде[1]), а мало молока;
клéмпа = як скаче через пресло;
ключничка = що сама домйкае кучу;
копітрюбáте = єк худе тéле, а доўгий джеґ на нім.
побихáне = як бе;
побійна = » »
сита = глатка, плéкана;
скаклива = як скаче через пресло;
суха = шкіра тэй кости;
файна = добре гудована;
худа = ни мае на собі меса;
шпилькáне = як роги острі;
як їже = худе, а доўгий джеґ;
як клюка = худа и стара;
як шкрéдло = худа и стара.

Воли і корови — то »маржйнка«[2]).

Як корова хоче до бика, то її зараз »ведут и пускают« до него, а потім кажуть, що вона »полїтила сї« (побігала сї) і вже є »кіўна«.

»Як чоловік иде до церкви тай аби сї завернуў из дороги, то як на то місце зайде вітак корова, то ніколи сї ни побігае«.

»Як тот, шо мае бика, хоче, аби корова ни була кіўна, то як приведе корову, то дае бикови уперед соли, нім пустит«.

З тівною коровою обходять ся дуже уважно, бо она може »скинути« (»вéрже«) телятко. Щоб часом »погані очи« не пошкодили корові, то привязують її до хвоста червону нитку; кажуть: »То уже сї глипне уперед на червоне, а потому аж на корову, то ї уже так ни шкодит«.

Є корови, що »доят сї« аж до теляти, а є, що на кілька тижнів до отіленя перестають »давати молока«.

---

[1]) Миринде = вимня; на ньому розріжняють ґійки і преґійки (дрібонькі дійочки); як корова кіўна, шо уже значит, то сї каже — икра або шкорка, не миринде. [2]) Маржина і дріб — то »маєток«; збуў сї, каже, маєтку.

Як уродить ся телятко, то кажуть — »корова положила сї«, або »корова мала тéле«. »Місце« по отїленю закопують так, щоби пес не зїв його, або хто не вкрав, бо то »дуже шкодит корові".

Корова по першім теляти зоветь ся »пéрвістка«.

»Як корова має тéльи, то як сї перший раз доїт, то мече сї у ґійницю: шлюбний перскінь, кремінь и голку (забиває сї у одно); то прокіў тих, що ласуют відобрати манну«.

»Як корова сї положит, то доїт сї і перший раз на кремінь, аби молоко було файне«.

Телятко беруть у хату, як лиш корова его »оближе«; в хатї »здирає сї єму папірки, аби сї ни хоўзало«.

»Як уродит сї тéле, то тої днини не вілно нїц дати ис хати — анї ватри, анї соли, анї гли, — бо те може узети ис зобоў тéле (згине)«. Телятко »сце« корову, до якої »пускают« его тричи денно; часом сре воно всї дійки, а часом »одну уривае сї ґля дитини«. Наколиж-ж уже пічне їсти сїно, чи пасти траву, то »відлучуют« його. А щоби відлучене теля не ссало корови, як найдеть ся біля неї, то привязують йому на чоло кусень шкіри з їжака, або дощинку з набитими цвяхами: тодї корова »бе его гет від себе«.

»Як продає сї теле миціцьки від корови, то корова може так забанувати, шо ни даст молока. То прокіў того бире сї джеґу из над очий тилетиви (стриже сї) и тим сї корову піткурує, то ни буди банувати.

Коров доять двічи денно — рано і вечером; при тім декотрій треба »дати шос до подою (сїна, трави); доять у »ґійницу«, яка може бути »ґазґіўська«, або »жиґіўська«,

Корову »можна зопсувати«, себ то відобрати від неї молоко; роблять се »віґьми (чериґілницї)«. Щоби від сего охоронити корову, »треба її заправити«. В тій цїли втинають кінчик рога, провертять дірку, впустять туди ртути, або »гадьиче жьило« і, колочком, витесаним із відтятого кінця рога, заткають; — »від такої уже віґьма не бзме манну, бо она уже запраўлена«.

»Заяцьи аби добуў маленького (ше як не пасе), та аби віньиў из него кльиґ (так е риндьи — як и у тильити) та того кльиґу аби даваў коровам їсти, то нїхто уже від тих короў не возьме манну«.

»То е такі голови, шо знає корову зопсувати (шо манну відбéре), то дає сї сїрки (ладан чорний такі добре) — тим сї нїби боронит«.

»Піткова як сї найде на дорозї, то она добре, аби усе лижьила у печи; тай як шос пошкодит хто на коровах, то сї і загрівае (по першім разу ни дужи) и дзипни сї на ню три рази молока...; як ни

поможи, то сї має душа запечи..., так сї робит до трох раз — то мўвит вернути, хто відобраў, бо то і там пиче, корова і гине«.

»Прокіў віґьми то би бризнити корови — дегокь май старше — на дегокь не піде ніяка. То сї робит хрест на дверіх, а коровам на крижьих и на мириндьи«.

»Як я хочу другому зробити, аби він послідиў — аби ніби узьити манну — то дам попахати корові соли, тай він послідит, шо їму на дїлї бракне«.

»Як дай корові соли лизати, а друга (чужа) аби прийшла на то місце лизати, то піде ид ні молоко від цеї«.

»Одна туй радила, як би острева стояла шіскь рік (у земли) та як би укиў из неї сук и тот сук забити у тот слїд, де корова стала ногоў, то би у корови відобраў молоко«.

»Мині сї трафило, шо біле гей кіт сцало під коровоў. Али и то фац! буком... то веўкнуло, али такими якимос бриткими голосами — и щезло гет; пішло туди у скалу. Тай разом чуємо, на другий день розболїла сї одна сусїда; розболїла сї — шос у поперецї... — тай слаба тай слаба тай так, шо й умерла. А то она була від того, шо другим знала зопсувати корову«.

7. Пес

Назви:	Псів називають:
Гóнец = як уміє гнати звірь;	Боскó,
ґáйда = непотрібний;	білкó,
нáпасний = як ни мож сї обігнати;	дупкó,
	кýмчик,
пúра = нездалний;	лиськó,
слúвеник = пустий;	мýрґач,
собáка = або пес;	співок,
стóрож = як добре пантрує дробу.	таркó.

Г. Назви ростин.

1. Яблока.

1. Венґерькúй,
2. гирчічькúй,
3. дичкúй,
4. жоўкінкúй,
5. зорьинкúй,
6. кальвінки,
7. качалайки,
8. клапані,
9. колозїнки,
10. ксьондзїўки,
11. марисїнки,
12. мвґінки,
13. мурінки,
14. олиўки,

15. паўлючки,
16. писанки,
17. пніўченки,
18. попіўки,
19. поўзаленки,
20. прищéпи,
21. пуканки,
22. рібріўки,
23. рісніки,
24. сигіцькі,
25. сколóздрі,
26. скорушінки,
27. турінки,
28. хрустаўки,
29. штуўбурьки.

2. Грушки.

Назви:

1. Дички,
2. дрібнички,
3. дýлї.

3. Сливки.

Назви:

1. Білїнки,
2. прýнї,
3. сливки,
4. тернóсливи.

4. Зїле.

Біля кождої хати[1]) є грядочка з цвітами т. зв. зїльник. Росте там:

1. Біждерéво,
2. біждереўник,
3. білюшки,
4. бирвінок,
5. васильок,
6. кóсатинь,
7. крокізь,
8. любисток,
9. марýнка,
10. метá,
11. пастáя,
12. півонї,
13. стулигуба,
14. чистиц,
15. юріўник.

5. Дикі ростини.

1. Бишіжник,
2. болéголова,
3. бридулец,
4. вéзїле,
5. горох заячий,
6. горох птасечий,
7. дирлибан,
8. дїтчий васильок,
9. дзвонок,
10. дрóбінь,
11. дрисен,
12. зазýлини черевички,
13. зьибрий,
14. кáше,
15. квасок заячий,
16. колопнї птасечі,
17. кóсатель,
18. кроўник,
19. лáбачий,
20. лен лїсовий,
21. лещок білий,
22. » червоний,

---

[1]) Де нема дївки, там нема. Дївки плекають цвіти, щоби в неділю заквітчати ся.

23. липтице,
24. лобода глуха,
25. ло́пух,
26. лупірь,
27. мета́ кінцька,
28. мидуни́це,
29. мицька,
30. ми́рзіле,
31. моращеўни́к,
32. мотили́це,
33. нивісту́лька,
34. о́сетень,
35. пади́волос,
36. повити́це,
37. пожо́нка,
38. пук,
39. ріпице,
40. ро́стропаскь,
41. свічіўни́к,
42. серпіўни́к,
43. со́нічник,
44. ше́лест,
45. ще́ва,
46. чьибри́к,
47. чистец.

6. Мандибурка.

Назви: Ріпа[1]) = мандибурка.

1. Аґресáнка,
2. бурачéнка,
3. голубишéнка,
4. ґіўчу́рка,
5. зелі́нка,
6. кармазинка,
7. мандибóне,
8. марикáнка,
9. шарпанка.

VIII. Анатомія людий і звірів.

А. Анатомія людини.

Зап. 1908 р. в Зеленици, присіл. Зеленої, Надвірн. пов. від Павла Курчука.

»Хрискенин мае — шо мае? — мае голову, шию и туш[2]); а так идут до туші руки и ноги«.

Голова.

»Голова, дуже варкé. Дуже! На верьху голови маемо насамперед кіме. У дитини е кіме живе; так ходит (показуе), як приложи руку; а потому кімечко сї зросте и уже е тверде. Під кімем е мозок. Є, кажут, шо у голові е душа[3]). Єк мозок віснне, то чоловік исходит из розуму. Єк зійде з розуму, то робит сї у голові така миціцька, робит сї зелена жебка и тот мозок пе, сушит. Тай дохтóри у шпитали розітне, ади, шкіру на чолї, и заверне ї до гори тай коўтне клейчиком

---

[1]) Загальна назва. [2]) Тулів. [3]) Пор. Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 47.

у чоло, а то сї кіме допре, гей двері. Єк то сї дóпре гей двері, а дохторь наставит проти того таке зеркалце, а тота жебка віди вітїў, то і жмут. То би туди ни шпортати, бо ни можна мозок кінуги, лиш она як додивит сї другої жебки у зеркалци тай віходит сама. Вітак замкне кіме, заверне шкіру тай зашие и уже. То єк мозок ше ни збаўлений, ше ни вісох, то чоловік вітак подужіє. Єк є, шо нюхає — не дивуйте — ту табаку, то єк дохтори допрут кіме, то вітїў за фунт тої табаки вікигнут, шо насїдає на мозок.

На голові є волосє. Так є чоло, очи, бри́ва, віка; у оцї є білок, зречка, а у нї чоловічок.

Ніс, а ґерки то нїздрá.

Рот — то є губи, вилицї из зубами, борода, лиця, а на них єгітки; у рокі є єзик, піднебінє, а попри зубїў є єсна.

Є ше два вуха.

Голова стоїт на шиї: з долини то є горло, а из заду, то є потилице. У горлї є голосник, а там є єзичок; єк би не той єзичок, то би не говориў.

Шия стоїт на туши.

Туш.

Наперед идут руки: полїктї, локоть, єлина (каже — »рука у єлинї болит«), долонє и палцї; на мужїм палци є три зўстаўцї, а на кінци нїхта.

То ни знати, ци би чоловік перший буў нїхтим цалий укритий, ци джеґом? Єкос собі ни пригадую. Вітак є груди-комора, а у коморі є óтріб: серце, легки і пичінки.

Груди — то двері до здороўлї, як там шос зупсоване, то уже по ўсїм.

Ребра замикают комору, а туй у горі до того містка прихоґет иглицї.

Єк легки відсихают, то задуха приходит; то кроў відсихає у чоловіцї и робит сї харькатóване.

Серце май варке! Єк у серци заболит, то чоловік умирає. Єк тике меке серце у котрого, то від буґь чого журит сї; и то ни рєсказує тому розум, але серце. Чоловік сїґіє[1]) від жури.

Під грудьми є черево. У череві є кишки, богўш (той шо у нїм, вібачте, »тото« є; з кишок иде у тот богўш, а з него иде у задну кишку).

---

[1]) Сивіє.

Вітак є сéчник, шо пречи сї вода, ни дивуйте, сеч. То з води сеч, из пійки..., а де-ж то сї ґіне, шо хрискенин пе? То мусит, дивуйте, мочити. У нас кажут: Чикай, бо мушу коне привезати ібі, шо хоче — ни дивуйте, мочити).

Уже на з'єзю, де сї чоловік починає, то є поперéк. Єк би с так шос двигнуў, то блисне там у поперецї тай бідит. Хиба масла и спудзи теплої и мастиў би добре, а так бире шкіру низко иколонки и перепускає через чиколонки; три рази має так перейти здоўж поперека, а так зноў вімастит; вітак аби вігріў добре до печі, ідлежіў тихо зо три дни, то поможе. Та курація, то сї називає, шо игни лéдвицї. Але то добре треба, аби знаў кигнути, а як нї, о пусте.

С пиреду, то є груди, а з заду, то плечі. Через середину плечий иде хрибет.

Туш стоїт на ногах. Нога має: стéгно (каже — »у стегнїх боле ноги), колїно, а верьх него кружок (єк би не дай Боже розколоў, то калїка), гомілка (с нереду), литка (з заду), котик, пета ступáк: з гори плéсне, зі споду підошва«.

Назви полових орґаніў і задницї такі, як на цїлій Українї.

Б. Анатомія звірят.

Кінь[1]).

1. Грудни́це,
2. хрибет,
3. чу́пирь,
4. нїздрі,
5. вилицї,
6. грива,
7. клуб,
8. фіст,
9. колїно,
10. копито.

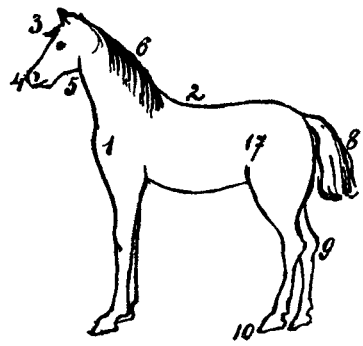

[1]) Пор.: відповідні числа на рисунках.

Корова[1]).

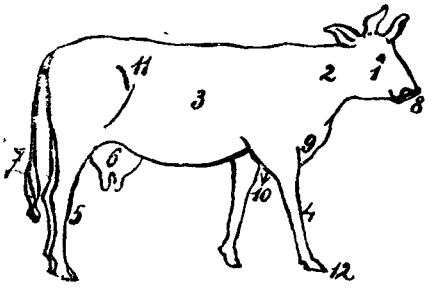

1. Голова,
2. шия,
3. туш,
4. ноги передні,
5. ноги задні,
6. миринде і дійки,
7. фіст,
8. писок,
9. морда,
10. груди,
11. голодненка або порожнина,
12. папірки.

Риба

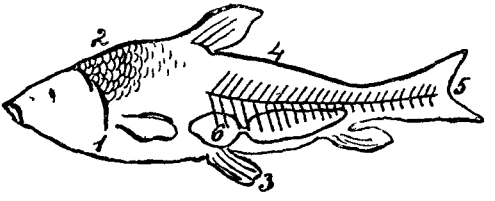

1. Дзябра,
2. луска,
3. крила,
4. драбинка,
5. фіст,
6. піхур.

Свиня.

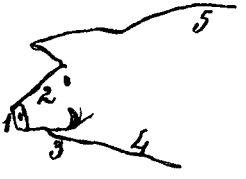

1. Гук,
2. рийка,
3. кла,
4. підгорле,
5. сало = солонина,
6. солонина = мясо,
7. богуш (бог) = жолудок,
8. лехки,
9. печінки,
10. серце,
11. селезінка,
12. почки = нирки,
13. сешник = міхур.
14. кьишка (тонка і груба).

---

[1]) Пор.: відповідні числа на рисунках.

Антін Онищук.

Останки первісної культури у Гуцулів.

(Записано в Зеленій, Надвірн. пов.).

1. Чим послугують ся Гуцули в браку ножа і сокири?

»Як хтось хоче перекити мóтуз, а ніж ни є, то бере одну плиту плосковату, а другу остру и кладе мóтуз на плосковату, а другоў коўтне скілка раз тай готово«.

»Як тонкий шнурок, то подержит сї на мінуту на ватрі тай перепалит; грубий треба тоўчи, бо богато изгорит, нїм перетлїе«.

»Як треба бука, а ни дае сї ўчьихнути, то треба вікигнути из зимлї тай у ватрі припалити, кілько треба«.

2. Уживанє огню замість сокири.

»Валови для свиний, або для поїня худоби, то теше сї троха а так накладе сї ватри и то вигорит, кілко треба; вітак вуголь сї вішкребче и готово. Кождий так робит.

3. Ріг і кість.

Острого сернюкового рога уживають до пробиваня шкіри при виробі постолів, а переважно при направі обуви. Приспособлений до сего ріг називаеть ся »швайка« (рис. I.).

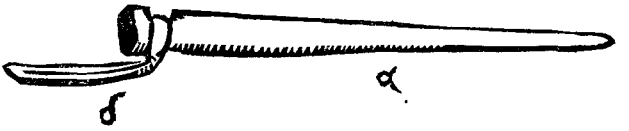

Рис. I. Швайка (а = швайка з кінчика рога; б = ремінець до завішуваня на цвяшку).

Кінців баранячих рогів уживають до виробу »пипок« до цибухів, »бо дерево розʼїдає сї у зубах, а ріг твердий«.

»У коровічий ріг запраўлеї сї брус від коси, як сї зносить, що маленький; то сї єго заправит у ріг тай беспечно, шо уже руку не утне«.

Тонких кісток уживають до виробу голок до сшиваня міхів.

З тонких гусїх кісточок виробляють »вабцї« на орябки (рис. II.). Вабець так вірно удає голос орябки, що на його звук злїтають ся птицї зараз.

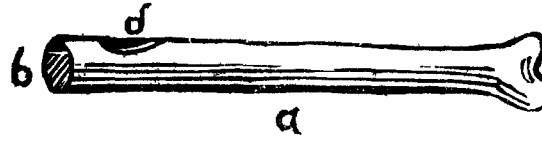

Рис. II. Вабець на орябки (а = кістка з гуски; б = прорізаний отвір; в = денце, себ то кілочок, у горі стятий так, що між ним і стїнкою кістки є отвір, яким входить воздух.

4. Одїж і обув.

Зеленцї виробляють собі шапки т. зв. »джуґлї« таким способом:

Натягають мокру шкіру з барана (зараз по стягненю) на ковбок[1]), стесаний »на кругло«, та долиною обвязують сильно шнурочком; так стоїть шкіра, аж висохне. Опісля відвязують шнурок, підшивають у серединї козячою шкіркою і джуґля готова.

Пастухи в полонинах та робітники в лїсах »поплїтають« постоли (»як розібе«) тоненьким, свіжо добутим із землї корінем; або »надре из лупіру личка и тим поплїтае«.

Подерту одїж зшивають личком, а замість голки послугують ся острим кільцем терня.

Всї — жінки і мущини — не »защінкуют« сорочок так, що грудь лїтом і зимою відслонена.

Мущини носять високі, ремінні чересй.

Ноги вбувають у постоли з невиправленої шкіри ще й нинї досить часто.

Дївчата насиляють на нитку ягідок зі скорушини, або блискучих хрущиків (т. зв. оленки) і вбирають на шиї, як прикрасу.

В ухах носять (дївчата й жінки) »ковтки«, до яких причеплюють колїсцї з годинників, блискучі ґузички і т. и.

---

[1]) Замість ковбка уживають старого спіжевого баняка.

5. Зброя.

Кождий Гуцул носить у чересі ножик; вибираючись у дорогу через ліс, бере сокиру, яку несе все на правому плечи.

Пастухи уживають до оборони »катрафієвих булавок«.

»Булаўку робит сї из катрафія; вікигає сї катрафій из корінем, коріне сї обтинає, або обпалит и є палице — булава.

З иншого ни робит сї, бо нима булави (у коріни грубше, як у инш) тай то кешки, має вагу« (рис. IV).

Ловці уживали до недавна ще т. зв. »рогатини«, з якою сміло йшли на медведя.

Уживали рогатини, як що смертельно ранений кулею звір кинув ся на стрільця; в такім разї приклякав стрілець на праве колїно, грубший конець рогатини опер о землю, наставивши вістре проти надбігаючого медведя; як лиш розярений звір настромив ся на вістре рогатини, стрілець двигнув її перекидаючи медведя назад себе, що зрештою не трудно було виконати, бо медвідь у розгонї сам поміг йому; ходило лише про те, аби »згодити« в серце, щоби медвідь повалений на землю не встав уже більше.

Рогатину виробляли з дубового, або букового дерева тим способом, що довгу на $2^1/_2$ метра жердку заострювали в огни та на другій третинї (числячи з долу) заправляли поперечку, на якій затримував ся застромлюваний звір. Якийсь Мішко при помочи такої рогатини позбавив 12 медведів житя. Рогатину (рис. III) має господар Юрко Остапюк - Візївський.

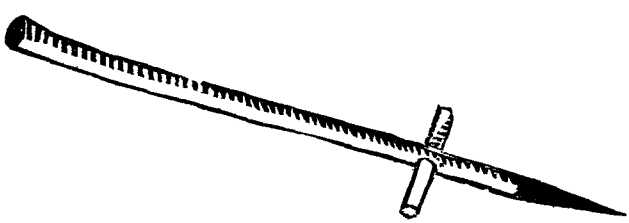

Рис. III. Рогатина.

»Даўно робили собі леґінї такі палки, називали сї насїки. Буде ясеник отакий загрубий, як целїндер[1]) у верьху, а то браў леґінь тай ножем на штири боки понатинає кору, так поравашує — одно від другого на цол, аж до ў рук, а там лишит, аби у руки гладке прийшло тай, як то зробит, тай лишеї, аби ясень собі ріс далї. На другий

[1]) Скло до лямпи.

рік укиў то дереўце и лупит кору, а то, куди торік поравашоване, то чорне и вібле, а куди ні, то біле тай палице буде така сімениста.

Даўно, котрий маў нáсіку, то уже леґінь буў[1])«.

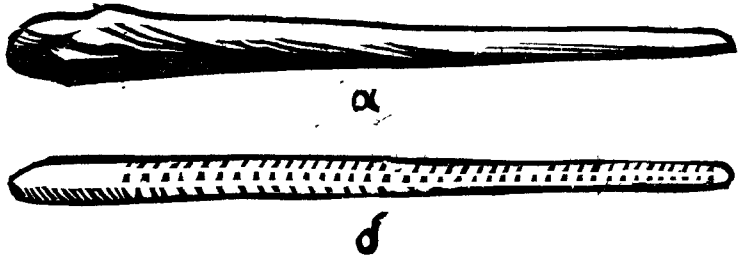

Рис. IV. а = Булаўка або катрафій.
б = Нáсіка.

6. Огень.

Майже кождий з жителів Зеленої мае в ташці »крішню́«, себто кремінь, кресало і губку; приложивши губку на кремінь, ударить кілька разів кресалом до креміня, посиплять ся іскри, губка »име сі« тай е огень.

Коли пастух, чи робітник у лісі, хоче »накласти ватру«, шукае сухого, дрібненького »ріщечка« (як непогода то ще й живицею облїпить), зложить на купку (під пнем, під деревом, біля великого каменя), викреше огню і підложивши під ріща тліючу губку — дуе[2]), крутить капелюхом, заслонюе від вітру полами, аби »ріщечко имило сі«.

»Як нема крішні, а е лиш один сірник, та аби ни згас, то зажигаючи, каже: Богач ватра![3])« У »Живний« четвер в дома, а як вийдуть із худобою на полонину[4]), то в колибі розпалюють живу ватру.

Вийшовши на полонину, заганяють »ботей« до кошери, а самі входять із ватагом до колиби, де він розпалюе живу ватру так: Розколовши сухе, кругле полінце в однім кінци »наўхрест« і заправивши в »роскіл« губку, вкладае сей конець полінця в виверчену діру в сосі (nomin. = »соха«), а другий в ямку невеликої дощинки, яку придержуе хтось із присутних, натискаючи нею на полінце, щоби »тýго« обертало ся в дірі сохи; опісля ватаг іще з другим беруть

[1]) Разлеґінь (сильний, здоровий). [2]) Як слабий огень, то дуе губами, а як більший, то махае капелюхом. [3]) Повторяе кільканайцять разів. [4]) Перший раз.

за кінці шнура, який обвито довкруг полінця і потягають до себе чергою так довго, аж полінце, обертаючись скоро раз в одну, то знов у другу сторону, наслідком тертя, запалить ся. Запалене полінце служить до розложеня ватри посеред колиби.

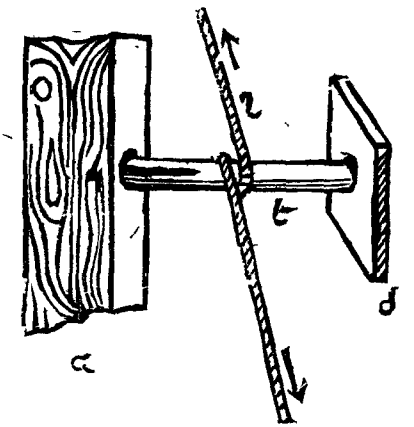

Рис. V. Жива ватра: а = Соха; б = дощинка; в = полінце; г = шнурок.

Як переховують ватру?

Щоби ватру переховати, роблять так: Зваривши, що треба, кладуть на огень кілька сухих, букових полінець, аби згоріли, а грань прикривають »спудзоў« — попелом; під попелом вона не гасне так, що можна добу й дві сим способом задержати грань; потому попіл розгортає і »кладе« нову ватру.

Як хоче ватру перенести з місця на инше місце, то бере грани у »верґелию« (губка з бука), або у порохно.

7. Ва́тра.

»Ватра, то є май перший Ангіль«.

»На огень не вільно плювати и ногоў не вільно топтати; огень треба шенувати так, як и хліб. Розгрібати не мож! борше ше на купку изгорнути, пережигнати и най так...«

Персоніфікацію ватри подибуємо досить часто в казках та оповіданях, де кажеть ся прим.: — »Раз прийшла ватра ид ватрі и каже: Ой ци добре тобі, сестричко?...« або — »Баба була огень, а син віжлун...«

»Кажут, шо колис не було диму из ватри. Але раз трафило сї, шо Бог наклаў ватру, а »він« — осина — прийшоў тай не дивуйте,

не до вас чесних кажучи, узеў тай не дивуйте пер..ў у то (ніби у ватру) и з того чесу иде уже из ватри дим«.

»Ни вілно ватру замітати палцема на віґлю у піч, бо то робет сї на палцех за́дирки.

То як е уже ти задирки, то би робити на кужґім палци, на ніхтах, хрестик«.

»У вечірь ни гійрь казати »ватра«, але »значок«, прокіў того, аби сї не перебираў такий струпик, називае сї »о́гник«

»Як прийдеш из лушницеў у ночи, то абис, ади, не ніс ватру на ватру у хату, бо то сї ви́не »вогник« у ґітий. То ніби так становит, отік е у хакі ватра на при́пічи, а то аби увійшоў из лушницеў тай верг ту лушницу до тої ватри, хатеної, то ни вілно«.

»Як вуголь скочит на землю из печи, то госкі якіс прийдут«.

8. Гото́вленє і пе́ченє.

В колибі горить ватра по середині, а котел, в якім варять страву, висить над нею на т. зв. »зубци верклюга«.

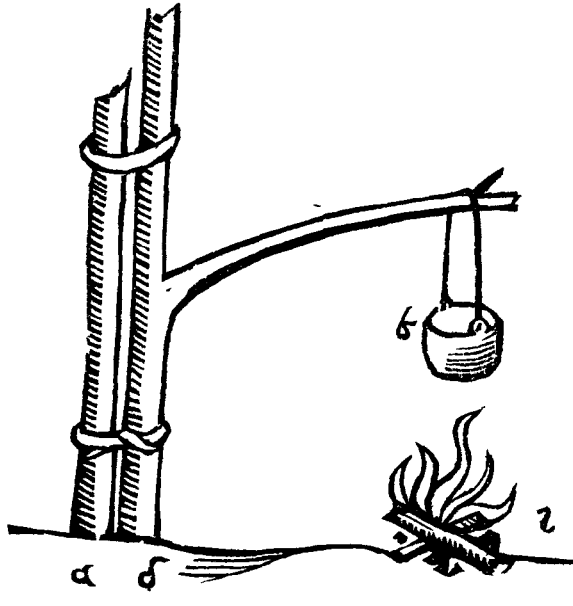

Рис. VI. Ку́жба: а = паль; б = ку́жба; в = котел: г = огень.

В лісї або на поли варять при помочи т. зв. »ку́жби«, се е відповідної гилї (рис. VI), яка обертае ся при вбитому в землю паликови, а на яку завішують котел.

Без кужби варять тим способом, що горнець (спіжевий) уставляють на плиті (»бо плита розгріває сї«) і плитою укривають горнець (»аби не скакало вугле«). Як горнець треба відставити від огня (пр. вимішати кулешу), то відставляють його при помочи т. зв. »шилїґури«, то є полїнця так обтесаного, що входить лехко в ухо горшка.

»Рабшіц[1]), як сї ему трафит, аби убиў яку зьвірь, а мусит сї лишети далї у лїсї, то сї ни журит, бо має при чім за другоў ити; він кладе ватру и облупит тоту звірину, нарубає собі солонини (себ то мяса), а як з такої ни мудрої штуки, то сї каже — безґетчина, заве тот флейш у ту такі шкіру, що злупиў, розгорне грань, вигребе у земли яму, кладе то завите у ту яму и загребе гранеў і то пече сї у ті шкірі. І то сї у ті шкірі так спече, як має бути; так, як би моцно уготовиў. А то сї ни повалеї, бо то є у шкірі«.

Або печуть мясо також на рожнї: обпірить птицю, отворить черево, — »випустит килюхи«, розверне і настромить на остро заструганий бучок тай обертає над гранию, доки не спече ся.

Печуть також мясо тим способом, що кладуть його на розпечену плиту.

Як вода на кулешу »довго не хоче закипіти«, то кидають у горнець »чистий«, розпалений камінь, вода скипить, тодї засипають муки і мішають; по звареню їдять кулешу, а камінь остане на днї.

9. Проти мухариць.

»Проти мухариць кладут ватру и мечут у ватру чьитину, аби дужи дими ишли, бо они (мухариці) від диму кікают«.

»Проти мухариці куре дуже люльку, або порохно запалит и носит коло себе: они на дим не идут«.

10. Проти звіри.

Вівчарі розкладають у ночи біля кошери огень, аби дикі звірі не мали відваги надблизити ся.

Як трафить ся, що вовк, або медвідь надблизить ся до кошери, то зараз підкидають до ватри дров, запалюють »смолоскип« (рис. VII) і накликуючи на собак, виходять із колиби на двір, щоби звіря прогнати.

---

[1]) Дикий стрілець.

Смолоскип роблять так: розколять сирого бучка у четверо, розвернуть при помочи трісочок (які всувають межи розколені части) тай накладають верствами — верства моху, верства смоли так, аж до

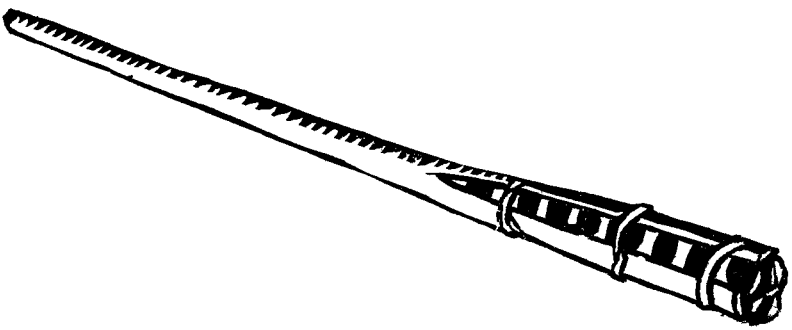

Рис. VII. Смолоскип.

верха; щоби розколені части не розходили ся надто, накладають на смолоскип дві-три ужевочки.

11. Вода.

»Як иде лїсом и дуже хоче води пити, а нїгде ни є, то ськає порохно у колоґі гнилї, або у пни гнилім, кладе крисаню и тисне у руках то порохно так, шо з него капає вода, аж натисне тілько, шо сї напе«.

12. Виправи шкір.

Як згине худобина, то шкіру »лупит«, натягає, аби висхла, а вітак кроїт на кусні і »дубит« (дубливо робить виварюючи вільхову кору в водї); »и три рази кладе сї у вільху горечу (так, шо мож руку диржети) тай она стає туга, шо не розмакає сї«.

»Уважети би, кілко класти: як богато покладеш ци шкіри, ци сукна, то ни задубит сї добре«.

Щоби шкіру виправити на біло, то — »кладе сї шкіру у судину, наливає сї жентицеў и сировицеў тай кладе сї на піч. За три-штири дни смотрит сї — як джеґ пустиў, то віймає сї и бритит сї (тупим ножем) добре джеґ и кладе сї, аби сохла. Як вісхне шкіра, то розкигає сї на топорищи, або до краю стола тай шкіра зараз робит сї біла«.

З такої шкіри роблять »бурдюги« (шкіряні міхи), мошенки і т. и.

13. Рибарство.

Вода в ріках і потоках належить до камери, тому й рибу »їґет пани«, а хрискінинови можна лиш дивити сї, як она играе у воґі«.

Але проте є смільчаки, що ловлять рибку, як не »по днинї« на вудку, то в ночи »на оста« при світлї »лучницї«; запускають у воду також т. зв. »ветри«, або троять рибу »трілом« та »визбирують« її »саком«.

До вудки уживають гачків свого виробу.

Ветер (етрик), то кіш з лозини[1]), плетений на вид подвійної лїйки, в яку як риба увійде, вже з відтіля не вийде.

»Оста«, се зелїзні вилки, осаджені на довгім держаку; як риба »на терлї«, убивають її тими остами, наколи лиш котра підплине до світла »лучницї«.

»Пструги на терло підхоґет горі рікоў тай тогди сї їх бє остами; потому вертае риба долї тай паде у ветри«.

14 Ловецтво.

В кождім присїлку є кілька людий, котрі займають ся ловецтвом, розуміеть ся, диким — се т. зв. рабшіци. Вони мають добрі »пушки[2])«, вміють наслїдувати голоси диких звірів та »класти слопи«, себ то лапки на оленїв, лисів, вовків, медведїв і нуриць, та »сїтки« на орябки та инші птиці.

Слопи і сїтки намащують — на оленя смолою, а на иншу звір салом-мясом, аби »не вітрилґа«, себ то не пізнала, що се лапка. Біля лапки ставлять звичайно якусь »надь« — для оленя сїно, для вовка, лиса, медведя—мясо, для орябок—ягоду калини або скорушини.

На оленїв полюють у »риковище«, то є в осени, як сї звірята парять ся. Олень (»бик«) виходить на лїсну поляну, полонину, або на зруб і »ричит«; до нього підходять стадка »короў« (оленицъ) і... рабшіц. Стрілець підсуваєть ся обережно — »аби лім[3]) не тріщеў, аби плики не цекотїло«, — стараючись іти проти вітру, »аби бик не знюйштриў« його, бо в такім разї все пропало.

Щоби лекше підійти стадо оленїв, кладуть стрільцї на голову оленеві роги та листки лопуха і так удекоровані удають, буцїм-то вони чіхають ся до дерева; по сїм звільна, дуже обережно підсувають ся до звірят; оленї глядять зразу в сторону стрільця повитягавши шиї, обсервують його пильно, але небаром освоюють ся з його видом

---

[1]) Є також ветри плетені з нитох (на деревляних обручиках).
[2]) Стрільби — лянкастрівки. [3]) Сухі галузки.

і пасуть ся дальше спокійно; стрілець тимчасом посуваєть ся в перед і з віддалї 40—50 кроків »палит« з пушки, вбиваючи що найкрасшу штуку.

З убитого оленя »лупят« шкіру і ховають її під плиту, або під гниючу смереку — »бо чирез то може сї хрискинин избавити, можени отвісти — ікас ривізия, шос, тай можут прізнати«...

Роги відрубують із верхною частию черепа і заховують у лїсї, зачепивши їх високо на смереці так, що нїхто їх не догляне; він забере їх колись при нагоді і продасть за добрі гроші.

Мясо — найважнїйшу часть добичі — заховують у воді (в ріці, або потоці) привалюючи його камінем: »то нїгде так не постоїт, як у воді, бо вода студена тай у воґі ни найде нї звірь, нї воріг«; з води виймають ночами і зносять домів, де дїлять його між свояків, мовляв: »Єк він шос придбае, шос запрацуе, то и нам уґілит«.

Як зима »западлива«[1]) дуже, то олені спускають ся низше, шукаючи поживи; тодї чимало їх гине від гуцульської сокири: »То ни мае шо їсти тай спускае сї у село тай стрегни туди у зимах; а хрискенин май лекший тай убутий звичайно у постолах—то иде поверьха и прутше иде тай поздогонит и сокироў«.

Щоби олені не їли сїна[2]), що стоїть високо у »поли«, то обгороджують його високо воринами, а щоби при сїм щось вполювати, вбивають у землю (зараз при стогах) довгі жердки, остро затесані і обпалені в огни; як олень перескочить обгорожу, пробивае ся на остру жердку вбиту на скіс у землю.

На медведя і вовка кладуть »слопи«, які будують у »глубоких« лїсах, над залишеним плаєм, або в місцях, де »звірь мае перескік[3])«.

Сліп (рисунок VIII) будують так:

Вбивають у землю дві »сохи«, на яких опирають кіл (»кладина«); на кладину опирають одним кінцем дручок (»важбк«) і на сей якраз конець (маловистаючий) закладають »гужевку«, яка держить грубе, тяжке бервено (»киж«); на другий конець важка закладають довгу гужевку, яка знов держить ся тонкого колика (»язик«), котрого один конець (грубший) заходить і опирае ся о клюку (вбиту в землю), а другий (затесаний) заходить у виріз (»зазубец«) ключки, що зубом зачеплена за зуб другої клюки (вбитої в землю); від ключки (в яку заходить язик), ідуть три нитки »ожиннику«[4]) до палика,

---

[1]) Богато впаде снїгу. [2]) За шкоду нїхто йому не зверне.
[3]) Місце, куди дикі звірі переходять з одного лїса (звора) в другий.
[4]) Ожинник на те, аби звір не звітрив небезпеки.

ритого в землю під бервеном, яке знов привалено в сім місци тяжими ломаками і камінєм (»киск« або »терьх«); медвідь чи вовк, не причуваючи нічого лихого, іде плаєм, прірве слабі нитки ожинику і ввесь тягар повалить на себе.

Рис. VIII. Сліп на медведя або вовка; 1 і 2 соха; 3 = кладина; 4 = киж; 5 = гужеўка; 6 = важок; 7 = гужеўка; 8 = язик; 9 = клюка; 10 і 11 = ключки; 12 = нитки; 13 = палик; 14 = киск або терьх; 15 = плай.

З якою силою паде сліп, можна собі уявити, наколи почуємо, що в 1906 р., у хвилї, коли бервено одно придавило вовка (що пірвав нитки), »вага« положила трупом другого, що лиш надближав ся до слопа...

Такі слопи (лиш маленькі) ставлять Гуцули здовж потока проти кождої печерки, в яких жиють нуриці (»нірки«) або видри.

Борсуків або викопують рискалями, або викурюють димом, накладаючи при вході до нори ватру.

Орябок ловлять тим способом, що навішають на галузки смерек сильця, зсукані з кінського волосіня; проти кождого очка (сильця) уміщують ягоду калини або скорушини, як »надь«; »орібка« доглянувши ягоду, зміряє до неї і — звисає затягнувшись у сильце. Стрільці, наложивши сильця, вертають домів і аж у тиждень виходять по добичу.

Ще ловлять оленів[1]) у »силце«, або в »капкан«. Сильце роблять так: Межи двома деревами, в гущавині, на стежці, котрою ідуть олені до потока пити воду, розпріструть з грубого дроту[2]) звите очко, натруть живицею та одним кінцем привяжуть до пня грубого дерева; олень іде пити води, всуває ся в сильце і або задусить ся, — як що зловив ся за шию, або бігає довкола дерева, аж доки не зявить ся стрілець, — як що зловив ся за роги, або в половині тіла.

Або знов пригинають деревину мало що не до самої землі і привязують до неї сильце, та клюкою прикріпляють (дерево) до землі; як олень увійде в сильце, рушить деревом, що зриває ся і підтягне оленя в гору так, що він не має сили вирвати ся і гине, або жде »слушного часу«.

Капкан[3]) ставлять — розуміеть ся привяжуть його до дерева — також на стежці, якою ідуть звірята пити, або в місцях, де олені люблять грати ся (бігають докола корча); звіря стане ногою, подавить кружок, зеліза стулять ся і — як не вдасть ся ноги вирвати — гине від кулі.

15. Освітленє.

Є ще дуже богато хат, де світять у вечер »липиноў«, се є тонкими тріскамі, наколеними з букових, добре висушених полінець, званих »ошкалками«.

Як прийде вечер, то хтось із домашних або держить в одній руці запалену »липину«, а в другій патичок, яким »утерьхає« (стручує) уголь в умисно приготовлений на се цебрик із водою, а ні, то вложить, липину одним кінцем у дірку (т. зв. »пічку«), умисно на се зроблену в печи, зараз недалеко челюстий і утерхає углики в миску, наповнену водою, що стоїть на припічкови.

Липиною світять також мерцеви.

В богатших домівках світять каганцями, які тут називають словом »Макій«.

---

[1]) Також серни. [2]) Від телефону у двоє або й пятеро сплетений. [3]) Зелізна лапка.

Кільканайцять хат уживає малих нафтових ламп, послугуючись и тім також липиною[1]) і каганцем.

Пильнуючи худоби, або малюгу, накладають перед колибчиною тру, »аби видно и аби звірь ни ишла«.

Як вертають з відкіля пізно в ночи, то світять собі лушни-ю, або смолоскипом, упевнюючи, що »ніяка звірь на то світло піде, бо боїт сї; а из того смолоскопа як озме капати смола го-ча, то цáлком безпечно«.

16. Гойданки.

Гуцульські діти люблять дуже »гойдати сї«, себ то колисати ся: хатї мають діточу колиску і користають із того, колишучись як день жий, то міняючись чергою, то по двоє-троє нараз; старші діти ла-

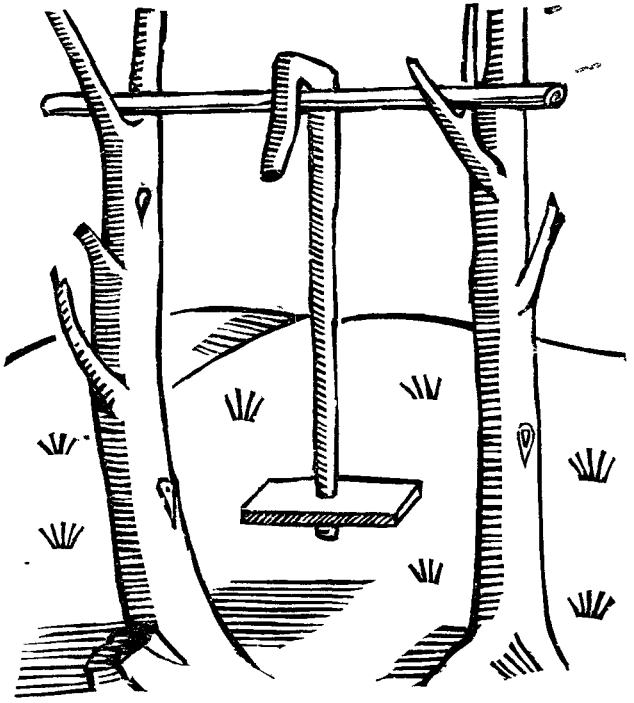

Рис. IX. Гойданка в Сітнім.

дять собі гойданки на дворі, опираючи дошку на пресло, або на грубе бервено і одно сїдає на однім кінци дошки, друге на противнім тай колишуть ся до схочу; в садку привязують грубий мотуз до груші

[1]) Приміром ідуть до другої хати, до хорім, трісне скло.

чи яблінки, або зачеплюють на галузу »клюку« і є забавка; у зв ,рі Сїгний зробили пастухи таку гойданку, як бачимо осьтут на рис. IX.

При сїй нагоді згадаємо, що ґаздині[1]) йдучи в поле, чи то громадити сїно, чи »огрібати« картофлї, беруть туди колиску, завішують »у гачуґу«[2]) і як що дитина хоче спати, колишуть її там на свіжому воздусї.

17. Віз.

»Росказували минї старі люди, що даўйно у нас віз лиш дес-дес буў; нарід верьхом (конем) ишоў ци у місто, ци у полонину, буґь-де. Я ше сам закемиў, що конї онсюди гет не ковані ходили.

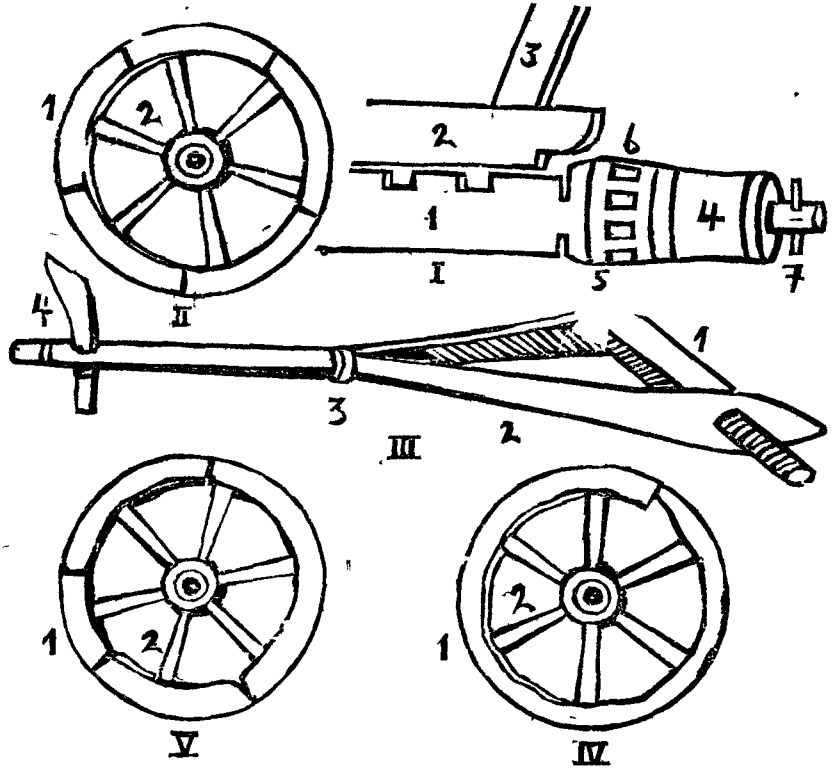

Рис. X. I. — 1 = спасть; 2 = насад; 3 = клюпак; 4 = колодка; 5 = обручка, 6 = ґари; 7 = сторожка;
II. Колесо найновійшої доби; 1 = дзвони; 2 = шпицї;
III. Віє; 1 = вісь; 2 = віє; 3 = обручка; 4 = притика;
IV. Колесо найстарше; 1 = обід; — 2 = шпицї;
V. Колесо давне, багро.

---

[1]) Як мають маленьку дитину. [2]) На смереку.

Росказуют, що даўно колїсе як робили, то нияк, лиш гнули де. То вибираў собі молоґі, жилаві буки тай парили тото и гнули к кругом бервена такого грубого; вітак як вісхло, як розвезали, то уже не розвертало сї тай робили ис того колеса до воза. То азиваў обід (рис. X. IV. 1.). Вітак якис вігадаў из бука кривого ісувати б а́ г р и (рис. X. V. 1.) тай складаў из того колесо. А тиъ стельмах ни журит сї, ци криве, ци ни криве, але гай, віструже ним ножем д з в о н а (рис. X. II. 1.) тай готово«.

Іван Онуфрак Ів.

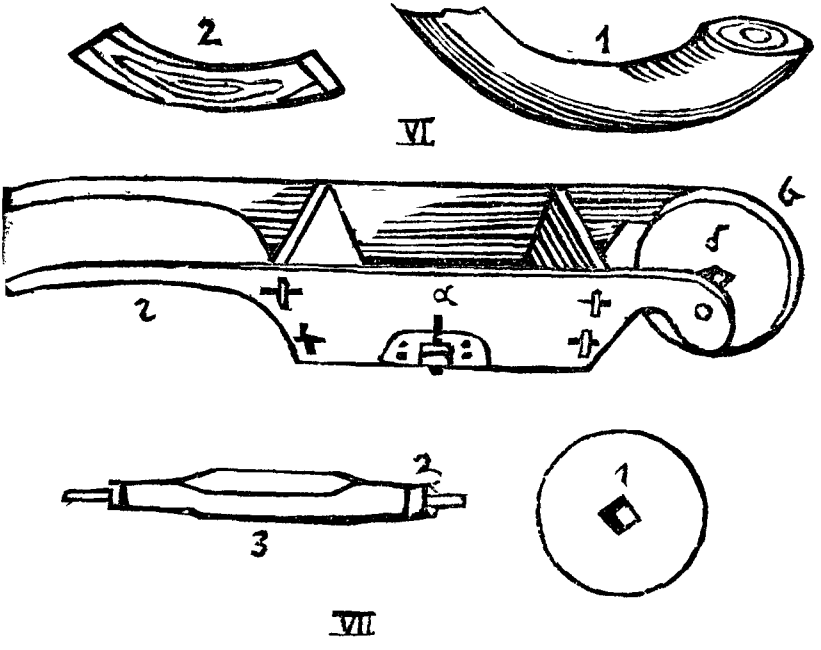

ис. X. Т а́ ч к а: а = копаниці; б = колесо; в = рафа; г = ручка; 1 = ґара; 2 = рохра; 3 = веретено.

У названого господаря є ще й нинї старий віз, який має колеса роякого рода — два зложені з дзвонів, одно з багрів, а одно з обідя. евно, що »о б і д е« буде найстаршим типом колеса по колесї »різа-м«, якого ще досї уживають Гуцули до тачок (рис. X. VII). Гуцул-онсерватист не спалить вам кривого пня бука (рис. X. VI) нїколи, не витеше з него б а г р у (2 3) і переховує до часу аж найде ся їх тілько, що зложить із них колесо; лиш о б і д я не гне вже нїхто, »бо о коло того треба дуже працувати«.

Як сказано в горі, возів давно не уживано, тому й старі вози дуже примітивної роботи, слабі — видно, що служили лиш рідко, коли та й то до легкого »терьху«.

Нинішні вози великі і сильно збудовані так, що ладують на них пів »латра« дров (і більше); на них і возять дерево з камеральних лісів.

Є »кінний« віз і віз »воловий«; до першого запрягають коний, до другого волів. Кінний віз від волового ріжнить ся тим, що

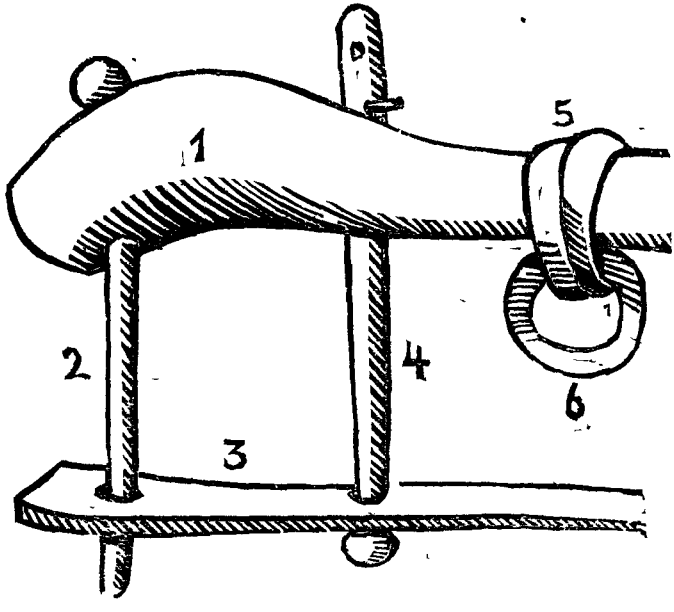

Рис. X. Ярмо: 1 = лутиці; 2 = заніски; 3 = підгорлиці; 4 = снів (снози); 5 = привій; 6 — облук.

перший має »дишель«, а коний закладає ся до »орчиків« причеплених до »ваги«, а воловий має »віє« (рис. X. III) до якого закладає ся »ярмо« (рис. X. VIII). Кождий віз має »передну і задну кічку (тічка) сполучені »розворою«. Назви поодиноких частий тічки диви на рисунках.

18. Раваш.

Низше наведені рисунки зазнакомлюють нас зі способом зазначуваня чисел у Гуцулів. Як весною зженуть люди вівці на полонину, доїть кождий свої, а ватаг, зміривши держаком »полонице« верству молока, вирізує на полоничу »карбок« у місци, доки сягало

локо (рис. XI. ч. 1) — се для него знак; а по сім зарізує »карк« (так само високо, як на полоничу) на палици того, чіє молоко рив — се знак для ґазди, т. зв. »раваш«. Літом приходять ґазди ргою забирати молоко, тоді то ватаг, приложивши до свого полоча раваш, який має тересований ґазда, ає, кілько йому нажить ся молока.

Всякі рахунки (громадські, робітничі) поміщує Гуцул на палици (рис. XI. ч. 2) бо на звичайнім прутику, вирізуючи карби, з яких кождий означає одиницю, а лиш десятий звичайно відріжняє ся довжиною.

Рисунок XI. ч. 3, представляє війтівську палицю з сусідної громади Пасічної. Як бачимо, неграмотний чоловік вирізував на ріжних місцях палиці карби і инші числа »хлопскимписьмом«, а по сім, де вони були вирізувані, пізнавав, що за рахунок показували. І так зазначено там, кілько полагодив війт ґрунтових спорів, а за полагоду не дістав заплати; зазначено виплачені ріжні належитости і число днів громадських робітників.

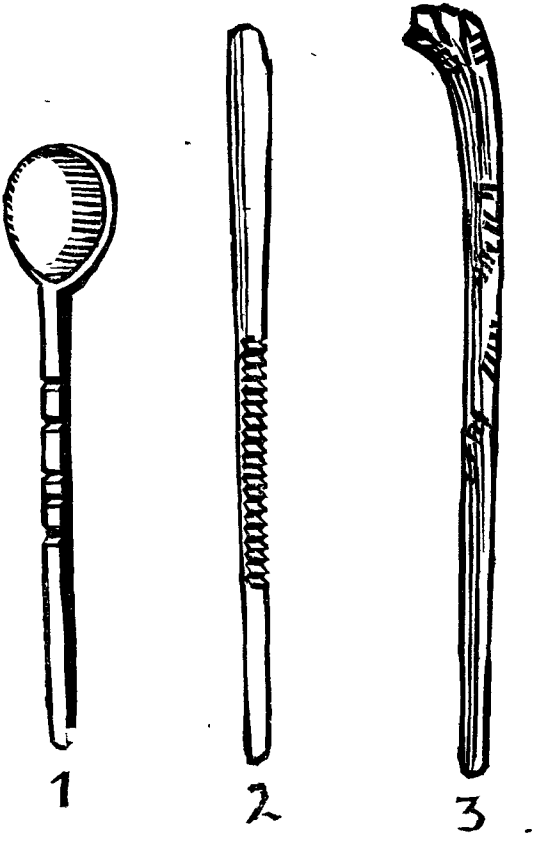

Рис. XI. 1 = полонич; 2 = палиця поравашована; 3 = війтівська палиця з рахунками.

Робітники в бутинах дістають раваші, на яких зазначено все — і число днів праці і виплачені гроші і число пар постолів і сіль. Підприємець т. зв. кирон наколе дощинок (на 1 dcm довгих), в однім кінци продовбає дірку, насилить на шнурок або дріт і вже готова книга рахунків підприємства, яке має звичайно 8—10 тисяч корон

обороту; кождий робітник має там свою дощинку, на якій значить кирон усе, що йому видав. Принято, що на верхній сторінці дощинки значать, кілько соли взято, на противній, кілько тютюну, на одній бічній сторінці пібрані гроші, а на другій робочі дні.

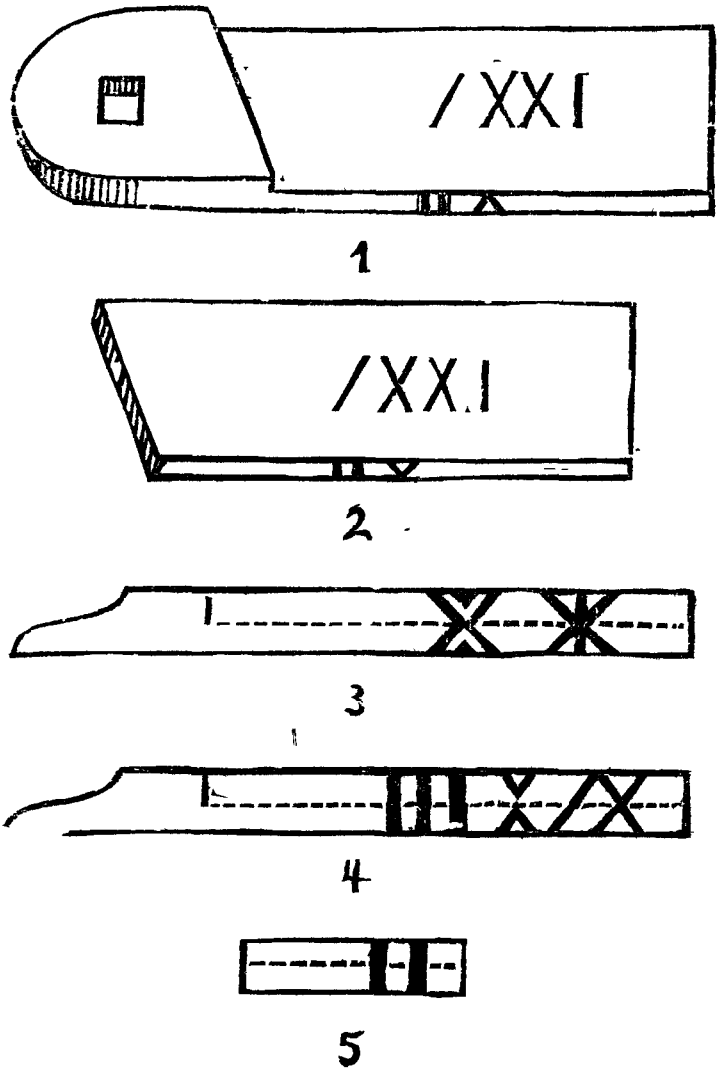

Рис. XII. 1 = раваш, а 2 = знята з него половинка (на обох з гори записано число 5 і 21, а з боку 2 і 10); 3 = бічна стінка, де пишуть пібрані гроші; перериванa лінія значить, що так переколять раваш (числа 50 і 100); 4 = друга бічна стінка, де пишуть робочі дні (числа 3, $^1/_2$, 5 і 10); 5 = стінка коротка, де значать число постолів (число 1 (пара) 1).

Наколи назначено що на дощинці, кирон надрубує (недалеко їрки) дощинку на скіс сокирою так глубоко, що як опять ножем розколе, то одна половина відділить ся від другої так, що робітник дістає наче купон — »раваш«. Як треба що порівнати, або що нового зазначити, то прикладають раваш до дощинки, від якої його відколено і зазначують се на обох (ножем).

Таке »хлопське письмо« має велике поважане в галицьких судах, де — як кажуть — »як пани то уздре, то уже ни питає ніц, лиш розрахує тай уже судит. То чистий рахунок — що у мене, то и у него, най каже, що хоче«.

Знаки на раваших вирізують завсіди ножем. І так загально прийнято, що ножем вирізаний прямовісний карбок | означає число 1,—скісний карбок / означає число 5, — карби вирізані на вид скісного хреста X означають число 10,—при краю раваша зарубаний знак ▲ означає число $^1/_2$, — скісний хрестик, а під ним знак на число $^1/_2$ ⧗ означає число 50, — а скісний хрестик і прямовісна через него ✳ означає число 100.

Володимир Гнатюк.

Купанє й паленє відьм у Галичині.

I.

Відьми — се звичайні женщини, але обдаровані надприродною силою, якої инші женщини не мають, а при якої помочи вони можуть виконувати такі діла, що нераз бувають неясні і при звичайнім людськім розуміню неможливі. З сею силою можуть відьми уродити ся (коли вже й мати була відьма), але можуть її також набути через науку. Супроти того є два роди відьм: Відьми родимі і відьми вчені. Перші уживають звичайно свого знаня обережно, не шкодячи нікому; другі бувають за те дуже злобні і послугують ся своїм знанем майже все тоді, коли хотять як найдужше пошкодити комусь. Пізнати відьму можна по тім, що вона має короткий хвостик, або не має заросту на половім орґані. Вчені відьми можна пізнавати лише при відповідних обставинах, приміром: Коли хто поставить на перший святий вечер під скатерть чосник, і потім посадить у черепок, аби ріс до Великодня, а на Великдень ідучи до церкви вложить його під язик, то побачить усі відьми в церкві, що стоять із дійницями на голові. Як заложить хто в церкві на Великдень капелюх на голову, то побачить також відьму. Коли хто відзначить собі на пущене перший пиріг і вийме його зварений, зашие в капшучок та носить повісивши на шиї, не здоймаючи ніколи, то на Великдень пізнасть кожду відьму, бо вона поки увійде до церкви, цілує перше замок у дзвінниці. Можна побачити також відьму, колиб хто дивив ся на неї крізь дірку в дошці, де випав сук, коли робили домовину. Подібні способи, при помочи яких можна на певно розпізнати відьму, є ще й инші. Так само аби зловити відьму на горячім учинку — бо лиш тоді можна мати певний

доказ її шкідливого діланя — треба знати до того окремі способи, прим. ловити її на шлюбний очкур; ловити на звичайний шнурок, але на відліть; прикрити її бороною і т. д. Коли хто не знає таких способів, а хоче зловити відьму, може потерпіти дуже, бо відьма готова потяти такого смільчака.

Від часу до часу відьми літають на Лису Гору (або яку иншу), найрадше під великі урочисті свята, і відбувають там свої наради, які кінчать ся нераз орґіями. Для полету мусять мати спеціяльно приладжену масть, яку або самі роблять, або дістають від своїх товаришок. Приладжують її звичайно в ночи, коли всі сплять. Спеціяльним ножем копають вони тоді припічок, сіють на нім лен, який зараз росте, цвите і родить. Вони обмолочують лен, витискають олій, додають до нього деякі складники, обмазують ся ним і сідають на коцюбу, мітлу, терлицю або звичайний кіл чи палицю, які також смарують, і вилітають на них у комин. Присутна родина в дома не може завважати такого полету тому, що тіло відьми лежить увесь час на ліжку, а лише душа літає. Тому може відьма перелітати величезні простори в дуже короткім часі. Коли би хто підозрівав молодицю, що вона відьма, і в часі полету обернув її тіло так, що ноги стали би там, де голова, а голова де ноги, то душа вернувши до хати, не могла би втрафити до тіла так довго, доки його не обернено би назад, як лежало.

Відьми можуть прибирати так, як демони, инші постати, прим. ріжних звірів (коня, пса, свині, кота, жаби і т. д.), або й неодушевлених предметів, прим. решета, сита, клубка, полотна і т. д. Можуть також своєю силою надавати деяким людям иншу постать, прим. переміняють чоловіків у коний і їздять на них; нелюбого мужа переміняє відьма у пса, а потому у воробця. Можна одначе відобрати в них усяку силу, але лише тоді, коли в справу вмішаєть ся піп і заклене відьму.

Відьма користуєть ся отже лише дочасно своєю силою; з кінцем житя сила уриваєть ся цілковито і відьма не переходить у демона. Сама смерть відьми буває дуже тяжка і страшна. Відьма мучить ся сильно і треба аж уживати окремих заходів, щоби помогти розлученю душі з тілом. Найчастійше осягаєть ся се тим способом, що розвалюєть ся в хаті комин, або виймаєть ся дошку в стели та пробиваєть ся діру в даху, куди вже душа знайде собі вихід.

Відьми займають ся найріжнороднійшими справами; вони крадуть зорі з неба; відбирають молоко у коров, а коли не можуть його з яких причин відобрати, то старають ся бодай зіпсувати його, щоби властитель не мав із нього хісна; псують полотна, сукна, плате і одяги; роблять у збіжу закрутки, через що спричиняють меншу ви-

датність; ворожать, шепчуть і чарують; вони відбирають подругам можність мати потомків, а навіть сповняти подружні функції; вони псують подругам жите так, що найвзірцевійше їх попередне жите переміняеть ся в відносини між котом і псом; загалом нема у житю чоловіка такої справи, куди відьма не могла би влізти і пошкодити їй. І коли всеж таки зла не буває стілько, кілько можна би надіяти ся з великого числа відьм і їх злоби, то лише тому, що спричинене зло може відвернути та сама або инша відьма і так його загладити.

Не диво отже, коли з часом дійшло до того, що всякі нещастя приписувано чарам і не шукано їх причини в гігієнічних або фізичних умовах, але в злобних замислах людий. Доволі було найнезначнійшої пригоди, щоби стягнути на себе підозріне; особливо в часі якихнебудь суспільних нещасть, як помір, голод і ин., хоробливо настроєна фантазія народа розбуджувала незвичайну підозрливість. Причиною епідемій уважано звичайно так званих »опирів« і горе тому, на кого наліпили се пятно, хиба що він наслідком свого суспільного становища був недоступний для черні; інакше її дикі інстинкти не знали стриму[1]).

Се зовсім природне. Доки відьма не надуживає своєї сили, доки вона приносить дрібну шкоду і то лиш одній, або що найбільше кількох особам, доти богато може уходити їй безкарно; коли одначе зачепить інтереси загалу, як се буває прим. тоді, коли відьма — по народньому віруваню — здержить дощ і нашле посуху, за якою йде голод, або коли нашле хороби і викличе помір, тоді наступає реакція, народ шукає виновника — все одно, правдивого чи уроєного — і старається зробити його нешкідливим усякими доступними йому способами.

Оттак виглядає відьма в народній уяві у своїй первістній одежі ще й до нині. Такий погляд на відьми сягає глубокої старини і був не лише у нас, але і в инших народів старого світа. Навіть під впливом християнства він не зміняв ся довго і все знане відьм приписувано надзвичайній природній силі, а не їх звязи з чортом. Західне християнське духовенство вважало відьми, й загалом усякі чари, останками поганства, тому коли й виступало проти них, то тілько з проповідями, з переконуванем, не уживаючи ніякої фізичної сили. Нагла зміна в сім напрямі наступає в західній Европі аж у XIII ст., коли повстала теорія, що всякі чари походять від діявола, що як дух зла і ворог правдивого Бога повинен разом із усякими прихильниками,

---

[1]) Кіев. Стар. 1886, VI: А. Сѣлецкій, Колдовство въ Юго-Запад. Руси въ XVIII ст., стор. 206.

помічниками та прислужниками бути знівечений і знищений. На чолї походу проти відьм і чарівників стає не народ і не задля матеріяльних утрат, але духовенство задля релїґійних причин. Цїлою своєю тодїшньою силою впливає воно на світські власти в тім самім напрямі і від тодї починаєть ся нагінка на невинних людий, яка трівае кілька столїть, переміняєть ся поволи в правдиву орґію мордованя, потягає за собою десятки тисяч жертв і окриває ґаньбою цїлий захід Европи та сумежні з ним країни, що полишить ся все нестертою плямою в історії. Перший такий улеґалїзований морд сповнено 1275 р. в Тулюзї, де спалили живцем 56-лїтню Анжелю Лябарет, запідозрену в тім, що мала тїлесні зносини з чортом; наслїдком буцїм то того вродило ся чудовище, яке Анжеля мусїла годувати краденими й убиваними дїтьми[1]).

Відкриване припусканих затїй чарами стало від тодї якоюсь манїєю. Помір, голод, хороба дитини, нещасний випадок, психічний розстрій, незначна невдача в якімсь підприємстві — все те було вислїдком чарів. Дрібничкове почуте самоохорони й еґоїзму витворювало надмірну забобонну підозрливість, яка дуже часто доходила до куріозности[2]). А до яких розмірів доходило мордоване людий за уроєні зносини з чортом, вистане навести, що 1487 р. спалено в маленькім нїмецькім місточку Равенсбурґу за згодою цїсаря Максиміліяна 48 жінок[3])! Із західної Европи перенесла ся та пошесть до Польщі, що для нас має значінє о стілько, на скілько до Польщі приналежала й Україна та користувала ся спільним законодавством. Перший акт спаленя женщини в Польщі на підставі судового присуду, а не самосуду, мав місце в Познани, 1544 р., де спалено Дороту Ґнечкову. Остатний раз мали спалити в Польщі людину живцем на підставі присуду 1793 р.[4]) І. Карлович[5]) заперечує одначе сей факт, покликаючись на те, що в повисшій згадцї не наведено анї місця, анї осіб, та що се було неможливе по соймовій ухвалї з 1776 р., в якій сказано: »In causis maleficii i czarów... poenalitatem śmierci nazawsze znosimy«. І. Карлович подає як остатний факт улеґалїзованого паленя, що мав місце в Дорухові, 1775 р.

На українській теріторії, на скілько справи про відьми й чари поступали перед суд, а не були полагоджувані самосудом, послугували ся судії при їх розбираню приписами маґдебурського права. Судові постанови городського статута містили в сїм напрямі між иншим ось що: »Рене-

---

[1]) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, русскій проповѣдникъ XIII в., ст. 81. [2]) Кіев. Стар. 1886, VI: А. Сѣлецкій, Колдовство въ Юго-Западной Руси въ XVIII ст., ст. 213. [3]) Тамже, ст. 202. [4]) Soldan, Geschichte der Hexenprocesse, 1886, II, ст. 327—328. [5]) Czary i czarownice w Polsce, Wisła, 1887.

ґат, що вирік ся віри, має бути спалений. Та сама кара визначаєть ся і для чарівників«. У доповненях до кодексу маґдебурського права говорить ся те саме з іще більшою повнотою: »Колй би показало ся—так звучить XIV параґраф—що хтонебудь учив чарів иншу особу або грозив кому чарами, а потім дійсно притрафило би ся нещасте тому, кому грожено, так само колиб на кого впало підозріне в чарованю наслідком його слів, звичаїв, зверхнього вигляду й инших обставин, властивих чарівникам, то на підставі певних поговорів належить таку особу обвинуватити перед судом і коли на ній покажуть ся признаки чарованя, її належить піддати мукам«. Там саме означують ся й рами допиту (XXII §): »На муках належить допитувати чорнокнижника і чарівника про всї обставини його проступка: яких він уживав засобів, яким способом і в яку пору, які при тім вимовляв слова і сповняв діла; потім належить випитати, у кого вчив ся він чарів або яким способом присвоїв його поступоване, кілько разів звертав ся до нього і яке лихо кому вчинив«[1]).

Безпосередною причиною переслїдуваня народом відьм і чарівників на Українї були факти посухи, голоду, помору. Релїґійного підкладу не було ніякого. Народ добачував у відьмах і чарівниках істоти, що могли приносити шкоду його економічному добробутови. Се переконане опирало ся на вірі в реальну силу чарів, як і у всяку иншу силу, що могла викликати реальні наслїдки. Така віра удержувала ся між народом постійно і жие й до нинї, як се покажеть ся з дальших фактів.

Такого переконаня тримав ся переважно й офіціяльний суд на Українї. Від XVI до XVIII ст. пересунуло ся через українські суди немало справ про чари й відьми. Але тут не було нїчого такого, що пригадувало би анальоґічні західно-европейські процеси. То були звичайні цивільні процеси, в яких чари відгравали ролю знаряду для зробленя комусь шкоди. Вину міряно не чим иншим, як виключно висотою нанесеної страти і вона оставала би такою самою й тодї, колиб її спричинено яким иншим способом, а не чарами. Чортівську силу, якої прояв добачували в чарах, переслїдували не тому, що вона чортівська, нечиста, але тому, що нею послугували ся для спричиненя комусь шкоди. В переконаню судіїв не було тої віри в орґанізований демонїчний культ, який викликав на заходї проти себе систематичні переслїдуваня, одушевлені фанатизмом і думкою, що винищене чарівників і відьм є службою для Бога. На Українї не виробив ся нїколи

---

[1]) Кіев. Стар. 1886, VI: А. Сѣлецкій, Колдовство въ Юго-Запад. Руси въ XVIII ст., ст. 234—235.

такий погляд на чари і з ним виступають хиба польські шляхтичі, що як католики переймили його очевидно від західної католицької церкви[1]).

Не диво отже, що на цілий ряд справ про чари, розбираних перед судами, віднайдено лиш отсї, що кінчили ся смертними присудами:

В 1652 р. вибухла якась епідемія в місточку Борисполю, переяславського полка. Хтось розпустив поголоски, що епідемію наслали баби чарівниці, а найбільше підозрівали про те Вівдю Тращиху. Наслїдком того її арештовано і постановлено віддати під суд. При арештованю Тращиха заявила: »Возьміт же, панове, і Путятиху, бо вона старшая наша єсть; вона дївкою рядит ся і в косах ходит, молодою чинит ся, по дворах ходит і двори надихає; як який двір натхне, то всї вимрут«. Розумієть ся, що арештовано й Путятиху. По якімось часї відбув ся суд. Знайшли ся свідки проти Тращихи і хоч їх посвідченя не були переконуючі, то суд, віддавши вперед бабу на муки, на яких вона признала ся до всїх підношуваних закидів, мабуть улягаючи настроєви переляканої людности, присудив її на смерть через спалене. Стоячи вже на стосї, кричала ще Тращиха: »Попадю і Путятиху і винничку згубіт, а не згубите, то гірше буде з вами«. Чи послухали судії сеї ради, не відомо, але Тращиху таки спалили[2]).

В 1690 р. розбирав сотенний суд у місточку Решетилївцї таку справу: Міський писар Григорій Маркович вніс жалобу на козачку Гапку Пасьчиху, що вона грозила йому, що його дорогі жупани не послужуть йому довго та що їх дійсно щось цїлковито понищило. Переслухана Пасьчиха не відпирала ся, але що перепросила Марковича і обіцяла на далї нікому не шкодити, суд на інтервенцію Марковича увільнив її. Та вже за пару тижнїв внесла на Пасьчиху жалобу Палажка Гришківна, що вона їй понищила чарами сукна, полотна, сорочки, мітки, на що поставила й свідка. Крім того вніс на неї жалобу ще й козак Василь Неводничий, що й йому понищила плате та зопсувала корову. Ба ще й місцевий священник підпер жалобу, якому вона буцїм то також понищила плате. Супроти такого числа жалоб і супроти того, що суд недавно вже був увільнив її, видано тепер присуд, що відповідно до постанов маґдебурського права, приказуєть ся виновницю спалити[3]).

В 1693 р. розбирано в новосанджаровськім сотеннім судї таку справу:

---

[1]) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, рус. пропов. XIII в., ст. 136—137. [2]) Ор. Левицкій, Очерки народ. жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст., ст. 268—270. [3]) Тамже, ст. 276—280.

Місцевий житель, Яків Михайленко, з прізвищем Бридуненко, вніс жалобу на свою давнійшу служницю Приську, що вона чарами зіпсувала йому домашне житє. Переслухана Приська признала ся до вини і заявила, що її навчила чарів Ющиха Гузїенкова. Та переслухана, признала ся також до вини, при чім вказала, що її навчила чарувати повитуха Семениха Литвиниха. Остання переслухана, зізнала: »А так, милостивії панове, як Ющиха привела, вибачайте, байстря, а я у неї бабою була, то й учила де чому, жалуючи єї, щоб не було на неї поговору. Та ви, ласкавії панове, не турбуйтесь; коли дозволите, я хоч зараз піднїмаюсь Бридуненкови мешканя поправити; буду старати ся, щоб Яків знову з жоною своєю по людски мешкав, як і з початку«. — Литвиниха була переконана, що така її готовість змие з неї вину, але судії подивили ся на справу інакше. По переслуханю свідків виявило ся, що чари були ось у чім: Приська, маючи злість на Бридуненка, що їй не заплатив заслуженини, кидала кота на пса, рвала з обох шерсть і говорила: »В якій згоді пес с кішкою живут, так нехай і Яків Бридуненко з жоною своєю мешкает«, при чім наведено й дальші подробиці чарованя. Маючи такі докази не лише на Приську, але й на Ющиху та Литвиниху, що ще в инших випадках чарували, суд опираючись на маґдебурські права, в яких 14 і 22 параґраф говорить, що »чаровники и всѣ, которим ся отъ чорнокнижства а зъ гусла обходятъ, кгды ся покаже, же таковыхъ речий иного училъ, албо кому грозилъ, а тому, которому грожоно, зъ того що злого пригодило, таковый кождый маетъ срокгою смертельною карностью быты каранъ, то есть огнемъ спаленъ«, присудив усї три чарівниці спалити. Але сього було за богато самому Бридуненкови і за його вставленем змінено присуд на прогнане їх із міста[1]).

Як бачимо, маґістратські суди, які розбирали обжалуваня за чари, відносили ся до таких обжалувань мягко і поблажливо. Маґістратські урядники старали ся або угодово покінчити справу, або легкими карами та арештами запобігти шкоді, що могла по їх думці вийти від чарів. Та в зовсім инше положене вони попадали тоді, коли позовником виступав шляхтич, дідич. Шляхтичі, представителї тодішньої інтеліґенції, гляділи на чари не як на просте пристосоване знаня тайни природи, але приписували йому далеко поважнійше, антирелїґійне значіне. Побоюючись сильно чутливої шкоди від чарів, вони домагали ся, аби маґістрати пристосували до обжалованих ними осіб усю строгість маґдебурського кодексу, замість звичаєвого права, осно-

---

[1]) Тамже, ст. 270—276.

ваного на народніх поглядах на чари. Ось взірець процесу веденого серед подібних умов.

В 1730 р. обжалував у Кременецькім маґістраті дідич Лука Малинський свою кріпачку Мотруну Перісту за чари, домагаючи ся, аби з нею поступлено по всій строгости закона. Пять свідків односільчан зізнало, що Мотруна сказала в їх присутности такі слова: »Я маю вже паню в своїх руках; коби мені ще вдало ся позискати прихильність пана, то я бояла би ся тоді лиш одного Бога«. Надто зізнали два свідки, що обжалувана в суперечці з ними відгрожувала ся їм ось як: »Тоді твої відносини поправлять ся і повіддаєш свої доньки, як виросте тобі на долони волосе. Ти будеш такий бідний і голий, як гола твоя долоня«. Обжалувану переслухали в маґістраті. При переслуханю вона сказала: Я спускаю ся на Господа Бога, на пана і на паню; аби місяць світив на до мною, а звізди колом побю. Чи я признаю ся, чи ні, однаково, я все мушу згинути«. Суд признав таке зізнане недостаточним і стосуючи ся до параґрафів маґдебурського права, віддав обжаловану на тортури. Три рази розтягали її члени бльоками й шнурами, три рази прикладали до неї розжарене зелізо, вона запевнювала постійно, що не знає ніяких чарів, та що її обжалувано на підставі сплетень, рознесених її сусідкою Корнихою. Суд розглянувши зізнане, не вважаючи на заперечуване обжалуваної, опер свій присуд виключно на зізнанях свідків і приложивши до неї всю строгість маґдебурського кодексу, засудив її на смерть, головно за погрози звернені до дідичів[1]).

Розглядаючи такі страшні справи, як палене живих людий і то невинних, треба розріжняти все дві річи: а) Чи се було законом признане вимірюване справедливости. б) Чи се був народній самосуд. До одного і до другого випадку треба прикладати иншу міру оцінки. В першім випадку трудно знайти якенебудь оправдане навіть тоді, коли допустимо опановане загалу якоюсь манією (релігійною, чи иншою) та жаждою приглядати ся мукам, бож закони укладають усе і виконують освіченійші верстви, які при сповнюваню своєї власти повинні кермувати ся якимись висшими мотивами, а не лише кровожадними інстинктами темної черні. В другім випадку можна знайти деяке оправдане в вірі буцім то покривджених, матеріяльно чи морально, та в їх темноті. Такі самосуди мали місце у всіх народів на протязі цілого історичного житя людства і мають до нині (прим. дуже часті самосуди над конокрадами або й иншими злочинцями в Росії) і то не тілько у некультурних народів, але і в високо розвинених

---

[1]) В. Антоновичъ, Колдовство, ст. 30—31.

(прим. лінч в Америці, що істнує доси). Для прикладу наведу по одному подрібному фактови з житя наших найблизших сусідів, щоби не здавало ся, що дальше подавані виїмки з судових процесів, властиві лише нашому народови.

Отже Поляки купали, били, а нарешті утопили одну бабу в Халупах, Вейгеровського пов. ще в 1836 р., підозріваючи її, що вона зчарувала хорого від кількох літ рибака Яна Конкля[1]).

Окружний суд у Новгороді розбирав 1879 р. справу кільканайцятьох селян, що спалили живцем Аґрафину Іґнатеву, вдову, підозріваючи, що вона наслала уроки на хору селянку, яка від того умерла. Присяжні судії признали обжалуваних селян винними, а суд засудив трьох на церковну покуту, тринайцятьох увільнив[2]).

Наведу тепер приклади таких самосудів у нас, на скілько вони відбили ся відгомоном у судових процесах і були доси оголошені друком.

В 1710 р. навістили Україну помір і саранча. Приписуючи се відьомській силі, мешканці міст. Олишевки »взбунтувались, многихъ женъ, признавая ихъ, яко за видіомство, пожгли«. Спалили тоді не тілько простих козачок, але й маму бунчукового товариша Михайла Биховця, чим покористував ся він і хотів справу виексплоатувати в свій виключний хосен, тягаючи людий по судах до 1717 р., доки мешканці не звернули ся за опікою до гетьмана і не дістали від нього оборонного універсалу. Своїм боком, що винні були всі покарані властями і то одні смертею, другі буками, а третї довгою вязницею[3]).

В 1720 р. розширив ся помір по Волини і навістив місточко Красилів. Міщани зійшли ся на раду і прийшли до переконаня, що його наслав не хто инший, лиш Проська Каплунка, якій було 120 літ. Її арештовано зараз, а рівночасно вислано шукати знахоря і питати, чи дійсно помір ширить ся через Каплунку. Діти і внуки арештованої звернули ся тоді до управителя Красилова, щоби її випустив за порукою, на що той згодив ся. Тоді забрав стару її зять, Федір Мельник, виїхав із цілою родиною з місточка і заховав ся в лугах над рікою Случею. Але тимчасом вернули від знахаря делеґати, яким він потвердив, що Каплунка наслала на місточко помір. Зараз кинули ся одні шукати Мельника зі старою, а другі копати яму і лагодити форост. Незадовго привезли Каплунку і не питаючи, чи вона винна що, закопали її по плечі в яму, притоптали добре довкола землю, накидали

---

[1]) Wisła, 1887, ст. 56. [2]) Тамже, ст. 222. [3]) Кіев. Старина, 1883, XI: П. Ефименко, Судъ надъ вѣдьмами, ст. 388—389.

на бабу форосту і запалили. Рівночасно зажадали від її зятя млинського каменя, привезли на місце кари і накрили те місце каменем[1]).

В 1738 р. вибух на Поділю помір. Мешканці села Гуменець бажаючи охоронити своє село від зарази, урядили по своїх полях у ночи процесію. Випадок хотів, що в сусіднім селї у шляхтича Мих. Матковського пропав кінь і він шукаючи його з уздечкою, натрафив на процесію. Гуменчани переконані, що се ніхто инший, як опир, що навів помір, оббили його страшно і непритомного лишили на поли. Матковський по часї прийшов до себе і заволік ся до дому. Але Гуменчани довідавшись, що він жиє, пішли гурмою до сусїдного села і зажадали від його дїдича видачі Матковського. Дїдич не хотїв, але коло полудня рознесла ся поголоска, що він не противний видачі. Не чекаючи довго, Гуменчани виважили двері, забрали тяжко побитого Матковського і повели до Гуменець. Тут дали йому наперед 50 буків, а потім зачали радити, що з ним робити. Більшість кричала, щоби його палити; шляхтич Випшинський протестував, що шляхтича не можна палити без засуду городського суду, але коли його приперли до муру, бажаючи на нього зложити наслїдки за випущене опира живим, він не устояв при своїм; колиж шляхтич Скульский заявив, що зложить 100 золотих, як буде кара за спалене, ніхто не надумував ся довше. Зараз приведено священника, щоби висповідав Матковського, по чім передано його трьом експертам; один вложив йому в уха камінцї, заложив на голову пояс зі шкіри і скручував його сильно з заду так, що камінцї втискали ся що раз більше в тїло; другий намазав йому рот свіжим гнойом, а третїй намочив стирку в деготь і обвязав нею очи Матковському. Опісля навезли 20 возів соломи і 40 возів дров, уложили костер, витягли на нього Матковського і спалили. Спалили також його одїж, принесену з його дому[2]).

В 1770 р. вибухла на Українї чума. Вона зайшла і до села Війтівки в Уманщинї та почала забирати одного мешканця по другім. Перелякані селяне почали шукати за її жерелом і переконали ся, що то їх піп, як опир, виробляє їм такі збитки. Запитана в сїй справі попадя потвердила, що піп опир і ходить ночами по селї; коли се ствердила ще й попівська кухарка, селяни не вважаючи на заперечуваня попа, накинули ся на нього з колами, приголомшили, пробили опісля осиковим колом від плеча до плеча і ще на пів живого закопали в землю. Власти потягнули за се до відповідальности лиш од-

---

[1]) В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 16—17. [2]) Тамже ст. 17—18.

ного учасника, бо всї инші повмирали на чуму, хоч опира вже не було, але й того увільнили, хоч мотивів увільненя не знаємо[1]).

В 1770 р. спалено в місточку Ярмолинцях, Поділь. ґуб., в часї чуми, зайшлого з Турцїї Йосифа Маронїта. Він стягнув на себе підозріне тим, що протягом кількох лїт займав ся лїченем і то з добрим успіхом. Його спалили вкинувши перше в бочку зі смолою[2]).

В. Завадзкий у статї про Гуцулів (Kłosy, 1873) говорить між иншим таке: »Нераз знущали ся над найневиннїйшими женщинами, вважаючи їх за відьми, що спричинювали нещастя. І так приміром у роках великої посухи та голоду згонювано всї женщини, особливо старі, до води і купано для пізнаня, котрі з них відьми, що заслугують на кару. Карано страшно. Найтяжшою карою було печене на огни, над стосом запаленої тернини. Тодї добачувано також часто душу спаленої відьми, що вилїтала з тїла в видї птаха. Останнїй раз відбуло ся таке купане і страшне каране відьм 1827 р. у Микуличнї«[3]).

В часї великої холери в 1821 р. почали люди сильно мерти між иншим у Нагуевичах, Дрогоб. пов. Якийсь хлопчина, признаючись, що належить до опирів, вичислив цїлий ряд своїх односїльцїв, які буцїм то також опирі і потинають людий. Перелякані селяни зібрали ся на раду і постановили всїх вичислених опирів спалити на терновім огни. Зібрали ся одного дня на майданї, зігнали опирів, покували і почали кидати на огонь. Деякі з них померли зараз, деякі обпечені сильно мучили ся ще по кілька день, поки померли, а дехто вспів видерти ся і втекти. Розуміеть ся, що по спаленю опирів холера не уставала. Провідників сього насильства потягли опісля власти до відповідальности, але позасуджувано їх лиш на недовгу вязницю. В сусїднім селї, Ясеници Сільній, спалено тодїж одного чоловіка, а до дальшого паленя не допустив місцевий парох, що як раз на час вмішав ся в справу[4]).

* * *

Палене відьм було вже карою, але кару попереджали ще всякі розслїди й доходженя, з яких можна було вивести вину обжалуваної. Крім переслухуваня свідків, роблено ще ріжні проби з обжалуваними. На заходї зібрані вони були в отсих пять точок:

1) Огонь. Сей спосіб дуже давний, а слїди його подибують ся вже у Софокля. До процесів відьм його втягнено дуже вчасно, але в XV ст. занехано.

---

[1]) Кіев, Старина, 1890, II, ст. 338—341: Убійство упыря въ Кіевщинѣ во время чумы 1770 года. [2]) В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 18—19. [3]) Wisła, 1887, ст. 61. [4]) Кіев. Стар. 1890, IV, ст. 101—120: Миронъ, Сожженіе упырей въ с. Нагуевичахъ въ 1831 г.

2) Холодна вода.

3) Важене відьм у тім переконаню, що правдиві відьми повинні бути дуже легкі.

4) Колене голкою бородавок на тілї, при чім відсутність болю була признакою, що суд має діло з правдивою відьмою.

5) Обсервація, як богато обвинена плаче на тортурах; коли мало, значить, винна[1]).

Найбільше розповсюдненою пробою було купане обвинених у холодній воді. Воно опирало ся на переконаню, що вода, як елемент освячений актом хрещеня Христового, не приймає в себе нічого нечистого, отже й відьм та чарівників. Але переконане про святість води істнувало ще й перед заведенем християнства, а навіть полишали ся деякі вказівки, що такий погляд був і в старій Руси. Супроти того треба приймити, що до поганського погляду про святість води прилучив ся опісля й християнський, що вода освячена хрещенем Христа.

Перша письменна звістка про пробу водою відносить ся до 829 р., коли Людвик Побожний видав приказ, »ut examen aquae frigidae, quod hactenus faciebant, a missis nostris omnibus interdicatur, ne ulterius fiat«[2]). Сю саму заборону видав опісля й Льотар, що помер 855 р.

Про купане й палене відьм на Руси маємо дуже вчасну звістку в Араба Андалюсі[3]), бо вже в XII столїтю: »Tous les vingt ans les vieilles femmes de ces pays (des Slaves) se rendent coupables de sorcellerie; ce qui occasionne des grands troubles parmi le peuple. On saisit alors toutes celles que l'on trouve dans cette contrée et on les jette, pieds et poings liés, dans un grand fleuve, qui y passe. Celles qui surnagent sont reputées sorsières et livrées aux flammes; celles, au contraire, qui s'enfoncent, sont declarées innocentes de toute sorcellerie et remises en liberté«.

Ся звістка може послужити нам найкрасшим доказом, як раз закорінений звичай в народі жие довго та як тяжко його викорінити навіть тоді, коли з ним воюеть ся; колиж якийсь звичай полишаеть ся в спокою і не звертаеть ся на нього уваги, тоді очевидно він іще довше й сильнійше буде держати ся. По анальоґії можемо судити також, що й народні вірування, обряди і звичаї та злучені з ними церемонії й пісні (такі як гаївки, колядки, весільні, купальні, обжинкові

---

[1]) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, ст. 84—85. [2]) Тамже, 85.
[3]) Charmoy. Relation de Mas'oudy et d'autres auteurs musulmans sur les anciens Slaves. Mémoires de l' Akademie des Sciences de S. Petersbourg, VI t. II, livr. 4—5, p. 342—3.

пісні і т. д.) походять із так само давних часів, хоч про них не доховало ся у наших старих письменних памятках ніяких звісток.

Таких купань уживали у нас і офіціяльні суди (рідко) і самосуди. При останних нераз і кінчила ся ціла афера на викупаню молодиць та на обсміяню їх. Наведу про те ті письменні звістки, що полишали по собі сліди в процесових актах.

В 1709 р. шляхта села Підфилипя на Поділю радила ся в часї посухи над тим, що робити, аби відвернути посуху, наслану очевидно відьмами. На перший раз приказано всім селянкам носити ведрами воду зі Збруча і поливати нею хрест, що стояв при дорозї в значнім віддаленю від села. Селянки сповнили сей приказ, тому признано їх невинними. Треба було отже шукати тепер винних між шляхтянками. Шляхтич Дружковський винен був значну суму гроший шляхтичцї Яворській, а що вона все вспоминала ся в нього, то він постановив пімстити ся на ній і кинув підозріне, що то вона відьма. За спільною порадою уставили шляхтичі над Збручем бльок, прикликали Яворську і на приказ Дружковського селяни розібрали її до гола, звязали окремим способом, установленим для таких проб (великий палець правої руки привязували до великого пальця лївої ноги і так само на вхрест). Потім протягли поміж звязані члени шнур і почали підтягати Яворську на бльоку в гору та спускати в долину на воду. А що вона при тім тонула, то її признано невинною[1]).

В 1711 р. на жадане шляхтича Федора Ковнацького мусїв маґістрат м. Дубна зарядити купане міщанок, підозрених у спровадженю посухи. Десять міщанок, що підчас купаня не тонули, арештовано, але на просьбу і за порукою мужів випущено їх із вязниці з тим, що на візване мають ставити ся до суду[2]).

В 1833 р. купано в часї посухи женщин у селї Подорожнім, у Чиґиринщинї; одних купано примусово, при чім занурювано їх звязаних, инші купали ся самі добровільно. Кілька женщин признано відьмами, бо не тонули в водї і хоч їм не зроблено нїчого злого, то всеж мусїли набрати ся стиду, а всї насмівали ся з них. Дощ одначе і по викупаню не пішов. Про купане довідали ся власти і виточили ініціяторам, атаманови Яковови Терещенкови та сотському Никифорови Гекалови процес, який тягнув ся пять лїт і скінчив ся засудом обвинених на 10 нагайок кождого. Крім того передано консисторському судови для покараня місцевого пароха о. Грушевського, що мав ініціяторів благословити на дїло, але конець справи в консисторії невідомий[3]).

---

[1]) В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 27. [2]) Тамже, ст. 26—27.
[3]) Кіев. Старина, 1885, XI, ст. 566—570: К. Цыбульскій, Всенародное купанье вѣдьмъ въ озерѣ и судебная отъ того волокита.

При кінци 50-тих років XIX ст. (перед кінцем кримської війни) відбув ся суд над відьмами в селї Полонецькім коло Уманя. Над ріку зігнали підозрілих жінок, за якими йшла гурма людий. Гурма полишила ся в означенім віддаленю, а жінок судії розібрали до гола, звязали руки й ноги, перевязали шнурами і спускали в воду лицем у долину. Коли спущена жінка йшла під воду, її витягали, проголошували невинною і казали одягати ся. Колиж випливала зараз на верх, її витягали з води і з криком гнали в село голу. Відьм було дві. Купане відбувало ся коло полудня і на нього дивили ся люди навіть із сусідних сіл. Що дальше стало ся, невідомо[1]).

В маю, 1872 р., підчас довгої посухи, заряджено в селї Джуркові, Станісл. пов., на загальне домагане селян насильне купане женщин, щоби тим способом викрити відьму, яка задержує дощ. Не вважаючи на переконуваня місцевого пароха селяне зігнали жінок, окружили їх і пігнали до ріки, де вже приготовано руштоване на купіль. Над рікою приказано женщинам роздягати ся до гола, а котра не хотїла, ту роздягано насильно, розпускано волосе, звязувано оба великі пальцї рук, а руки з ногами, привязувано їх під пахами шнуром і спускано кожду кілька разів у воду. Декотрі жінки розхорували ся наслїдком купелї, а одна показувала в часї судової розправи одержану тодї рану і жалувала ся на притуплене слуху. Суд над виновниками відбув ся в серпни 1873 р. і їх позасуджувано на кількамісячну вязницю[2]).

В 1885 р. в селї Пересадівцї, Херсонської ґубернії, в часї довгої посухи, селяни підозрівали три баби, що вони відьми і задержують дощ, завели їх у ріку і скупали насильно, кидаючи на них іще й инші погрози. Цікаво, що баби піддержували сами віру між селянами в те, що вони відьми і уйшли грубшого насильства лише через те, що вказали розяреним селянам місце, в котрім буцїм то сховали дощ. Війт із присяжними ввійшов до хати одної відьми і там знайшов залїплені в каглї два пильники й один замок. По сїм селяни успокоїли ся хоч дощ таки не пішов[3]).

Г. Де-Воллан говорячи про Спішаків і Крайнян, згадує, що вони »во время засухи заставляютъ женщинъ купаться и, въ случаѣ сопротивленія, насильно бросаютъ ихъ въ воду, чтобы обнаружить колдунью, по милости которой продолжается бѣдствіе«[4]). Не наводить одначе ніяких фактів, нї місцевостий, нї часу, де се діяло ся, коли і як часто.

---

[1]) Кіев. Старина, 1883, XII, ст. 699—700. [2]) Dr. Rosenblatt, Czarownica powołana, Warszawa, 1883, ст. 63. [3]) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, русскій проповѣдникъ XIII вѣка, СПетербургъ, 1888, ст. 135. [4]) Г. А. Де-Волланъ, Угро-русскія народ. пѣсни, ст. 25.

В Луцькім повіті записано оповідане, в якім говорить ся про купане відьм у часї посухи на приказ дїдича. Одна женщина не тонула, тому її зачали бити. По сїм пустив ся зараз такий сильний дощ, що людиґ ледви повтїкали до домів[1]).

Дуже докладно описане купане відьм в оповіданю Гр. Квітки »Конотопська відьма«, де кілька жінок топить ся, а одну, що плаває, бють селяни як відьму. Що сей звичай узяв Гр. Квітка з житя, на се вказує одно місце в його листї до Плетнева з 8 лютого, 1839 р., в якім він, посилаючи Плетневу »Конотопську відьму«, завважує: »Топленіе вѣдьмъ при засухѣ не только дѣло бывалое, со всѣми горестными послѣдствіями, но къ удивленію и даже ужасу, возобновленное помѣщицей сосѣдней губерніи«[2]).

Про подібні купаня женщин у инших народів Африки, Азії й Европи (особливо західної й полудневої: Анґлїя, Німеччина, Франція, Чехія, Сербія, Чорногора) можна найти приклади в статї проф. М. Сумцова на сю тему[3]). Він зазначує, що про купане відьм приходять уже звістки в іранській Авестї та в індуській книзї законів Ману. Звичай сей виступав у ріжних формах, то як звичаєве, то як кодіфіковане право.

Хоч на Українї не доходило віколи до такого масового нищеня людий, як у західній Европі, то всеж поодинокі випадки — особливо самосудів — повтаряли ся на всїм протязї нашої історії. Треба одначе при сїм зазначити, що в нас усе знаходили ся освічені мужі, які виступали проти такого варварського звичаю. Згадаю тут лише про два такі виступи: найдавнїйший (з XIII ст.) і найновійший (з кінця XVIII ст.), що переховали ся в письменних памятках.

Майже рівночасно з тим, коли в Тулюзї спалюють живцем першу жінку на підставі судового присуду, (1275 р.), у нас виступає з горячою проповідею проти купаня й паленя відьм архимандрит Київопечерської лаври і при кінци житя новгородсько-суздальський епископ Серапіон († 1275 р.). Ось якими горячими словами промовляє він, послугуючись при тім навіть острою іронією:

...Ꙗ҆ ё еще поганьска҆ ѡбычаѧ держи҆те: волхво(ва)нию вѣрꙋе҆т ї пожигае҆т ѡгне҆м невиныѧ чл҃вкы ї наводите на вс҃ миръ ї҆ гра҆х оубийство; а҆ще кто ї҆ не причастисѧ оубийствꙋ, но всоньми бывъ въ єдиной мысли, оубийца же бы҆; ї҆ли могай помощи, а҆ не поможе, а҆ки самъ оубити повелѣл҃ ё. Ѿ҆ которы҆х книгъ ї҆ли

---

[1]) П. Чубинський, Труды, I, ст. 26. [2]) Г. Данилевскій, Украинская старина, Харьковъ, 1866, ст. 253. [3]) Культурныя переживанія. Ч. 4: Испытаніе вѣдьмъ водой, ст. 23—26.

ѡ^т кихъ писаний се слышасте, ꙗко волхвованиемь глади бывають на земли ѝ пакы волхвованиемь жита оумножають^с? То аже семꙋ вѣрꙋете, то чемꙋ пожигаете ꙗ? Молите^с ѝ чтите ꙗ, дары ѝ приносите ѝмъ; ать строꙗть миръ, дождь пꙋщають, тепло приводать, земли плодити велать! Се нынѣ по г҃. лѣ^т житꙋ рода нѣ^с не токмо в Рꙋсь, но въ Латѣнѣ: се волхове ли створиша? Ꙗще не Бж҃ ли строите свою творь, ꙗко же хоще^т, за грѣ^х на^с тема? Видѣ а҃. ѡ^т бж^ствнаго написанꙗ, ꙗко чародѣнци ѝ чародѣница бѣсы дѣствꙋють на ро^д чл҃вкмъ ѝ надъ скотомъ ѝ потворити могꙋть; надъ тими дѣйствꙋють, ѝ ѝмъ вѣрꙋють. Бꙋ попꙋщьшю, бѣси дѣствꙋють; попꙋщаеть Бж҃, ѝже кто ѝхъ боитсꙗ; а иже кто вѣрꙋ твердꙋ держить в Бꙋ, с того чародѣйци не могꙋть. Печаленъ есмь ѡ вашемь безꙋмьи; молю вы, ѡ^тстꙋпите дѣлъ поганьскыхъ. . . . . .
. . . . . Правила бж^ственаго (закона) повелѣвають многыми послꙋхъ ѡсꙋ^ти на смр҃ть чл҃вка. Вы же водꙋ послꙋхомь постависте ѝ гл҃те: аще оутапати начнеть, неповинна есть; аще ли поплоеть, волхвовь е҃. Не может ли дїаволъ, видꙗ ваше маловѣрьѥ, подержати, да не погрꙋзитсꙗ, дабы въвреци въ дшьгꙋбьство; ꙗко, оставльше послꙋшьство бж҃творенаго чл҃вка, идосте къ бездꙋшнꙋ ѥстьствꙋ — к водѣ прилсть послꙋшьство на прогнѣванье бж҃ие?[1]).

При кінци XVIII ст. видає буковинський православний епископ Данило пастирське посланіє (1790 р.), в якім виступає також сильно проти віри в відьми та опирів ось якими словами: »Съ великимъ жалѣніемъ уразумѣли (мы), яко обрѣтаются между вами таковіи люде безумніи и слабіи въ вѣрѣ христіанской, а найпаче совсѣмъ отвращенни отъ праваго ума и истины, которіи своимъ невѣжествомъ дерзають разсуждать и говорить, яко тѣлеса нѣкоторыхъ людей мертвыхъ имѣють силу умертвлять скоты ваши, которимъ тѣлесамъ и имя выдумали, сі есть нарекли йхъ »видмы« или »опирѣ«, о чемъ мы весма трепещемъ, что до таковаго паденія вѣры и познанія истини достигли христіане нашея (=наши) и еще во упрамствѣ пребивають и истиннаго наученія священного писанія не послушають, но внимають баснямъ и стезямъ развратительнымъ«. Дальше йде поучене про людське тіло, по чім говорить ся: »По смерти человѣка душа идетъ во дворы опредѣленнія отъ Бога, и тѣло положше въ землю безъ нечувственно остаетъ такожде до воскресенія мертвыхъ, то потомъ какъ утерпляютъ

[1]) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, русскій проповѣдникъ XIII вѣка; додаток, IV: поучеⁿ̂ѧ пр̂пⁿ̂бнго Серапиѡна, ст. 11—12.

скоти ваша? Какъ не срамно? Какъ смѣютъ таковіи говорить и оставатися въ своемъ дурачествѣ, сіесть разсуждать, яко мертвіи суть видмы или просто рещи опирѣ и въ нощи исходятъ от гробовъ и умертвляютъ скоти вашия«[1]).

II.

З огляду, що звичай купаня й паленя відьм такий старинний і перетрівав у нас стілько століть, але тепер безперечно вигиб уже і то безповоротно, хотів я дізнати ся, на скілько про нього полишало ся згадок у народній памяти. Супроти того звернув ся я в 1908 р. до своїх сільських знайомих із просьбою, щоби пошукали за його згадками, списали, що вдасть ся, і прислали мені. У відповідь на те дістав я отсї записи, що друкую понизше, а щоби справа була кождому ясна, мусів я в попереднім розділї освітлити її відповідно. Хто бажав би докладнійше обзнайомити ся зі справою, яка має дуже велику літературу, той — крім цитованих повисше праць — знайде всї найважнійші вказівки в отсих працях М. Сумцова: 1) Колдуны, вѣдьмы и упири (библіографическій указатель). Харьковъ, 1891 р., 50 ст., 8°. Тут зібрана бібліоґрафія літератури на ріжних мовах. 2) Малюнки з житя українського народного слова. І. Харьків, 1910, ст. 141—142. Тут зібрана найважнійша бібліоґрафія, що відносить ся до української демонольоґії.

1. Купанє відьм у Книгинині[2]).

То ще було за небощика віта Семане Грицулека, тата сего, що тепер є (і мешкає коло нової церкви). Була велика посуха. Околичні села нарікали, що в Книгинині є відьма і через вю не падає дощ. Длятого віт наказав, що усї жінки, старі й молоді, жінки й дївки, мусет іти в неділю по службі божій купати. Погода була гарна. Котра не хотіла йти, то Кароль Мацей, присежний, приганев. Одна дївка угринівска, що служила в гаракарни (де робет горівку), хтіла показати, що вона перша скупає сї; скочила у воду тай за нев лише забулькотіло. Тогди Василь Нестерек дав нурце і вікігнув єї, казав привести свого коне, положив єї червом на коне і казав гнати ґальопом.

---

[1]) Кіев. Старина, 1890, IV, ст. 106—107: Миронъ, Сожженіе упырей въ с. Нагуевичахъ въ 1831 г. [2]) Володимир Михайлович чув 1908 р. в Космирині, Бучацького повіта, від селянина Федька Остапа, що по другім боцї Днїстра, в селї Долинї (напроти Космирина), купали колись відьми. Подробиць про се не записав одначе.

Як кінь вихлюпав з неї воду, прийшла до себе. (Ще жие до нинїшного днє на Угринові).

Потому принесли (бо дуже стара була) стару Петрашку (=Петраш), розібрали єї і побачили фіст. Вона казала: Видите, люди, я нічо не винна, я так сї вродила. Як влїзла в воду, дощ пустив сї, злев як з коновки, так що на людех анї рубце сухого не було.

Васила Петрашка стара мае 60 лїт, а то ще єї мама!

Зап. від Теклї Бурко у Кнїгининї, Станїслав. пов. *Семен Бурко.*

2. Купанє відьм у Красноїли.

На Головах був війтом давно Грицьо Доників (Арсеніч), а присїжним тай поліцияном був Лукин Юринджін (Зеленский). Але то давно була велика посуха тай ни падав дощ. Але мижи людьми зробив си великий ґвавт, шо відьми сперли дощ. Це біда. Люде ждут, ждут дожю, а то нима дожю. Але нарештї си врадили, шо треба усї відьми гнати на вигоду и там з мосту у воду метати. Бо то так є, шо котра відьма, то мае спливати на водї, а котра ни відьма, то мае у воду потати.

Пишов Луцьо Юринджін у село тай зачев гонити усу челїдь угаль на Красноїль на Вигоду (на ріку Черемош). Луцьо иде тай кричі: »Нї ориндочки, усї жинки и дївки идїт на Вигоду;. и там мают пригнати Гирлїчіху (жинку мандатора Герлїчки з Устерік), бо кажут, шо и Гирлїчіха відьма. Вас там, усу челїдь, мают розболїкати и кожду голу мают силети до швари и метати у крутїж з мосту на Вигодї у ріку. Та котра буде ни відьма, то ни ме спливати на водї, лиш просто потане у воду. А котра буде відьма, то хотьби їй запихав у воду, то вна буде однако спливати. А котра буде спливати, то будим їй у водї топити, аби ни сперала дошь«.

Та лише Луцьо дес обийшов пив села, а то лиш на небі си евила вити хмарка, вити, вити, тай си нараз захмарило цїле небо, — ий Господи, ек ни плюне плова, з гирьков бідов утїк Луцьо т хатї спередь дожю. Такий дож пустили відьми, лиш аби їх ни топити. Отак давно робили, скоро ни було дожю, а вид разу евев си дожь.

Зап. від деді Дмитра, 78 лїтного старця, в Головах, Косівського пов., 1908 р. *Петро Шекерик Доників.*

3. Підкурюванє відьм.

В Королївцї була панї Зембовичка, то вна казала зігнати всї відьми і всї опирі до кухнї, нарубати сухих вербів, тай курити, аби

сї признали гет всї, котра від чого відьма, бо то були відьми від віника, коцюби, від дожджу і гет-гет від усього. Курили так, шо клали огонь на земли, тай поливали водов, аби сї дужи курило. А мого чоловіка сестру пустили, бо ни була відьма. А як сї котра признала, то замикали ї до арешту в Королївцї. Мучили їх так зо три місїцї, ни давали нї їсти досить, нї пити, от аби лиш дихала на сьвітї.

Зап. від Юрихи Чубанючки в Кропивищу, Коломийського повіта *М. Приймак.*

4. Припіканє відьми на огни.

Дїдо оцего Івана, шо в него читальнї, росказував за відьми. Казав, шо це сї дїяло у Текучи коло Березова, шо вже котрих знали в селї, шо вони псуют корови, ни пускают дождж і так далї, — бо відьма є й так, шо можи й чоловіка потьити — то збирали їх до купи, вїзали руки з ногами, клали ватру і сильили так до жердки з ногами ї руками, озмут два так на плечі друк, а плечі парили. І котра вже була така, мусїла сї признати, тай обіцьила, шо вже ни буде псувати худобу. Вже як так зробили з тими відьмами, то вни вже дали спокій худобі, як їх віпарили на вогни.

Зап. від Дмитра Куриляка в Кропивищу, Коломийського повіта 1908 р. *Евген Кульчицький.*

5. Погроза паленєм.

Тота Марусї Перцова в Березові казала за всї відьми в селї людим. Коло млина була дужи глубока вода, не велика, али глубока і потому брали тоти відьми у тоту воду і пускали линвами. Котра душьи чиста, то потавала аж до дна, а котра відьма, то пливала так, як качка на водї. Али нїчо їм ни казали, лиш наказували, аби ни шкодили, бо убют, або спальи, аби ни була одна з другов. І потому тота Марусї сказала, шо у своїх трох керницїх має по зїрници, шо з небесїв взьила і потому ни могли з нев нїчо порадити і поволи повіпускала зїрницї назад на небеса. Вітак умерла, тай нїчо ни було. Вна казала, шо є такі опирі, шо рубают вужьивки на плотах, аби пукали.

Зап. від Дмитра Малковича в Зібранівцї, Коломийського повіта *М. Приймак.*

6. Спаленє неживого опира в Березові.

Там у нас у Березові, відкі я родом, був один чоловік, шо може й не був опирь, тай умер на морозї на дворі і як їго сховали, то до-

кучьив людим, ходив і кричьив. Потому була відьма, називала сї Марусї Перцова, а ї нїхто нїчо не казав, бо вна сї сповіла, шо вна відьма, тай шо не буде шкідлива. Вна сказала за того чоловіка: Робіт шо з ним, бо як вілетит на церьков, то буде зле. Вікопайте їго з ями і киньте в огонь і спалїт. — І потому, як їго спалили на терновім огни за селом, то вже не чути було вї вівканї, ні нїчого.

Зап. від Дмитра Малковича в Зібранівцї, Коломийського повіта *М. Приймак.*

7. Паленє відьм у Ключеві.

Мій дїдо розказував, шо то було в Ключеві, там були відьми і візітирували їх сами люди і тогди котра відьма була і мала хвіст такий і тогди вели їх на гору, та гора називала сї Готарь і там клали терновий огонь і зезували і кидали їх до того огню, ни лиш чилїдину, али й хлопів, котрі мали тоти хвости. Трафели сї й хлопи й жінки й дївки, бо вни ни пускали дождж іти, бо вже бояли сї, аби їх більше ни шукали. А тато мій казали, шо кімуют, як дїдо ходили туди дивити сї, бо від нас богато людий ходило. Відти давали знати, коли тото буде, от гей теперь віче, тай хто хотїв, тай йшов.

Зап. від Ілька Стовпюка в Іспасї, Коломийського пов. *М. Приймак.*

8. Паленє відьми в Золотім Потоцї.

То було давно, старі люди повідают, жи ни було через довший чис дощу, посуха була страшенна. Певно відьма відганеє хмари! Взели ревідувати баб. Кличут до вуреду громадского всїх баб зі села і вибирают кілька підозріних, вежут одну за другою і мечут в воду. Всї впирнают, тілько одна така страшна, з великими зубами не впирнає (то була відьма). Тамтих витегнули і відьму також, поставили великий стіс, привезали її до слупа і підпалили. Коли но вогонь дістав се до її одежі, зараз повстав вітер, буря надійшла і тим способом люди виратували се від голоду. Відьма згоріла і від того чесу вже більше не було посухи.

Чиста вода не прийме відьми до себе, тому то тамті баби невинні тонули, а відьма плила по верха, гей на човнї.

Зап. від Гриця Гука в Золотім Потоцї, Бучацького пов. *Михайло Боднар.*

9. Паленє відьми в Березові Вижнім.

В Березові Вижнім, селї Печенїжинського повіта, є закуток, званий »Згарищем« тай цїла часть села, цїлий »Кут« зветь ся так, мабуть від того місця.

— »Згарище« то »згарище«, колись давненько згоріла там хата, церква, а може й — коршма, остало згарище, а на нім зацвило нове жите, тай конець — думав я собі нераз. Та недавно довелось мені почути про »Згарище« дещо цікавійше. Не буде тому й повної сотні літ, як на тому місці спалили селяни живу жінку, котру уважали за відьму. Палили там часом й опирів, та вже не живих. Мій недалечкий сусід, Семен Бойчук, котрому старість записала вже семий хрестик, пригадує собі з оповіданя свого тата покійного, як то було. »То« — каже — давно не так бувало, як тепер! Тепер то дес Бог тото вітлумив, тай люди в відьми не віре вже, звичайно молодикі, тай пани не хотьи вірити, сміют сї, а то таки правда, шо вони були. Тажи отут за горбком в Березові була відьма, не тьимлю — тато небіщик розказували — ей то гуляла! Але якос вімили її в ночи, завили в верети, тай понесли там на Згарищі. Наложили тернї, підпалили, тай кажут, аби сї признала, шо вона відьма. А вона: Нї тай нї. Просит сї, плаче, е! не помогло, спалили. А як ї палили — то було в ночи — то таких мотилїв коло неї злетїло сї, що цїлу ї вкрили. З неї, ци що вже. Отак і спалили, тай не признала сї, що відьма, ая не хотїла, — а були би пустили. А потім сидїли по криміналах за тото, бо хтос чув, як вона кричьила, тай дав панам в Коломию знати«.

— За щож єї спалили? — питаю.

»Та чуїти — посуху насилала, збіжі вігорьило, ая.

Раз було сухе літо. Дощу нема тай нема. Вода повісихала по керницьих, що тут дїяти? Радї сї люди, що робити, яку раду дати... Аж туй одна відимка (відьма, про яку всї знали, бо сама приповіла ся, тому вже не була відьмов, лиш відимков) каже: »Зганейте челїдь в став, бо то відьми наслали посуху. Як сї відьми скупают, — буде дощ«. Вже добре, що знали, хто дав посуху. А отам коло Мисї Юркового був став — ей тепер вже нема — я затьимив тот став — то там зігнали челїдь, аби сї скупала, тай був дощ такі тої днини.

— »Як же карали тих відьмів, що пізнали їх у ставі«?

— »А — як карали — сміяли сї з них. Бо вони признали сї зараз, тай поставали відемками (нешкідливими)«.

— »Чомуж тоту в Березові спалили«? — Бо тота не хотїла сї признати, що відьма.

А по чім пізнали в ставі відьму? — »А, по чім«? По природжіню! (На половім орґані не було заросту).

Хтож казав зганяти в став челядь? — »Заказував віт тай старшина«. — »Щож казав ксьондз«? — »Також казав зганьити«!

— То ксьондз не був тому противний — не ганьбив за то?
— »Е та де, - чуете — казав зганьити челідь в став«.
— Ото раз.
Зап. від Семена Бойчука в Текучи, *Дмитро Бойчук.*

10. Як відьма Кашуля виратувала ся від спаленя.

Я була малов дівчинов тогди, як жила відьма Кашулиха. Є може яких сорок петь років, як у сінокоси, літі, була така посуха, шо де би став ногов, то на спузу терла си трава, так усе вигоріло вид посухи, шо ни було шо и скубнути худобині. Але була тогди на Головах баба, стара уже, и зуба навіть ни було в роті, звали її Кашулев. Уна сиділа осидком отам, де тепер Баранюк (Сапріянчук) сиди на її місци. Але тота Кашуля богато пересиджувала у твого вуйка Онуцька (Онуфрій Шекерик). Тота Кашуля була суда в нашим покутю викликана відьма. Того літа, у туту страшну посуху, зробила си покличь, шо инак ни е, лиш Кашуля відьма сперла дошь тай через ню гине тілько народу тай худоби. Раз якос у літі, таки у туту страшну спеку, прийшов атаманів (Юріштанів) зеть Хромчук, ваташко пушкарив, та екис Чуплак, з Села великого (Довгополя), пушкар, Лукинко Цапків, пушкар з Голов, тай Лукин Юринджін (Зеленский), присежний з Голов. А Дмитро Шкиндя був тогди за війта на Головах. Зибрали си вни усі тай Шкиндя з ними, тай пишли ловити тай палити Кашулю, аби пускала дошь, бо нарид гет вигибав з посухи. Я забула, чого я прийшла до Онуцька, а в Онуцька була таки Кашулиха. Кашулиха ткала в Онуцька, тай вилізла гола на піч, тай сиділа на печі. Аж ми учули, а то на тим боці такий рейфах. Ми си дивимо, а то такого народу на причолку Тумановим, на устю коло берчіни. Є там и пушкарі з Хромчуком, е и вийт Шкиндя з Луцем Юринджіним. Ми уздріли, аж біжи до Онуцька Луцьо Юринджін. — А Луцьо Юринджін, то було таке дранкаве на рот, шо аж страх, пари ему відде ни було. Входи Луцьо Юринджін в хату до Онуцька, а баба Кашуля сиди на печі гола. Ий, чім таки убіх Луцьо в хату, тим таки крикнуў на Онуцька: А де Кашуля? Та онде на печі — каже Онуцько. — Луцьо Юринджін таки до баби на піч. Бабу за руку, тай голу опередь себе гайда на двир. »Ти« — каже Луцьо — »людий трапиш, е..у я твою псом маму здохлим! Зараз, е.. ти псом маму, маемо тебе, бабо, палити на глоговим та на терновим лому, аби ти пустила нам дошь, аби ти вже раз згоріла, аби ни було кому сперати дошь та робити сушу.

Баба Кашуля таке си проси, але то нима спасу, Луцьо бабу жене у долини палити на лому. Ровта та пушкарі таке кереводе, гардеґают, та кричут, аби вин борше гнав бабу. Луцьо веде бабу за праву руку, та таке бабу матеркуе та клине, шо страх, та все наміри бити. А то котюга мат шо бити, так то зисхле та худе. Але баба Кашуля усе си проси: »Ий, найте мене, я відьма ни до дожю, лиш до ужевок, я дожь ни сперала. Пустіт мене«. — А Луцьо кричі на бабу: »Шо, е.. ти маму в душу, а ужви нас ни куштуют гроші? Ти гадаеш, шо нам лехко си приходе ужви, аби ти нам обгризала? Ми тобі зараз зробимо конец«.

Баба си просила, але то ни було спасу, Луцьо так бабу скоро гнав, що баба ни мала си чесу закривати. А в баби гет була п...да гола, така ек у дівчини. Певне тимунь, шо відьма. Я си добре дивила, бо я пишла з Василиноў Онуцьковоў дивити си, шо будут робити з Кашулев. Але Кашуля ни дийшла до того лому, шо стоев коло пушкарив, а на котрим мали палити Кашулю, бо лише Луцьо зигнаў її на ґавриливки, а то си евила на небі хмарка витиў, витиў, витиў, витиў, з усіх штирох боків, Господи, ек нараз заблискае та загриміло! Та нараз ек ударила плюта, та отак, ек з відра почюріло. Ми всї повтікали ледви сперед дожю тай пушкарі з Шкиндев, тай Луцьо лишив бабу тай утік. Всї повтікали, лиш си сама Кашуля лишила на дорозї. Вид того чесу вже ни сперали відьми дожь, було то веремне, то дожь.

Отак то все було и я то все виділа своїми очіма.

Зап. у Головах, Косівського пов. 1908 р. від 60 літної Афії Антонек *Петро Шекерик Доників.*

11. Паленє самодругої жінки у Вовцневі.

Така була жінка, що її чоловік умер, а до неї ходив йокоман. Не йокоман то був, а сам, бодай скамінів, перівер сї в йокомана та до неї ходив на зальоти.

Стала вона груба; ходит так еден рік, другий рік, ба й третий, і четвертий, — так вона сім літ груба ходит, тей ще нічого нема. Люди узьили сї і побоювати, що то?! сім літ груба ходит, ніхто такого ні видав, ні слихав! Недалеко відь того села жила тогди така дівка, що сї з тамтого сьвіта вернула. Як вона була умерла, тей на тамтой сьвіт пішла, там її сказали: »Ще чьис тобі умирати«! — тей завернули назад на той сьвіт. Вона така уже стара, скулена, суха як скіпка, а лежит на такі лавици, що ге прьислиці вузонька.

Прийшлиж вони до неї, поклонили сі, а вона лежит на лавици тей каже до них: »Я знаю, чого ви ту прийшли до мене; ви привезли ту жінку«. — »Та що за жінку? ще смо вам нічо не повідали«.

»Таку-сте, каже, жінку привезли, що сім літ груба ходит. Як же бисте ї ще так потримали, то усьому миру христьинцкому заглада; народит сї з того дитина, що усьому сьвітови конець зробит. Озміт же, нарубайте терньи, накладіт тернового вогню, зьвйижіт ї посторонками і здалеку, гет здалеку розмахайте, тей киньте ї у той вогень, а сами утікайте і не обзирайте сї навіть, бо то за вами буде вогньом кидати, аби вас не попалило«.

Ну добре. Вони сї склонили, тей поїхали із тов жінков до дому. Нарубали терньи з кілька фйир, наклали вогню, узьили ї, зьвйизали, розмахали, розгойдали на воловодах, тей у вогень геп! Єскри сї розїскочили, полуміньом бухнуло в гору, тоти утеки, а вогень за ними! Аж як лусне! — тото ї так розсадило, а лихий, бодай скамінїв, бодай моци не мав, із неї вілетїв. Полумінь понесло в гору високо, а головнї розкидало далеко, гет-гет у пів милї за ними вогньом сипало.

На другий день прийшли сї люди дивити на тото місце, де ї палили — а ту нї вугльи, нї попелу, нї з костїв слїду не лишило сї: усе розвіяло, рознесло на всї боки.

Зап. Філ. Колесса від парубка Федя зі Стриганець.

ЗМІСТ.

ст.

Від редакції V

Антін Онищук: Народний календар у Зеленици, Надвірнян. пов. (на Гуцульщині) . . . . . 1—61

Василь Доманицький: Народній календар у Ровенськім повіті, Волинської ґубернії . . . . . 62—89

Антін Онищук: З народнього житя Гуцулів:

I. Родини і хрестини, та дитина до шестого року житя . . . . . 90—113

II. Жите на віру 114

III. Рекруччина в народних оповіданях . . . 114—118

IV. Як Гуцули правують ся . . . . . 118—131

V. Прошаки . . . . . 131—133

VI. Баї й ворожіня Андрія Шумиляка . . . 133—144

VII. Народні назви . . . . . 144—155

VIII. Анатомія людий і звірів . . . . . 155—158

Антін Онищук: Останки первісної культури у Гуцулів . 159—177

Володимир Гнатюк: Купане й палене відьм у Галичині . 178—201

Етноґрафічний Збірник, т IX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. III. (1. Матеріяли записані в ком Земплин, Шарош, Спіш. II Пісні записані в Бачці) . . 3·00 К

Етноґрафічний Збірник, т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упоряд і пояснив др. Ів Франко.-Три томи кождий у двох випусках. Т. I — 8·00 К., т. II — 7·00 К, т. III . . . . . 7·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XI. Містить: Галицько руські народні пісні з мельодіями Зібрав др. І. Колесса . . . . . 6·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XII—XIII. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні леґенди, I—II. том по . . . . . 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XIV. Містить: Оповіданя Р. Ф. Чмихала. Зібрав В. Лесевич . . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XV і XXXIII—XXXIV Містить: Знадоби до української демонольоґії. Зібрав В. Гнатюк. Т. I—4·00 К; т. II, вип. 1 — 3·00 К; т. II, вип. 2 — 3·00 К, разом оба томи . . 10·00 „

Етноґрафічний Збірник, XVII—XIX. Містить: Коломийки. т. I—III (Т. XX готовить ся і буде містити IV т. Коломийок). Зібрав В. Гнатюк, том по 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXI—XXII. Містить: Галицько-руські народні мельодії зібрані на фоноґраф Йосифом Роздольським, списав і зредаґував Стан. Людкевич, том по . . . . . 6·00 „

Етноґрафічний Збірник, т XXV. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. IV. (Казки, Леґенди, Новелї, Істор. спомини з Банату) . . . . . 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXVI. Містить: В. Гнатюк, Народні оповіданя про опришків . . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXIX і XXX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. V. Казки з Бачки, Т. VI Байки, леґенди істор. перекази, новелї, анекдоти з Бачки. Том по . 4·00

Етноґрафічний Збірник, т. XXXI XXXII. Містить: І. Свєнціцький, Похоронні голосіня. — В. Гнатюк, Похоронні звичаї й обряди . 5·00 „

Житє і Слово, вістник літератури, історії і фолькльору, томи I—IV, разом 20·00 „

Записки т. I—CXII — містять богату бібліоґрафію по етноґрафії, огляди часописий і чимало статий і матеріялів, том по . . . 3·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кождий по 3 кор. два другі кождий по . . 4·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т V Містить: І Верхратський, про говор галицьких Лемків Побіч граматичної розвідки про говор Лемків подані тут також тексти лемківських народніх оповідань і пісень. . 6·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. VI. Посмертні твори Митрофана Дикарева з поля фолькльору й мітольоґії . . . . . 4·00 „

Зубрицький М. Про рекруччину . . . . . 0·18 „

„ „ Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст. 0·60 „

Клоустон, Народні казки і вигадки . . . . . 1·00 „

Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень . . . . . 4·00 „

Кузеля Зенон, Славянські баляди на тему: хлопець перебирає ся в жіночу одіж . . . . . 0·80 „

„ „ Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности . . . . . 2·00 „

„ „ Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст. . 0·30 „

„ „ Про студні над дітьми . . . . . 0·30 „

Матеріяли до укр етнольоґії, т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві; Хв Вовк, Українське рибальство у Добруджі, М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернигівщині; В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернигівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Грина, Весіля у Гадицькому пов. у Полтавщині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуб, Писанки на Галицькій Волині; Проґрами (нар. побутова техніка) . . . . 8·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. II. Містить В. Шухевича: Гуцульщина; так само т IV, V і VII; т. II (4·00 к), т. IV, V і VII по . . 6·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. III. Містить: Хв Вовк, Знахідки у могилах між Веремєм і Стретівкою і біля Трепіли, В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубане і виготовлюване дерева; М. Зубрицький, Народній календар (бойківський); В., Житє на віру

у сибірських селян, П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Земляниці в Чернигівщині; Проґрами (вулиця, вечерниці, досвітки, складки) . . . . . 4·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передміщенського типу у неоліт становищах на Україні; М Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Грунї у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Грунї у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с Земляниці; А. Веретельник, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шишкевич, Виріб олію на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ медицина у Ровен пов., М. Дикарів, Народ. календар Валуйського пов. . . . . 6·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VIII і IX. Містить: Мр. Г. Дитина в звичаях і віруваннях укр народа, том по . . . . . 3·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна вопна укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весїлє в Мшанци; В. Гнатюк, Весїлє в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весїлє в Гвіздци; В. Левицький, Бойківське весїлє в Доброгостові; Др. З. Кузелл, Бойківське весїлє в Лавочнім . . . . . 5·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XI. Містить: Статї М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанци і про ходаки, обув селян Старосамб і Турч. пов. та статю А. Онищука: Матеріяли до гуцульської демонольоґії . . . . . 2·00

Матеріяли до укр етнольоґії, т. XII. Містить: Гаївки. Зібрав В. Гнатюк. Мельодії скопив на фоноґраф О. Роздольський, списав і зредаґував Ф. Колесса . . . . . 5·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XIII. і XIV Містить: Мельодії українських народніх дум. Серія I—II. Списав по фоноґрафу і зредаґував Ф Колесса том по . . . . . 6·00

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XV. Містить: А Онищука: Народний календар у Зеленици; Останки первісної культури у Гуцулів; З народнього житя Гуцулів (родини і хрестини; рекруччина; як Гуцули правують ся; баї й ворожіня Анд. Шумиляка, й ин.). — В. Доманицького: Народний календар із Волині. — В. Гнатюка: — Купане й палене віїм у Галичині . . . . . 3·00

Миколаєвич Я. Опис Каменецького повіту . . . . . 2·00

Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житєписи і характеристики українських етноґрафів) . . . . . 2·00

Олехнович В. Раси Европи і їх історичні взаємини . . . . . 0·70

Онищук Ант. Останки первісної культури у Гуцулів . . . . . 0·40

Охримович В. Останки комунізму у Бойків . . . . . 0·20

Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю Целевича про опришків 3·60

Томашівський Ст. Причинки до пізнання етноґр. території Угор. Руси тепер і давнїйше . . . . . 0·20

„ „ Угор. Русини в світлї мадар. урядової статистики . 0·90

„ „ Етноґрафічна карта Угорської Руси . . . . . 5·00

Франко Ів. Жіноча неволя в народних піснях . . . . . 0·70

„ „ Варлаам і Йоасаф, старохрист. роман . . . . . 4·00

„ „ Наші коляди . . . . . 0·40

„ „ Лукіян Кобилиця . . . . . 0·40

„ „ Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди . . 0·35

„ „ Пісня про Правду і Неправду . . . . . 1·00

„ „ Притча про сліпця і хромця . . . . . 1·00

„ „ Слово про збурене пекла . . . . . 1·00

„ „ Козак Плахта . . . . . 0·60

„ „ Слово о Лазаревѣ воскресеніи . . . . . 1·00

„ „ До історії українського вертепа XVIII в. . . . . 1·60

„ „ Нові матеріяли до історії українського вертепа . . . 0·50

„ „ Студії над народніми піснями . . . . . 3·50

Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні . . . . . 0·60

Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи . 1·00

Щурат Василь. Увільнене злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. . . 0·20

Ціна тому 3 корони.